

MACHOVA Cas. 2112

~~471,32~~

EKONOMICKÝ

ČASOPIS

29 | 1981 | 10

8.— Kčs

S-IE

Z OBSAHU

- ISA, Jan: Kritika revizionistických koncepcí socialistickej ekonomiky – CHYTIL, Zdeněk: K aktuálním otázkám pojetí chozrasčotu v systému plánovitého řízení – MIHÁLIKOVÁ, Anna: Príspevok k vymedzeniu pojmu, funkcií a druhov rezerv – ROMAN, Zoltán: Štruktúrna adaptácia a priemyselná politika – Recenzie – Správy

Ekon. Čas., 29, 1981, č. 10, s. 885–972

113 nov. 1981

VEDA, VYDAVATEĽSTVO SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED

895 30 Bratislava, Klemensova 19

EKONOMICKÝ ČASOPIS

Časopis pre marxisticko-leninskú ekonomickú teóriu

Ekonomický časopis prináša state a diskusné príspevky z oblastí marxistickej politickej ekonómie, plánovitého riadenia a rozvoja socialistického národného hospodárstva, teórie hospodárskej politiky, financií, ekonomiky priemyslu, poľnohospodárstva a ostatných úsekových ekonomík. Venuje pozornosť otázkam medzinárodnej socialistickej integrácie, vedecko-technickej revolúcie a využívaniu ekonomicko-matematických metód. Zaoberá sa aj ekonomikou kapitalistických a rozvojových krajín a kritikou buržoázných ekonomických teórií. Prináša recenzie teoretických prác, správy z vedeckého života a bibliografiu.

Ekonomický časopis печатает статьи и дискуссии из области марксистской политической экономии, планового управления и развития социалистического народного хозяйства, теории экономической политики, финансов, экономики промышленности, сельского хозяйства и других отраслевых экономик. Он уделяет внимание вопросам международной социалистической интеграции, научно-технической революции и использованию экономико-математических методов. Занимается также и экономикой капиталистических и развивающихся стран равно как и критикой буржуазных экономических теорий. В журнале публикуются рецензии теоретических работ, новости из научной жизни и библиография.

Ekonomický časopis brings articles and discussion on marxist political economy, planned management and development of the socialist national economy, theory of the economic policy, finances, industrial economics, economics of agriculture and other branch economics. It gives attention to the questions of the international socialist integration, scientific-technical revolution and applying of the economico-mathematical methods. It also deals with the economic problems of the capitalist and developing countries and with the critics of the bourgeois economic theories as well. It brings reviews of theoretical publications, news about the scientific life and bibliography.

Hlavný redaktor Ján Kúkeľ
Výkonná redaktorka Frída Švajdlerová
Redaktorka Katarína Rybanská
Tajomníčka redakcie Naďa Proksová

Redakčná rada: Ladislav Andrášik, Michal Derco, Ivan Figura, Vladislav Garaj, Štefan Heretik, Pavel Hoffmann, Filip Hronský, Michal Hronský, Jan Iša, František Jarušek, Miloslav Jirges, Milan Kodaj, Adam Laščiak, Ivan Okáli, Jan Přívara, Pavol Rapoš, Štefan Samson, Eduard Šarmír, Milan Šikula, Ladislav Unčovský, Ján Zervan.

Adresa redakcie: ul. Obrancov mieru 2, 884 16 Bratislava, telefón 335761-5.

Číslo bolo redakčne spracované v júni 1981.

OBSAH

State

IŠA, Jan: Kritika revizionistických koncepcí socialistickej ekonomiky — — — —	887
CHYTIL, Zdeněk: K aktuálním otázkám pojetí chozrasčotu v systému plánovitého řízení — — — — — — — — — —	904
MIHÁLIKOVÁ, Anna: Príspevok k vymedzeniu pojmu, funkcií a druhov rezerv — —	916

Zo zahraničnej vedy

ROMÁN, Zoltán: Štruktúrna adaptácia a priemyselná politika — — — — —	927
--	-----

Z vedeckého života

Národná cena SSR Ivanovi Okálimu — — — — — — — — — —	946
--	-----

Recenzie

BALÁŽIK, M.: Medzinárodné menovo-finančné vzťahy v RVHP — A. Uhrin — —	950
SIBL, D.: Neokolonializmus a jeho úloha v súčasnom kapitalizme — E. Beňová —	953
PEKŠEV, J. A.: Dolgosročnyje programy sotrudničestva stran — členov SEV — R. Slošár — — — — — — — — — —	956
Kolektív: Krízis sovremennoj buržuaznoj politekonomii — P. Marčičiak — —	958
ZUKOVSKAJA, V. M. — MUCNIK, I. B.: — Faktornyj analiz v social'no-ekonomičeskich issledovanijach; DUBROV, A. M.: Obrabotka statističeskich dannych metodom glavnych komponent; ADAMOV, V. E.: Faktornyj indeksnyj analiz — B. Schmögnerová — — — — — — — — — —	963

Správy

O činnosti Sekcie mladých ekonómov Slovenskej ekonomickej spoločnosti (J. Markuš) — — — — — — — — — —	968
Cena SAV za kolektívne dielo — — — — — — — — — —	970
Bibliografia — L. Greiner — — — — — — — — — —	971

СОДЕРЖАНИЕ

Статьи

ИША, Ян: Критика ревизионистских концепций социалистической экономики —	887
ХЫТИЛ, Зденек: Актуальные вопросы понятия хозрасчета в системе планового управления — — — — — — — — — —	904
МИГАЛИКОВА, Анна: Внос к ограничению понятия, функций и видов резерв —	916

Наука за рубежом

РОМАН, Золтан: Структурная адаптация и промышленная политика — — —	927
Национальный орден ССР Ивану Окали — — — — — — — — — —	946

Рецензии

БАЛАЖИК, М.: Международные валютно-финансовые отношения в СЭВ — А. Угрин	950
ШИБЛ, Д.: Неоколониализм и его роль в современном капитализме — Е. Бенова	953
ПЕКШЕВ, Й. А.: Долгосрочные целевые программы сотрудничества стран — членов СЭВ — Р. Шлосар	956
Коллектив: Кризис современной буржуазной политэкономии — П. Марчициак	958
ЖУКОВСКАЯ, В. М. — МУЧНИК, И. Б.: Факторный анализ в социально-экономических исследованиях; ДУБРОВ, А. М.: Обработка статистических данных методом главных компонент; АДАМОВ, В. Е.: Факторный индексный анализ — Б. Шмегнерова	963

Сообщения

О деятельности Секции молодых экономистов Словацкого экономического общества (Й. Маркуш)	968
Орден САН коллективному производству	970
Библиография — Л. Грайнер	971

CONTENTS

Articles

IŠA, Jan: Critics of Revisionist Conceptions of Socialist Economy	887
CHYTIL, Zdeněk: Actual Problems of Khosrastchot Conception in Planned Management System	904
MIHÁLIKOVÁ, Anna: Contribution to Function and Reserve Kinds Conception Delimitation	916

Science Abroad

ROMÁN, Z.: Structural Adaptation and Industrial Policy	927
National Prize of SSR for Ivan Okáli	946

Book Reviews

BALÁŽIK, M.: International Currency-Financial Relations in the CMEA — A. Uhrin	950
ŠIBL, D.: Neocolonialism and its Role in Contemporary Capitalism — E. Beňová	953
PEKŠEV, J. A.: Long-term Goal Programms of the Collaboration of the CMEA-Member Countries — R. Šlosár	956
Collective: Crisis of the Contemporary Bourgeois Political Economy — P. Marčičiak	958
ŽUKOVSKAJA, V. M. — MUČNIK, I. B.: Factor Analysis in Social-Economic Research; DUBROV, A. M.: Elaboration of Statistical Data by Main Component Method; ADAMOV, V. E.: Analysis of the Factor Index — B. Schmögněrová	963

Reports

Activity of the Young Economist Section of the Slovak Economic Society (J. Mar-kuš)	968
Prize of Slovak Academy of Sciences for Collective Work	970
Bibliography — L. Greiner	971

Kritika revizionistických koncepcí socialistické ekonomiky

IŠA, Jan

Prístup súčasných revizionistov k reálnemu socializmu je v mnohých základných otázkach totožný a v niektorých zasa veľmi blízky prístupu, ktoré sú typické pre hlavné súčasné buržoázne „teórie socializmu“. Táta zhoda, resp. príbuznosť celkom prirodzene a zákonite vyplýva z triednych záujmov, ktoré tieto teoretické koncepcie vyjadrujú, i z celkového vzťahu medzi revizionizmom a buržoáznou politickou ekonomikou, najmä pokiaľ ide o základné teoreticko-metodologické východiská. Základnou teoreticko-metodologickou črtou revizionizmu je totiž — podobne ako v buržoáznej politickej ekonomii, resp. v buržoázných spoločenských vedách vôbec — popieranie triedneho, konkrétne historického prístupu k spoločensko-ekonomickým javom. Pre súčasných revizionistov je príznačné, že hodnotia socialistickú spoločnosť bez ohľadu na reálny proces triednych spoločenských premien. Nehodnotia socialistickú spoločnosť komplexne v historickom kontexte, ale absolutizujú a skresľujú jednotlivé vytrhnuté javy, absolutizujú nedostatky a chyby, ktoré vydávajú za podstatu vývoja. Súčasný revizionizmus spája so „starým“ bernsteinovským revizionizmom to, že samu ideu socializmu zbavuje triednej povahy. Aj súčasní revizionisti zobrazujú socializmus v bernsteinovskom duchu ako abstraktný etický ideál, ktorý je nekonečne vzdialený a nemá nijaký vzťah k súčasnosti.¹ Reálny socializmus je pre nich iba predmetom nevyberaných útokov, skresľovania a falzifikácií. Je napr. charakteristické, že v Československu revizionisti veľa písali a hovorili o tom, v čom sú chyby a nedostatky nášho socialistického zriadenia, aký socializmus si neželajú, ich vlastný „model“ socializmu bol však celkom hmlistou, nejasnou víziou, pod ktorou si každý mohol predstaviť to, čo mu vyhovovalo.

Revizionizmus sa už od svojho vzniku vyznačuje tým, že nevytvára

¹ Kým Bernstein vystúpil so svojou víziou socializmu v čase, keď bol socializmus skutočne iba ideou, súčasní revizionisti svoje nevedecké predstavy propagujú v čase, keď už dávno existuje a úspešne sa rozvíja reálny socializmus.

žiadne vlastné, originálne teoretické koncepcie a vždy len parazituje na buržoázných teóriách. Revizionisti podľa potreby čisto pragmaticky využívajú rôzne, často si protirečiacie buržoázne koncepcie (keynesovstvo, neoliberalizmus, buržoázne teórie vedecko-technickej revolúcie, teórie elít, skreslenú interpretáciu teórie odcudzenia a pod.), ktoré prispôbujú daným potrebám a pri zmene spoločensko-ekonomických podmienok ich s ľahkým srdcom opúšťajú a nahradzujú inými teóriami. Pokiaľ sa u revizionistov stretávame s niektorými odlišnosťami od buržoázných teórií v užšom zmysle slova (ktoré vyplývajú hlavne z toho, komu sú revizionistické koncepcie určené), prejavuje sa to hlavne v spôsobe argumentácie, v terminológii, v oveľa menšej kritickosti k negatívnym stránkam súčasného kapitalizmu a v tom, že ostrejšie a nevyberanejšie útočia na reálny socializmus. V ostatných Šikových a Löblových dielach nemožno nájsť ani jedno objektívnejšie slovo o výsledkoch dosiahnutých v socialistických krajinách na poli sociálno-ekonomického vývoja. Ignorujú aj také výsledky, ktoré priznávajú viacerí realistickejší buržoázni ekonómovia.² Revizionisti spravidla vyjadrujú tie isté myšlienky a závery ako buržoázni ideológovia, no trochu inou formou a pomocou odlišnej terminológie. Pre súčasných revizionistov je napr. charakteristické, že používajú Marxove kategórie (ktoré však zbavujú triedneho obsahu) a zaoberajú sa niektorými otázkami, ktoré analyzoval Marx, ale len preto, aby mohli „marxisticky“ útočiť na podstatu Marxovho učenia a na reálny socializmus. Takým cieľom slúži napr. falšovanie Marxovej teórie vykorisťovania a odcudzenia, ktoré vraj podľa Šika jestvujú aj v „komunistických“ krajinách.³

Súčasní revizionisti často vyhlasujú, že sa s Marxom nerozchádzajú a že uznávajú jeho vedecké zásluhy. Chcú ho vraj „len“ modernizovať, opraviť a prispôbiť novým podmienkam. V praxi to však vyzerá tak, že odmietajú podstatné, základné črty Marxovho ekonomického učenia — teóriu hodnoty a nadhodnoty, teóriu akumulácie a koncentrácie, triedny prístup, určujúcu úlohu ekonomických faktorov v spoločenskom vývoji a pod. Hlavným „vedeckým“ záverom, ku ktorému Šik dospel v Tretej ceste, je napr. tvrdenie, že marxistické zdôvodnenie nevyhnutnosti socializmu, ako aj marxistická charakteristika hlavných znakov socializmu vraj „nemôže obstáť pri vedeckej konfrontácii s realitou“ [2, s. 419]. Dlhoročné „štúdium“ marxizmu priviedlo teda Šika k „objavu“, že hlavný Marxov záver — zdôvodnenie nevyhnutnosti vzniku socializmu — je nesprávny. K podobným záverom, pravda, trochu inou cestou, dospel aj Löbl, ktorý tiež popiera nevyhnutnosť socialistickej revo-

² Na rozdiel od buržoázných ekonómov, O. Šik a E. Löbl omnoho viac idealizujú súčasný kapitalizmus.

³ Pojmom „komunistický systém“ Šik v práci Komunistický systém moci označuje spoločenské zriadenie socialistických krajín, ktoré podľa neho nemožno stotožňovať s „komunistickými predstavami Marxa a Engelsa alebo s inými komunistickými víziami“ [1, s. 15].

lúcie a Marxovu požiadavku „vyvlastniť vyvlastňovateľov“ považuje za „veľký historický omyl“. Pre Šika a Löbla je osobitne charakteristické, že revidujú Marxovo chápanie vlastníctva a usilujú sa dokázať, že problém vlastníctva nemá v politickej ekonómii také miesto, aké mu pripisoval Marx. Na druhej strane však ich praktické návrhy a odporúčania sa týkajú práve spoločenského vlastníctva výrobných prostriedkov, ktoré by malo podstatne oslabiť, alebo celkom stratiť svoj socialistický charakter.

Súčasní revizionisti robia z Marxa tuctového vedca, ktorý síce priniesol niektoré zaujímavé poznatky, ale v súčasnosti jeho učenie je už vraj väčšinou prekonané a nemožno ho prakticky využiť. Ako skúsený anti-komunista však Šik veľmi dobre vie, že Marxa nemožno celkom ignorovať. Naopak, Šik vysvetľuje buržoáznym „konzervatívcom“, že oficiálne ignorovanie Marxa robí jeho učenie príťažlivejším pre mladú generáciu a nahráva „politickým demagógom“. Východisko vidí v „objektívnom“ hodnotení, ktoré by z Marxovho učenia uznalo to, čo platí aj v súčasnosti, a zároveň odmietlo „zjednodušenia, jednostrannosti a chyby“. V praxi však toto „objektívne“ hodnotenie vyzerá tak, že Šik odmieta z marxizmu všetko, čo tvorí jeho revolučný obsah a čo možno využiť pri budovaní socialistickej spoločnosti. V tomto prístupe nie je, prirodzene, nič originálne. Šik tým iba verne sleduje starý prúd v buržoáznej ideológii, ktorý chce „premeniť marxizmus na svätý obraz, ktorý je pre buržoáziu neškodný“ [3, s. 195]. Súčasní revizionisti typu Šika a Löbla popierajú, že by sa Marxovo ekonomické učenie vôbec mohlo využiť na analýzu súčasného kapitalizmu a na riešenie problémov socialistickej ekonomiky. Platnosť marxizmu sa u súčasných revizionistov len veľmi hmlisto a neurčito spája s počiatočným vývinovým štádiom kapitalizmu a s rozvojovými krajinami. „Situácia rozvojových krajín nepochybne potvrdzuje — aj keď už modifikovane — že určité marxistické poznatky boli historicky správne“ [2, s. 421].

Pri vytváraní vlastnej koncepcie sa Šik dostáva aj k metodologickým otázkam, pričom tvrdí, že ekonomickú vedu treba prebudovať na „zásadne“ nových teoreticko-metodologických princípoch. Čitateľ sa však o týchto „princípoch“ nedozvie prakticky nič. Šik totiž iba konštatuje všeobecne známu pravdu, že máloktorá veda je tak rozdelená na dva „cudzíe svety“ ako ekonómia. Možno skutočne súhlasiť s tým, že „metódy, spôsoby myslenia a kategórie“, ktorými sa skúma ten istý predmet, v marxistickej a v nemarxistickej ekonómii sa celkom odlišujú. Ilúziou je však Šikovo tvrdenie, že možno vytvoriť „jednotnú spoločenskú vedu“, ktorá by vraj slúžila záujmom svetového mieru! Hoci predtým tvrdil, že prvotnou príčinou diametrálnej odlišnosti marxistickej a nemarxistickej ekonomie sú „politické záujmy“, teraz sa nepokúša vysvetliť, čím sa prekoná táto protirečivosť, resp. rozdielnosť záujmov, ktorá sa výrazne odzrkadľuje v triednom charaktere politickej ekonomie. Šik iba konštatuje, že tak v marxizme, ako aj v buržoázných ekonomických teóriách

sú čiastkové pravdy (pričom, prirodzene, nespomína ani jednu pravdu obsiahnutú v marxizme), ale aj chyby, zjednodušenia a gnozeologicky bezcenné dogmy (tieto „chyby“ zasa nachádza iba v marxizme). Nič však nehovorí o tom, ako tieto rozpory prekonať, ako vytvoriť nové, jednotiace teoreticko-metodologické princípy, novú „zázračnú“ paradigmu. Všeobecne iba spomína možnosť akejsi „tretej“ cesty v ekonomickej teórii, čo nemožno chápať inak ako eklekticismus.

Šikova metodologická „tretia cesta“ je iba novým potvrdením toho, že súčasní revizionisti — podobne ako ich predchodcovia v minulosti — nedisponujú žiadnou vlastnou teóriou, ktorá by umožňovala charakterizovať revizionizmus ako osobitný, samostatný teoreticko-metodologický systém. Pre revizionizmus vždy bol typický eklekticismus, snaha preberať prvky z rôznych, často vzájomne si protirečiacich koncepcií. Tak sa možno stretnúť s tým, že zatiaľ čo niektorí revizionisti fetišizujú význam vedy a techniky a zblížujú sa s buržoáznymi teóriami industriálnej spoločnosti, iní (tzv. antropologický revizionizmus) zasa považujú súčasnú vedu a techniku za hlavnú príčinu odcudzenia človeka. V jednom sa však zhodujú — tak „technokratický“, ako aj antropologický revizionizmus odmietajú reálny socializmus vybudovaný na princípoch marxizmu-leninizmu.

Pri hodnotení vzťahu československého a medzinárodného revizionizmu treba uviesť, že svetové komunistické hnutie sa po druhej svetovej vojne stretlo s dvoma veľkými vlnami revizionizmu — v päťdesiatych a v šesťdesiatych rokoch. K hlavným predstaviteľom druhej vlny povojnového revizionizmu, v ktorej zaujímajú „popredné“ miesto aj československí revizionisti, patria napr. R. Garaudy, E. Fischer, talianska skupina Manifesto a maoisti. Teoretické koncepcie súčasného revizionizmu (skreslený odraz štátnomonopolistického kapitalizmu a VTR) sa azda najtypickejšie prejavili v prácach R. Garaudyho,⁴ ktorý sa pokúšal zdôvodniť koncepciu rozličných modelov socializmu. V. Mazur charakterizuje Garaudyho úlohu v súčasnom revizionizme takto: „Garaudy si právom robí nárok na úlohu Bernsteina druhej polovice 20. storočia“ [8, s. 14].

Revizionistická vlna v šesťdesiatych rokoch začala poukazovaním na „stagnáciu“ marxisticko-leninskej teórie a nastoľovala potrebu „obnovy“ marxizmu. Hlavnou súčasťou tejto „obnovy“ malo byť vypracovanie nového modelu socializmu, ktorý by nahradil prekonaný, zastaraný „sovietsky model“. Práve Garaudy sa snažil dokázať, že „sovietsky model socializmu“ vraj zodpovedal azda podmienkam spred tridsiatich — štyridsiatich rokov, ale nie podmienkam VTR. Socialistické krajiny stoja podľa Garaudyho pred problémom, aký model socializmu zvoliť, aby sa „uskutočnil cieľ socializmu v nových historických podmienkach...“ [4, s. 46]. Práve Garaudy, ktorého kedysi považovali za „veľkého“ marxis-

⁴ Ide najmä o diela [4; 5; 6; 7].

tického filozofa, tvrdí, že vraj treba odhodiť ekonomické zákony, filozofické princípy a dialektické kategórie, lebo sú dogmatickým a pozitivistickým skreslením Marxovho dedičstva (!). Takto dospieva napokon k novému modelu „pravého“ socializmu, ktorý sa vraj môže uskutočniť práve vo Francúzsku. Tento „socializmus“ sa však ani formálne nemá opierať o marxizmus. V prípade Garaudyho sa znova potvrdzuje, že revizionizmus, ktorý začína čiastkovými opravami marxizmu, vyúsťuje napokon do všeobecného odmietnutia marxisticko-leninského svetového názoru. Revizionizmus (chápaný ako súhrn teoretických koncepcií a názorov jednotlivých predstaviteľov) má svoju železnú vývojovú logiku. Začína ako „tvorivý marxizmus“, no v tejto podobe existuje iba určitý čas. Rozchádza sa najskôr s jednotlivými marxistickými tézami, opúšťa ducha marxizmu, t. j. jeho triednu podstatu, a napokon odhadzuje aj marxistickú terminológiu a splýva so sociálno-demokratickým alebo buržoáznym reformizmom. Podobný vývoj je charakteristický aj pre československý revizionizmus.

Pokiaľ ide o prístup k reálnemu socializmu, možno u československých revizionistov pozorovať v podstate tie isté základné spoločné črty ako u predstaviteľov revizionizmu z iných krajín. Touto základnou charakteristickou črtou je predovšetkým odmietanie reálneho socializmu. Reálny socializmus, ktorý existuje a úspešne sa rozvíja v ZSSR a v ďalších socialistických krajinách, nemá podľa Šika „nič spoločné s ľudskými myšlienkami socializmu“. Šik, prirodzene, cíti, že nemôže reálny socializmus jednoducho odmietnuť a celkom sa stotožniť s kapitalizmom. Preto sa snaží dokázať, že 1. nie je antikomunistom konzervatívneho, prokapitalistického typu; 2. má k dispozícii model alternatívnej spoločnosti, ktorá bude dokonalejšia ako súčasný kapitalizmus a „komunizmus“. Tento model Šik napokon publikoval v diele *Humane Wirtschaftsdemokratie* [9].

Šikove úvahy o antikomunizme sú ozajstnou perlou v antikomunistickej literatúre. Šik totiž dospel k „poznatku“, že nie každý antikomunizmus musí byť prokapitalistický. Existuje vraj aj pokrokový „socialistický“ antikomunizmus! „Na rozdiel od «antikomunizmu» konzervatívnych obhajcov kapitalizmu existuje odmietanie základných princípov komunizmu (diktatúry proletariátu, systému jedinej strany, štátneho vlastníctva podnikov, dirigistického centrálného plánovania atď.) z pokrokových socialistických pozícií. Komunizmus nemá nič spoločné s ľudskou myšlienkou socializmu“ [9, s. 16].⁵

⁵ Inak je typické, že Šik dáva do úvodzoviek aj samo slovo antikomunizmus. V súvislosti so Šikovými úvahami o antikomunizme možno pripomenúť iné jeho „vyznanie“ zc šesťdesiatych rokov. „Každý o mne vie, že som vždy obhajoval a budem obhajovať revolučnú podstatu marxizmu-leninizmu a jeho základnú vedeckú metodológiu proti všetkým, ktorí na ňu útočia z idealistických subjektivistických pozícií“ [10, s. 347]. Zo Šikovej „princípalnej obhajoby“ revolučnej podstaty marxizmu-leninizmu, ktorou sa kedysi zaklínal, stal sa teda „pokrokový antikomunizmus“, čo je ozaj veľmi svojrázny názorový „posun“.

S odmietaním reálneho socializmu sa stretávame aj u ďalšieho typického predstaviteľa súčasného revizionizmu — E. Löbla. E. Löbl — podobne ako Šik — zameriava svoju revíziu marxisticko-leninského učenia o socializme na problematiku spoločenského vlastníctva výrobných prostriedkov.⁶ Revizionisti teda na jednej strane všemožne bagatelizujú problém vlastníctva pre socialistickú spoločnosť, na druhej strane väčšina ich úvah sa týka práve vlastníctva, vrátane vymýšľania „nových“ foriem vlastníctva, ktoré, prirodzene, neprotirečia kapitalistickému systému.

Vo svojom diele Úvahy o duševnej práci a bohatstve národov Löbl ešte tvrdil, že zospoločenšenie výrobných prostriedkov uskutočňované socialistickou spoločnosťou je osožné a prináša spoločnosti prospech. Osobitne pritom vyzdvihoval, že zospoločenšením výrobných prostriedkov „sa vytvárajú predpoklady pre plný rozvoj tvorivých síl“ [12, s. 177]. Odvtedy sa Löblve názory na vlastníctvo a na zospoločenšenie výrobných prostriedkov podstatne „zmenili“ a sú otvorene zamerané proti reálnemu socializmu. Aj Löbl popiera nevyhnutnosť socialistickej revolúcie a vznik novej, „humánnej“ spoločnosti spája s novou koncepciou zospoločenšenia. V práci Marxismus: Wegweiser und Irrweg kládol ako protiváhu marxisticko-leninskému poňatiu zospoločenšenia výrobných prostriedkov „zospoločenšenie úžitku“ [13]. Podľa Löbla koncepcia spoločenského vlastníctva spočíva na fikcii, lebo spoločnosť vraj nikdy nemôže získať atribút vlastníctva. Iné je to však s úžitkom, ktorý podľa Löbla už samou svojou podstatou je spoločenský. Naozaj kuriózna teória! Netreba sa teda dotýkať súkromného vlastníctva výrobných prostriedkov, lebo úžitok z neho má vraj celá spoločnosť. S niečím podobným sa stretávame aj v tých buržoázných teóriách, podľa ktorých vedecko-technický pokrok vedie viac-menej automaticky a bezprostredne k rastu blahobytu všetkých členov spoločnosti.

Teóriu o vzniku nového „sociálneho úžitku“ Löbl v ostatných prácach dopĺňa teóriou vzniku „nového“ druhu tzv. sociálneho vlastníctva, t. j. „vlastníctva v spoločnej držbe“ [14, s. 53]. Výrobné prostriedky sú síce podľa Löbla v rukách jedného alebo viacerých vlastníkov, napriek tomu však vlastníctvo týchto výrobných prostriedkov má spoločenský charakter. Absurdný záver o „spoločenskej“ podstate kapitalistického vlastníctva vyvodzuje Löbl z toho, že k vzniku tohto vlastníctva prispela celá spoločnosť viac ako zákonný vlastník a držiteľia továrni poberajú úžitok z predchádzajúcich investícií celej spoločnosti (náklady na vzdelanie, výchovu a pod.). Súkromné vlastníctvo sa teda podľa Löbla „transformovalo“ na „vlastníctvo v spoločnej držbe“. Všetky tieto hmlisté úvahy sú

⁶ Tak Löbl, ako aj Šik tým nepriamo — a iste aj nechtiac — potvrdzujú, že Marx mal plne pravdu, keď pokladal vlastníctvo výrobných prostriedkov za kľúčový problém politickej ekonomie, ktorý je pre buržoáziu nedotknuteľný. „Napríklad anglikánska cirkev skôr odpustí útok na 38 zo svojich 39 článkov viery ako na 1/39 svojho peňažného dôchodku. Sám ateizmus je dnes culpa levis [ľahkým hriechom] v porovnaní s kritikou tradičných vlastníckych pomerov“ [11, s. 18].

v skutočnosti len ďalším variantom teórie o „transformácii“ vlastníctva. Pri kritike socialistického vlastníctva však Löbl postupuje odlišne a naďalej vyzdvihuje prednosti súkromného vlastníctva. Ak sa mu to hodí, používa teda staré „argumenty“, hoci predtým sa usiloval dokazovať, že treba myslieť v nových pojmoch — v pojme vlastníctva, tzv. spoločnej držby.

Löblove útoky na reálny socializmus a marxizmus sa týkajú rôznych otázok, nie sú však veľmi originálne. Löbl napríklad tvrdí, že Marxova požiadavka „vyvlastnenia vyvlastňovateľov“ bola „veľkým historickým omylom“ a že v socializme sú výrobné prostriedky iba formálne zospoločnené. V práci *Marxismus: Wegweiser und Irrweg* odmieta antagonistický charakter kapitalizmu a socializmu, vyplývajúci z charakteru vlastníckych vzťahov. Podľa Löbla proti sebe nestoja kapitalizmus a socializmus tak, ako ich chápal Marx, to je vraj pseudokonflikt. V skutočnosti vraj proti sebe stoja nehumánne spoločnosti (západný kapitalizmus a sovietsky socializmus) a humánna spoločnosť, ktorú treba ešte len vytvoriť. Pravý cieľ týchto úvah vidieť hneď z toho, že svoju kritiku „nehumánnych“ spoločensko-ekonomických systémov Löbl zameriava výlučne proti socializmu.

Vlastné jadro a cieľ Löblovej ekonomickej „teórie“ tvorí kritika reálneho socializmu. Jeho prístup pritom nie je originálny. Vychádza z neoliberalistickej kritiky socializmu, pričom sa vracia ku koncepcii jedného z najreakčnejších predchodcov neoliberalizmu L. von Misesa. Podobne ako Mises a jeho nasledovníci, aj Löbl pri svojej kritike reálneho socializmu dospieva k záveru, že socializmus vraj nie je schopný zabezpečiť zásadu ekonomickej racionálnosti a „suverenitu spotrebiteľa“. Hlavným cieľom Löbloých úvah pritom je dokázať neuskutočniteľnosť socializmu v teórii a v praxi. Určitá špecifickosť Löblovej kritiky socializmu spočíva v tom, že presahuje rámec „čistej“ ekonómie v neoklasickom duchu a obsahuje aj sociologicko-politické aspekty, ktoré sa týkajú najmä skreslenia otázky humanizmu a slobody v socializme.

Löbl sa snaží vystupovať navonok ako objektívny pozorovateľ, no v skutočnosti skresľuje a absolutizuje niektoré nedostatky v riadení a v plánovaní socialistickej ekonomiky, ktoré podľa neho vyplývajú z podstaty socialistického zriadenia.⁷ Podobne ako buržoázni „teoretici“ socializmu, aj Löbl tvrdí, že socializmus je druhom tzv. totalitnej, prikazovacej ekonomiky, ktorá apriórne vylučuje ekonomickú racionálnosť. V duchu Djilasovej teórie „novej triedy“ falšuje triednu podstatu socialistického vlastníctva, ktoré vydáva za vlastníctvo „vládnúcej vrstvy“. Štátne vlastníctvo výrobných prostriedkov vedie podľa Löbla k tomu, že

⁷ Svojím tendenciám dodáva hodnovernosť tým, že zdôrazňuje svoje vlastné teoretické a praktické „skúsenosti“, ktoré získal účasťou na realizácii koncepcie plánovania a riadenia socialistickej ekonomiky. Jeho slovo má teda mať váhu nielen ako slovo „teoretika“, ale aj muža z „praxe“.

občania nemajú ani hospodárske, ani sociálne práva. Občan vraj nemá práva ani ako spotrebiteľ, lebo musí spotrebúvať to, čo sa vyrobilo na základe štátneho plánu.⁸ Löbl tiež popiera, že existuje nevyhnutná súvislosť medzi spoločenským vlastníctvom výrobných prostriedkov a cieľom spoločenskej výroby za socializmu. Cieľom výroby v socializme vraj nie je stále plnšie uspokojovanie rastúcich hmotných a kultúrnych potrieb ľudu. V „sovietskom socializme“ cieľ výroby podľa Löbla súvisí s uspokojovaním potrieb vládnúcej „špičky strany“, pričom spotrebiteľ zaujíma posledné miesto.

Löbl ignoruje nesporné úspechy dosiahnuté pri budovaní socialistickej ekonomiky a kategoricky tvrdí, že plánované hospodárstvo v socialistickej krajine zlyhalo. Löblova zaujatosť proti plánovanému hospodárstvu ide tak ďaleko, že zatvára oči aj pred faktom štátnomonopolistického plánovania hospodárstva vo vyspelých kapitalistických krajinách. Plánovanie má podľa Löbla isté opodstatnenie iba v primitívnom hospodárstve na začiatku industrializácie. Naproti tomu vyspelé hospodárstvo a plánované hospodárstvo sa podľa neho vzájomne vylučujú. Löbl ignoruje nielen dlhoročné pozitívne skúsenosti s plánovaním v socialistickej krajine, ale aj skutočnosť, že okrem Francúzska, Japonska, Belgicka, Nórska a Holandska, kde má štátnomonopolistické plánovanie dlhšie tradície, zosilnelo v sedemdesiatych rokoch hnutie za prechod k určitej forme plánovania aj v ďalších vyspelých kapitalistických krajinách.⁹ To všetko však revizionistických „kritikov“ nezaujíma. Löbl — podobne ako Šik — „objavil“, že socialistické plánované hospodárstvo nie je schopné riešiť protirečenie medzi záujmami podniku a záujmami celého národného hospodárstva. Špecifickým Löblovm „prínosom“ je tvrdenie, že v socializme sa neuznáva duševná práca za rozhodujúceho činiteľa hospodárskeho diania. V duchu svojej elitárskej koncepcie Löbl vidí rozhodujúcu príčinu zlyhania socialistického plánovitého hospodárstva práve v tom, že sa v ňom popiera „tvorivé“ ľudské myšlienkové bohatstvo. Tak sa Löbl znova vracia k myšlienkam obsiahnutým už v práci Úvahy o duševnej práci a bohatstve národa. Výsledkom jeho „analýzy“ socialistického plánovania je nakoniec varovanie západných krajín, aby neprechádzali k plánovaniu.

Aj keď nemožno vyčleniť jednu teoretickú koncepciu, ktorá by bola spoločná pre rôznych predstaviteľov súčasného revizionizmu, predsa len sú tu niektoré spoločné črty.

Jednou z týchto viac-menej spoločných črt je prechod ku koncepcii tzv.

⁸ Pozri [13, s. 129]. Löbl zbavuje socialistickeho občana aj slobody voľby povolania.

⁹ V USA to bol napríklad Humphreyov a Javitsov návrh zákona o plánovaní (Balanced Growth and Economic Planning Act) a neskôr Humphreyov a Hawkinsov návrh zákona o plnej zamestnanosti a rovnovážnom raste (Full Employment and Balanced Growth Act of 1976). Kongres zákon prijal s mnohými opravami až roku 1978. Treba však uviesť, že najmä po Reaganovom volebnom víťazstve zosilnili v USA konzervatívne ekonomické koncepcie odmietajúce plánovanie.

tretej cesty. Skutočnosť, že sa objavuje práve táto koncepcia, nie je náhodná, lebo myšlienka tretej cesty sa v dejinách objavuje spravidla vtedy, keď sa hromadia prvky sociálnych otrasov. Rôzne interpretácie „tretej cesty“ vždy predstavovali kolísanie stredných vrstiev medzi kapitalizmom a socializmom a slúžili výlučne ideologicko-apologickým cieľom. „Tretia cesta“ vôbec (a tým menej v utopickej vízii Šika a Löbla) nepredstavuje reformný program nejakej reálnej spoločenskej formy, ale iba zastretú apológiu súčasného kapitalizmu a odmietnutie reálneho socializmu.

Pokiaľ ide o celkový prístup k reálnemu socializmu, spoločné pre súčasných revizionistov je hlavne to, čo kritizujú (direktívne plánovanie, štátne vlastníctvo, resp. vôbec ekonomická úloha štátu, efektívnosť socialistického systému, úloha „byrokracie“ a pod.). Napriek odlišným vychodiskám obaja hlavní predstavitelia československého revizionizmu — Šik a Löbl — rovnako nekriticky glorifikujú trhový mechanizmus a preberajú reakčné neoliberalistické teórie. Je paradoxné, že pritom sa často dostávajú do protirečenia s názormi tých buržoázných ekonómov, ktorí sú stúpenkami štátneho intervencionizmu.

U súčasných revizionistov sa nestretávame, prirodzene, s pojmom rozvinutý socializmus. Tvrdia, že podľa definícií a kritérií obsiahnutých v dielach Marxa, Engelsa a Lenina súčasnú etapu vo vývoji socialistických (v ich terminológii „komunistických“) krajín vôbec nemožno charakterizovať ako socialistické zriadenie. Ich kritika a odmietanie reálneho socializmu pritom zahŕňa rôzne, často vzájomne si protirečiace „argumenty“. Na jednej strane tvrdia, že v ZSSR a v ďalších krajinách svetovej socialistickej sústavy neboli pri uchopení politickej moci robotníckou triedou podmienky zrelé na budovanie socializmu (a že tieto podmienky nie sú zrelé ani teraz vo vyspelých kapitalistických krajinách); na druhej strane dokazujú, že v socialistických krajinách sa Marxova teória prijíma jednostranne a skreslene, čo vraj má slúžiť na „zakrývanie antisocialistickej podstaty systému“.¹⁰ Keď takto „obhájil“ a „očistil“ Marxa, dospieva napokon Šik k prekvapujúcemu záveru, že ani to poňatie socializmu, ktoré rozpracovali Marx, Engels a Lenin, nie je vlastne správne.

Z toho vyplýva, že z teoretických koncepcií súčasných revizionistov sa celkom stráca vedecký pojem socializmus. Súčasní revizionisti tým nadviazali na starú revizionistickú „tradíciu“, podľa ktorej socializmus je iba niečím nekonečne vzdialeným, hmlistým, čo nemá nijaké konkrétne reálne črty. To ale zároveň znamená, že československí revizionisti začínajú postupne opúšťať aj koncepciu rôznych modelov socializmu,

¹⁰ Túto jednostrannosť a skreslenosť vidí Šik v tom, že z Marxa, Engelsa a Lenina sa vyzdvihujú predovšetkým také tézy, ktoré majú zdôvodniť diktatúru proletariátu, zospoločensňovanie výrobných prostriedkov vo forme zosťátnenia a centrálnu národohospodárske plánovanie vo forme direktívnych plánov.

ktorá bola v minulosti jedným z hlavných nástrojov boja proti reálnemu socializmu a jeho všeobecným zákonitostiam.

Koncepcia rôznych modelov socializmu, ktorá inak nebola vôbec originálna,¹¹ spájala československý revizionizmus s medzinárodným revizionizmom. V dielach československých revizionistov sa v rôznych obmenách neustále tvrdilo, že model „demokratického, trhového socializmu“ má rozhodujúce prednosti pred „sovietskym modelom“. Napriek tomu, že sami v skutočnosti nevedeli model „trhového socializmu“ podrobnejšie charakterizovať, suverénne predkladali rôzne konkrétne návrhy, ako tento „zázračný“ model realizovať. Dnes však na model „trhového socializmu“ „zabúdajú“ a odsúvajú socializmus do nekonečne vzdialených perspektív. Šik išiel po tejto ceste ešte ďalej a vo svojom poslednom diele sa rozišiel aj s koncepciou „trhového socializmu“.

Kritický rozbor vývoja revizionistických koncepcií modelov socializmu teda znova potvrdzuje, že charakteristickou črtou revizionizmu je značná premenlivosť a amorfnosť. Revizionizmus ako smer sa neustále prispôsobuje novým podmienkam, no jeho jednotliví predstavitelia zostávajú revizionistami v pravom zmysle slova (ako sami hovoria „tvorivými marxistami“) len dočasne. Skôr či neskôr totiž prekonávajú štádium „tvorivého marxizmu“ a stávajú sa otvorenými buržoáznymi, resp. maloburžoáznymi ideológmi. Revizionizmus ako smer tým však nezaniká. Objavujú sa nové pokusy o revíziu marxizmu, pričom je charakteristické, že revizionistické tendencie oživujú a zosilňujú vždy v obdobiach historických zlomov, pri vzniku nových spoločensko-ekonomických podmienok.

Ak sa vrátíme k otázke vzťahu československého a medzinárodného revizionizmu, možno na záver povedať, že „zásluhou“ československých revizionistov dočasne oživil revizionistické tendencie aj v medzinárodnom meradle. Špecifický „prínos“ československých revizionistov, ktorý inak nebol veľmi originálny, týka sa hlavne ekonomickej teórie. Ako vedúci teoretik československého revizionizmu sa už dávnejšie snaží vystupovať predovšetkým O. Šik, ktorý sa súhrnne zaoberá kritikou súčasného socializmu vo svojej otvorene protikomunistickej práci Komunistickej systém moci.¹² Pre Šikov prístup je charakteristický už sám

¹¹ Koncepcia rôznych modelov socializmu vlastne v novej terminológii oživila diskusiu o vzťahu všeobecných zákonitostí vývoja socializmu a o historických [národných] formách ich realizácie. Pre revizionistický prístup k reálnemu socializmu bolo vždy charakteristické skresľovanie vzťahu všeobecného [t. j. všeobecných zákonitostí] a zvláštneho [t. j. konkrétne-historickej formy] v rozvoji socializmu.

¹² Pozri [1]. V „politickom doslove“ k tejto knihe Šik píše, že sa obracia predovšetkým „na tie sily v kapitalistických štátoch, ktoré vidia budúcnosť ľudstva v *socialistickej transformácii*“. [Tamtiež, s. 271]. Šik vyzýva komunistickej strany kapitalistických krajín, aby študovali československých revizionistov a „teoreticky ich zhodnotili“. Ako skúsený antikomunistickej stratég uznáva potrebu politického taktizovania (napríklad v rámci komunistickej strany) na dosiahnutie zmeny „byrokraticko-komunistickej“ systému, osobitný význam však pripisuje dlhodobej antikomunistickej politickej stratégii. Preto neprekvapilo, že pri propagovaní svojho diela Humánna hospodárska demokracia v západonemeckej televízii sa až dojemne zhodoval s jedným z hlavných ideológov a stratégov amerického imperializmu H. Kissingerom.

„nový“ názov, ktorý vymyslel na označenie reálneho socializmu. Tvrdí, že z hľadiska mocenskej štruktúry je to „stranícko-byrokratický“ a z ekonomického hľadiska „štátnomonopolistický“ systém. Boju proti tejto karikatúre socializmu, ktorú sám vytvoril, potom venuje svoje najnovšie „vedecké práce“.

Šik predovšetkým tvrdí, že „sovietsky systém“ nezodpovedá ani jednému z troch základných kritérií, ktoré vraj Marx a Engels vytýčili pre nižšiu fázu komunizmu. Ide o tieto kritériá: zabezpečenie rýchlejšieho rozvoja výrobných síl v porovnaní s kapitalizmom, odstránenie vykorisťovania a prekonanie odcudzenia ľudí, ktoré prináša kapitalistická spoločnosť.

Pokiaľ ide o prvé kritérium, t. j. rýchlejší a efektívnejší rozvoj výrobných síl, ktorý majú zabezpečiť socialistické výrobné vzťahy, Šik sa snaží dokázať, že „sovietsky byrokratický hospodársky systém nie je schopný dosiahnuť efektívnejší rozvoj výrobných síl ako kapitalistický systém“ [1, s. 234]. Podobne ako kedysi Mises, aj Šik apriórne vylučuje, že by v socialistickej ekonomike vôbec mohli niekedy vzniknúť „podnety, kritériá a mechanizmy, ktoré v priemyselne vysoko rozvinutej spoločnosti zabezpečujú stále prispôsobovanie štruktúry výroby štruktúre potrieb, čo najhospodárnejšie využitie všetkých potenciálnych výrobných faktorov a rýchly technický a kvalitatívny vývoj výroby“ [1]. Šik sa nenaamáha dokazovať svoje apriórne tézy rozborom nejakých konkrétnych údajov. Jeho „metóda“ spočíva jednoducho v tom, že mieša dovedna čiastkové pravdy, polopravdy i úplné výmysly, ignoruje historickú podmienenosť jednotlivých javov, bagatelizuje nesporné výsledky socialistickej industrializácie, ktoré sú také výrazné práve na Slovensku, pripisuje socialistickým podnikom vlastnosti „absolútnych monopolov“ a vôbec sa nezmieňuje o obrovských sociálnych vymoženostiach dosiahnutých v socialistických krajinách, ktoré uznávajú aj mnohí buržoázni ekonómovia. Šik sa pritom ani slovom nezmieňuje o hospodárskych reformách uskutočňovaných v socialistických krajinách s cieľom podstatne zefektívniť spoločenskú výrobu a vytvoriť podmienky na plné uplatnenie intenzívnych faktorov rastu.

Reálny socializmus nespĺňa podľa Šika ani druhé kritérium, lebo vraj neodstránil vykorisťovanie. Šik hrubo skresľuje Marxovu teóriu nadhodnoty, odvoláva sa na svoje dlhoročné skúsenosti“ [podľa ktorých vraj byrokratický aparát rastie rýchlejšie ako „výrobná, kultúrna a sociálno-zdravotnícka činnosť“) a opakuje tézu vulgárnej buržoáznej ekonómie, podľa ktorej súkromnokapitalistické vykorisťovanie bolo len nahradené „štátnobyrokratickým vykorisťovaním“. Podobnú „úroveň“ majú aj Šikove „argumenty“, dokazujúce, že v socialistických krajinách sa neprekonalo ani odcudzenie ľudí. Reálny socializmus podľa Šika nielenže nespĺňa toto kritérium, ale naopak, ešte viac odcudzenie ľudí prehľbuje. Šik dokonca objavil v socialistickej spoločnosti také formy „odcudzenia“, ako je sebaodcudzenie, opustenosť, strach, zúfalstvo, alkoholizmus

a samovraždy. V tejto pozoruhodnej zbierke, ktorá je v skutočnosti typická nie pre socialistické, ale pre kapitalistické krajiny, postihnuté krízovými procesmi, už chýba len narkománia.

Spolu s kritikou (resp. skôr ohováraním) reálneho socializmu Šik rozpracúval vlastný model, ktorý ohlásil už roku 1972 vo svojej Tretej ceste. Tento model (pôvodne označovaný ako model „humánneho a demokratického socializmu“) mal vychádzať zo „silného záujmu na kolektivizácii kapitálu“, čo sa však nemalo uplatňovať „dogmatickými pokusmi o zoštátnenie“. To, prirodzene, naznačovalo, že pripravovaný model sa zriekne základnej charakteristickej črty socialistickej ekonomiky — socialistického vlastníctva výrobných prostriedkov. Ďalšie znaky Šikom ohlasovaného „záujmového socializmu“ sa mali týkať:

— „demokratického makroekonomického orientačného plánovania“, ktoré má inštitucionálne zrovnoprávniť záujmy „výrobcov“ so záujmami „nevýrobcov“;

— zachovania základných funkcií trhu, ktorý sa má plánovite makroekonomicky regulovať a ktorého „monopolistické nedostatky sa majú odstrániť“;

— politických zmien (prehĺbenia demokratických prvkov a pod.).

Šikom ohlasovaný model, ktorý odsúval do pozadia otázku vlastníctva výrobných prostriedkov, pripomínal projekty pravicových sociálnodemokratických strán, vychádzajúcich z potreby reformovať aspoň niektoré reakčné črty štátnomonopolistického kapitalizmu.

Svoje sľuby Šik napokon splnil v poslednej práci, ktorú nazval Humánna hospodárska demokracia [9]. V tomto diele Šik jednak zhrnul, jednak čiastočne zrevidoval svoje závery z Tretej cesty a z Komunistickeho systému moci. Ak sa v Tretej ceste ešte formálne hlásil k Marxovi, v Humánnej hospodárskej demokracii pozorujeme definitívny obrat k buržoáznej ideológii. Šik reviduje základné postuláty marxistickej ekonomickej teórie (najmä pracovnú teóriu hodnoty a teóriu nadhodnoty), užíva buržoáznu ekonomickú terminológiu a zbavuje sa dokonca aj pojmu socializmus.¹³ Svoju „tretiu cestu“, t. j. model „novej“ spoločnosti, nazval „humánna hospodárska demokracia“, čo pripomína Benešov pojem „humanitní demokracie“, pravda, Šikova koncepcia je oveľa utopickejšia a reakčnejšia. Aj v tejto práci Šik „kritizuje“ (niekedy dokonca ostrými slovami) kapitalizmus, no táto „kritika“ je vždy iba nástrojom a úvodom ku kritike reálneho socializmu. Šik pripúšťa, že kapitalizmus nerieši ekonomické problémy súčasnosti, zároveň však tvrdí, že reálny socializmus vedie k ešte horším dôsledkom, zachováva vykorisťovanie a prehlbuje odcudzenie. „Skúmanie problémov západnej hospodárskej praxe a teórie zosilnelo moju už skôr vzniknutú predstavu, podľa ktorej kapitalistický

¹³ V celej vyše osemstostránkovej práci iba na troch stránkach sa objavujú slová „socializmus“ a „socialistický“. To je zriedkavé aj v najreakčnejších buržoáznych antikomunistických prácach.

trhový hospodársky systém síce stále menej zodpovedá požiadavkám budúceho spoločenského a ľudského vývoja, že však najväčším nebezpečenstvom pre ľudstvo je nahradenie tohto systému komunistickým plánovitým systémom¹⁴ Napriek tomu, že Šik svoj model často predstavuje ako všeobecný, t. j. určený tak pre socialistické, ako aj pre kapitalistické krajiny, jeho ozajstným poslaním je pôsobiť na „reformu“ (t. j. v skutočnosti na odstránenie) „komunistického systému“.

V porovnaní s predchádzajúcimi prácami možno v poslednom Šikovom diele pozorovať niektoré nové myšlienky, resp. prístupy. Je to predovšetkým téza, že rozhodujúcim problémom „pri všetkých úvahách o ďalšom vývoji priemyselnej spoločnosti je budúci vývoj ľudských potrieb“.¹⁵ Druhá odlišnosť spočíva v tom, že aj Šik trochu zlavuje zo svojej bývalej idealizácie trhového mechanizmu a „objavuje“ regulovaný trh. Ďalšia Šikova „inovácia“ sa týka vlastníctva. Ako sa v minulosti prikláňal k myšlienke „demokratizácie“ kapitálu, ktorej základom je rozvoj účastinnej formy podnikania, vedúci k „rozptyľovaniu“ a tým aj k „demokratizácii“ vlastníctva, „humánna hospodárska demokracia“ sa má opierať o tzv. neutralizáciu kapitálu. Zo Šikovho „nového“ systému, v ktorom sa majú zjednotiť záujmy „kapitálu a spotreby“, vytrácajú sa triedy, skutočné protirečenia a panuje tu ideálna harmónia. Z tohto hľadiska ide o utopický projekt „konvergenčnej“ spoločnosti. „Konvergenčia“ avšak nie je úplná, lebo v jeho modeli sa uchováva dôležité kapitalistické prvky, kým socialistické prvky (najmä vlastníctvo) chýbajú, resp. objavujú sa v degenerovanej podobe.

Spomínali sme, že Šik pripúšťa niektoré „nedostatky“ kapitalistického systému (krízy, infláciu, masovú nezamestnanosť, nadmernú súkromnú spotrebu pri verejnej biede, nedostatočné uspokojovanie potrieb, antagonizmus medzi Juhom a Severom a pod.). Riešenie „kapitalistickej dilemy“ (ktoré má byť ale zároveň ochranným opatrením proti „komunistickému vývoju“) má spočívať v demokratizácii a humanizácii ekonomiky, v prekonaní protikladu medzi mzdovými a ziskovými záujmami, v rozšírení hospodárskej zodpovednosti neutralizáciou kapitálu, v spojení plánu a trhu, v zavedení demokratického, alternatívneho plánovania, rozdeľovania, s regulovaným trhovým mechanizmom“ [9, s. 14]. Rosa Luxemburgová prirovnala kedysi ideu „spravodlivosti“ ku krivajúcej Rosinante, a Bernsteina, ktorý túto ideu využil na zdôvodnenie socializmu, zaradila k Don Quichotom, ktorí z nedostatku lepších dopravných prostriedkov takto jazdili v dejinách „k veľkým svetovým reformám, pričom si nakoniec nepriniesli domov nič iné ako modriny“ [15, s. 415-416].

¹⁴ Pozri [9, s. 10]. Preto je vraj potrebná tretia, „nekapitalistická a nekomunistická“ cesta, k rozpracovaniu ktorej dali podnet „československé reformné predstavy“. Šik píše, že prácu na jeho projekte financovali švajčiarsky Národný front na podporu vedeckého výskumu a Švédske Arbetlivzentrum.

¹⁵ Pozri [9, s. 48]. V minulosti vychádzala Šikova koncepcia trhového socializmu z protirečivosti záujmov.

U Šika je touto krivajúcou Rosinantou „demokratizácia a humanizácia ekonomiky“.

Šikov model „nového“ ekonomického systému sa má opierať o tri základné stĺpy: „neutralizáciu kapitálu“, makroekonomické plánovanie rozdeľovania a regulovaný trh. Kľúčovým prvkom celého modelu je tzv. neutralizácia kapitálu, ktorá má predstavovať novú, nekapitalistickú, ale aj nesocialistickú formu vlastníctva podnikov odstraňujúcu odcudzenie.¹⁶ Šik zdôrazňuje, že táto forma vlastníctva vzniká bez vyvlastnenia doterajších vlastníkov. „Neutralizácia kapitálu“ znamená prevedenie stále novo sa tvoriaceho peňažného a výrobného kapitálu do nedeliteľného fondu podnikových kolektívov, ktorého správu majú zabezpečiť volení správcovia. Tým sa vytvoria predpoklady pre ozajstnú „demokratizáciu a humanizáciu“ vlastníctva, ale nestratí sa ani „záračný“ motív zisku, lebo Šik okrem odmeňovania vo forme miezd pripúšťa aj privlastňovanie časti zisku členmi podnikového kolektívu. Podniky, ktoré fungujú na základe „neutralizovaného kapitálu“, označuje Šik ako spoločnosti spolupracovníkov (Mitarbeitergesellschaften). Majú vzniknúť postupne z veľkých kapitálových spoločností. Stredné kapitalistické podniky sa zasa majú prebudovať na zmiešané spoločnosti, v ktorých sa spojí súkromný a „neutralizovaný“ kapitál, kým malé podniky zostanú v súkromných rukách.

Ťažko označiť tento projekt — ktorý nie je vôbec originálny, lebo v ňom jasne vidieť silný vplyv syndikalistickej koncepcie podnikového vlastníctva — inak ako naivný a fantazmagorický. Šikov model navyše odporuje jeho predchádzajúcim vlastným sľubom, že svojou teóriou „tretej cesty“ prekoná nedostatky obidvoch protikladných systémov. Zatiaľ však vidíme, že kapitalistické vlastníctvo tu predsa len ostáva, a to v malých a stredných podnikoch. Šik pritom nič nehovorí o tom, akým zázrakom sa v týchto kapitalistických (resp. sčasti kapitalistických) podnikoch podarí odstrániť odcudzenie, vykorisťovanie a ako sa nastolí sľubovaná „humanizácia“. Vzhľadom na Šikovu známu „veľkorysosť“, nemožno sa, prirodzene, čudovať tomu, že ponecháva stranou takú „podružnú“ otázku, ako sú kritériá delenia podnikov na spoločnosti spolupracovníkov, zmiešané spoločnosti a malé podniky. Šik sa ani slovom nezmieňuje o tom, že malovýroba plodí kapitalizmus a že na základe koncentrácie dochádza neustále k presunom medzi jednotlivými skupinami podnikov. Podľa jeho fantazmagorickej predstavy by teda mala vzniknúť akási hybridná sústava, v ktorej by sa prelínal súkromný a „neutralizovaný“ kapitál, ale spoločnosť ako celok by bola nekapitalistická. V Šikových úvahách o „neutralizácii kapitálu“ (a napokon v celom utopickom projekte „humánnej hospodárskej demokracie“) sa prejavuje —

¹⁶ „Neutralizáciou kapitálového vlastníctva rozumieme vytvorenie takej formy vlastníctva, pri ktorej sa už vlastníctvo kapitálu neviaže na jednotlivé osoby a nie je už deliteľné medzi jednotlivé osoby“ [9, s. 404].

tak ako vo všetkých jeho predchádzajúcich prácach — jeden základný „nedostatok“, a to, že úplne ignoruje jeden z určujúcich procesov súčasnej epochy — vedecko-technickú revolúciu. Šikove predstavy o „neutralizácii kapitálu pripomínajú zjednodušené tézy o realizácii vlastníctva „bezprostredných výrobcov“, ktoré sa u nás v rôznych obmenách široko propagovali v rokoch 1968—1969. Zjednodušené predstavy o realizácii vlastníctva „bezprostredných výrobcov“ však celkom odporujú súčasným ekonomickým podmienkam a zodpovedajú [pravda, v abstraktnej rovine] skôr štruktúre ekonomiky kapitalizmu voľnej súťaže, ktorá sa skladala z relatívne menších ekonomických subjektov spojených živelným trhovým mechanizmom. Šik teda v podstate opakuje omyly teórie o realizácii vlastníctva „bezprostredných výrobcov“ a práve v tom spočíva reakčný a utopický charakter jeho „tretej cesty“.¹⁷ Utopický charakter Šikovej koncepcie, ktorý možno dokumentovať aj na ďalších príkladoch,¹⁸ si dobre uvedomili sami buržoázni ideológovia, ktorí inak nešetria pochvalou pri oceňovaní antikomunistických kvalít podobných „reformátorov“. Napríklad A. Szöllösi v článku uverejnenom v roku 1978 v Süddeutsche Zeitung Šikov model označil ako „reformistickú utópiu“, čo, prirodzene, Šika veľmi rozhorčilo, takže sa sťažoval na „zlý útok“ pravcového dogmatika. Šik vo svojom „svätom“ pobúrení zrejme zabudol, že v kapitalistických krajinách ho nepotrebuje na to, aby vymýšľal „reformu“ kapitalistického systému. Skutočný záujem antikomunistických kruhov o jeho „teórie“ vyplýva z toho, že sa snaží, ako o tom napokon sám otvorene píše v Humánnej hospodárskej demokracii, prispieť k tomu, aby v socialistických krajinách došlo ku kontrarevolučnému zvratu a aby sa ďalšie krajiny nedali na cestu socialistického vývoja. V tom je skutočný triedny zmysel Šikovej „tretej cesty“.

Literatúra

- [1] ŠIK, O.: Das kommunistische Machtsystem. Hamburg, Hoffmann und Campe Verlag 1976.
- [2] ŠIK, O.: Der dritte Weg. Die marxistisch-leninistische Theorie und die moderne Industriegesellschaft. Hamburg, Hoffmann und Campe Verlag 1972.

¹⁷ „Nerešpektovanie rozdielov medzi charakterom dnešnej výroby a charakterom výroby v minulom storočí znamená postup od vedy k utópii, t. j. opačný proces než ten, ktorým sa vyvíjal marxizmus“ [16, s. 305]. J. Kučera dokumentuje na príkladoch tzv. supersystémov (energetické rozvodné siete, dopravné siete, petrochémia, telekomunikácie a pod.) nezmyselnosť a utopickosť predstáv o realizácii vlastníctva bezprostredných výrobcov. Šikov „nový“ model však zahŕňa všetky omyly a naivné predstavy teoretikov výrobnej „samosprávy“.

¹⁸ Aspoň stručnú zmienku si zasluhuje aj Šikova predstava o plánovaní, ktoré by malo mať indikatívny charakter. Šik navrhuje, aby sa vždy vypracovali dva až tri alternatívne plány, v ktorých by sa vyjadrili „podstatne odlišné záujmy a predstavy o budúcnosti“. O týchto alternatívach by sa v spoločnosti široko diskutovalo, pričom definitívny výber by sa urobil vždy za štyri alebo päť rokov v politických voľbách. Zostáva záhadou, ako by sa týmito plánmi zabezpečilo sledovanie dlhodobých cieľov a ako by sa dalo vyhnúť pretekom v nerealistických sľuboch a demagógií.

- [3] LENIN, V. I.: Spisy 21. Bratislava, SVPL 1956.
- [4] GARAUDY, R.: Le grand tournant du socialisme. Paris 1969.
- [5] GARAUDY, R.: L' Alternative. Paris 1972.
- [6] GARAUDY, R.: Pour un modèle français du socialisme. Paris 1968.
- [7] GARAUDY, R.: Reconquête de l'espoir. Paris 1971.
- [8] MAZUR, V.: Ekonomičeskij revizionizm. Kritika revizionistskoj vulgarizacii političeskoj ekonomii socializma. Kijev, Izdatel'stvo političeskoj literatury Ukrainy 1976.
- [9] ŠIK, O.: Humane Wirtschaftsdemokratie. Ein dritter Weg. Hamburg, Albrecht Knaus Verlag 1979.
- [10] ŠIK, O.: K problematice socialistických zbožních vztahů. Praha, Nakl. ČSAV 1965.
- [11] MARX, K.: Kapitál 1. Bratislava, Pravda 1979.
- [12] LÖBL, E.: Úvahy o duševnej práci a bohatstve národa. Bratislava, Vydav. SAV 1967.
- [13] LÖBL, E.: Marxismus. Wegweiser und Irrweg. Wien-Düsseldorf, Econ, Verlag 1973.
- [14] LÖBL, E.: Wirtschaft am Wendepunkt. Achber-Köln, Europäische Verlagsanstalt 1975.
- [15] LUXEMBURGOVÁ, R.: Gesammelte Werke 1/1. Berlín, Dietz Verlag 1970.
- [16] KUČERA, J.: Otázky výrobnéj „samosprávy“ v ČSSR. In: Revizionizmus v československej ekonomickej teórii. Bratislava, Pravda 1977.
- [17] Poučenie z krízového vývoja v strane a spoločnosti po XIII. zjazde KSČ. Bratislava, Pravda 1971.

КРИТИКА РЕВИЗИОНИСТСКИХ КОНЦЕПЦИЙ СОЦИАЛИСТИЧЕСКОЙ ЭКОНОМИКИ

ИША, Ян

Критический анализ новейших ревизионистских концепций социалистической экономики свидетельствует о том, что и современный ревизионизм отличается беспринципным эклектицизмом и что он паразитирует на разных буржуазных теориях. Современные ревизионисты, с одной стороны, формально подчеркивают свое уважительное отношение к Марксу, с другой стороны, отрицают то, что его учение могло бы быть использовано для анализа современного капитализма и для решения проблем социалистической экономики.

В статье критически анализируются прежде всего взгляды Э. Лебла и О. Шика, причем показывается их отношение к международному ревизионизму. Для развития взглядов Шика, содержащихся особенно в трудах Третий путь, Коммунистическая система власти и Гуманная хозяйственная демократия, является характерным переход от ревизионизма к буржуазной идеологии и антикоммунизму. Модель Шика „Гуманная хозяйственная демократия“ опирается на так наз. нейтрализацию капитала, которая должна привести к гармонии интересы противоборствующих классов и устранить отчуждение, на макроэкономическое планирование распределения и регулируемый рынок. Этот проект, в котором проявляется сильное влияние синдикалистической концепции собственности, является реформистской утопией, направленной против реального социализма. Настоящей целью „Третьего пути“ Шика подключить к идеологической диверсии в социалистических странах и к тому, чтобы дальнейшие страны не пошли путем социалистической ориентации.

CRITICS OF REVISIONIST CONCEPTIONS OF SOCIALIST ECONOMY

IŠA, Jan

The critical analysis of the last revisionist conceptions of the socialist economy gives evidence about the fact, that also the contemporary revisionism is characterized by non-principial eclecticism and sponge on several bourgeois theories. The contem-

porary revisionists, on the one side, formally point out Marx, but, on the other side, they deny the possibility to use teaching for the analysis of contemporary capitalism and for solution of the problems of the socialist economy as well.

In the article there are critically analyzed first of all the views of E. Löbl and O. Šik, pointing out, at the same time, their connection to the international revisionism. The development of Šik's views, contained, first of all, in his works „Der dritte Weg“, „Das kommunistische Machtsystem“ and „Die humane Wirtschaftsdemokratie“ is characterized by a shift from revisionism to bourgeois ideology and anti-communism. Šik's model of the „human economic democracy“ is based on the so-called capital neutralization, by which should be the interests of antagonist classes harmonized and the alienation removed, on the macroeconomic distribution planning and regulated market. This project, in which a strong influence of the syndicalist ownership conception is demonstrated, is a reformist utopy, directed against the real socialism. The actual task of Šik's „third way“ is to provide assistance to the ideological diversion in the socialist countries and to prevent a way of socialist development in the other countries.

K aktuálním otázkám pojetí chozrasčotu v systému plánovitého řízení

CHYTIL, Zdeněk

Zdokonalování systému plánovitého řízení národního hospodářství a růst efektivnosti, které zvláště v souvislosti se snížením temp hospodářského růstu v posledních letech téměř ve všech socialistických zemích nabývá vysoce na významu, předpokládá v oblasti marxistické politické ekonomie vytvoření pevného základu, z něhož je možné vycházet při provádění praktických hospodářských opatření, zvláště v perspektivě. Pro fungování systému národního hospodářství je relevantní působení rozhodujících ekonomických zákonů socialismu. Řešení teoretických otázek vývoje národního hospodářství tedy předpokládá analýzu základního ekonomického zákona socialismu, zákona plánovitého rozvoje socialistické společnosti, zbožně peněžních vztahů, jejich vazby s plánovitostí, zákona rozdělování podle práce, ale také problematiku podnikové sféry, chozrasčotní hospodaření socialistických podniků. V problematice chazrasčotu se potom snad nejmarkantněji projevuje úzké sepětí daných teoretických otázek a společensko-hospodářské praxe. Poptávka společenské praxe po teoretických závěrech zde vystupuje zvláště naléhavě.

Dosavadní praktický hospodářský vývoj ve své extenzivní podobě svědčí o tom, že téměř všechny extenzivní zdroje naší ekonomiky jsou vyčerpány a dokonce, že hospodářství se v poslední době extenzivně vyvíjelo na úkor příštích let. Z těchto závěrů jednoznačně vyplývá, že jediné řešení efektivnosti naší ekonomiky spočívá v aktivizaci intenzivních zdrojů hospodářského růstu. Tyto změny jsou aktuální i ve vztahu k vývoji vnější hospodářské situace, především k cenovému vývoji energetických zdrojů.¹ Mimo těchto skutečností je třeba mít na paměti, že eskalaci cen ropy a surovin čelí vyspělé kapitalistické státy eskalací cen hotových výrobků, takže v poslední době se index cen hotové produkce přiblížil již indexu surovin. Růst cen hotové produkce se daří těmto státům provádět — mimo jiné např. na základě aplikace elektroniky — do téměř veškeré produkce. Tento nástup však naše ekonomika nezachytila, čímž je konkurenceschopnost našich výrobků na světových trzích silně oslabena. Ekonomické

¹ Zatímco např. v roce 1973 bylo na nákup ropy a zemního plynu vynaloženo 4,5 % všech devizových prostředků, předpokládá se v roce 1980 15 % a pro příští pětiletku již 25 %.

procesy se nevyvíjejí fatálně, není možné se spokojit s konstatováním, že jsme chudá země na suroviny, a tedy vyhlídky nejsou příliš nadějně, ale záleží přece na interakci národní ekonomiky se světovou hospodářskou soustavou. Na změněné situaci je možné dokonce profitovat, což je právě případem uvedených států.

Jelikož naše ekonomika má nekomplexní surovinovou základnu, zbývá pouze uvedená orientace. To však předpokládá provést zásadní změny v systému plánovitého řízení národního hospodářství, kde tkví nejpodstatnější rezervy. Je tedy třeba orientovat jej na vyšší „zhodnocování“ surovin. Do značné míry se snaží tyto problémy řešit již Soubor opatření ke zdokonalování plánovitého řízení národního hospodářství. Proto je nutné v perspektivě nastolit naprosto nový způsob myšlení, který však musí být dán novým systémem řízení národního hospodářství. Dokonalejší systém plánovitého řízení národního hospodářství se musí opírat o základní politicko-ekonomické kategorie, především však o změny v jejich novém chápání. Parametry, ve kterých jsme doposud byli zvyklí uvažovat, avšak které již svou pozitivní roli sehrály, je nutno nahradit nyní novými, náročnějšími.

Úkolem ekonomické teorie v tomto dynamickém vývoji je neustále prohlubovat proces poznání ekonomických jevů, odhalovat změny ve využívání socialistických výrobních vztahů, dávat návod pro hospodářskou praxi.

Domnívám se, že pro řešení perspektiv ve vývoji socialistických výrobních vztahů je nutné obrátit pozornost především na problematiku vzájemných vazeb plánovitosti a zbožně peněžních vztahů a použít je jako východisko ke zkoumání těchto podstatných výrobních vztahů v oblasti podnikové sféry, tedy řešit problematiku chozrasčotu v nových podmínkách.

1. Plánovitost a zbožně peněžní vztahy jako podstatné výrobní vztahy určující charakter chozrasčotu

V ekonomické literatuře při analýze zbožně peněžních vztahů autoři často nerozlišují mezi podstatou a obsahem, mezi jevem a formou projevu ekonomických procesů. Obsah jevu není možné ztotožnit s podstatou, není přece dán pouze podstatou, ale také vnějšími podmínkami jeho existence, vzájemným působením jiných jevů. V obsahu mohou být potom zahrnuty i takové prvky, které ze samotné podstaty nevyplývají.²

Při zkoumání jevů s totožnou podstatou je nutné brát v úvahu, že každý jev analyzovaný izolovaně má svůj vlastní obsah a formu projevu. Zbožně peněžní vztahy však existují přece v nejrůznějších výrobních způsobech a synteticky zkoumáno, zde vystupovaly jako forma určitého hospodářského systému. Avšak vždy lze u nich nalézt vlastní zboží obsah zbožně

² Viz CHYTIL, Z.: Plánovitost a zbožně peněžní vztahy za socialismu. Polit. Ekon., 28, 1980, č. 2.

peněžních vztahů, které jako jev mají tedy vlastní obsah i formu. Pouze zkoumání obsahu a formy v dialektické jednotě může přinést určité výsledky, jež mohou potom vystupovat jako formy jiného jevu, vyššího řádu, jevu socialistické výroby.

S přechodem od kapitalismu k socialismu přestává působit základní regulátor kapitalistické ekonomiky — zákon nadhodnoty, prosazující se zákonem hodnoty.³ Nelze však říci, že jestliže zákon hodnoty je nahrazen zákonem plánovitého rozvoje, rozhodujícím regulátorem v podmínkách socialismu je plánovitost. Plánovitost vyjadřuje objektivní nutnost vědomého, plánovitého naplňování (dodržování) proporcí. Plánovitost pro plánovitost nemá smysl. Zákon plánovitého rozvoje národního hospodářství neurčuje konkrétně proporce v ekonomice, ale pouze to, že mají být vědomě realizovány celou společností. V systému socialistických výrobních vztahů mají však určující postavení ty ekonomické zákony, které vyjadřují v nejkonzentrovanejší podobě podstatu socialismu. Rozhodujícím objektivním regulátorem v socialistické ekonomice je základní ekonomický zákon, vědomě, plánovitě využívaný společností. Protože společenské náklady práce mohou vystupovat pouze v hodnotové podobě, tudíž se i proporce v ekonomice vyjadřují hodnotově, a proto je při ustanovování národohospodářských proporcí nutné vedle základního ekonomického zákona a zákona plánovitého rozvoje brát v úvahu i další ekonomické zákony, jako je zákon hodnoty. Zákon hodnoty hraje při dosahování nutných proporcí významnou roli a využívá se jako jeden z nástrojů plánovací činnosti socialistického státu.

Problém však vzniká především tehdy, když je nutno přesně vymezit, jaké regulační funkce má zákon hodnoty vykonávat. Socialismus je nižší fází komunistického výrobního způsobu. Plánovitá direktivní rozhodnutí subjektu z centra, se snahou o odraz objektivní skutečnosti — ex ante, ověřují se trhem — ex post. Jak plán — ex ante, tak realizaci — ex post není možné oddělit jako naprosto nezávislé procesy.⁴ Zákonu hodnoty nelze tedy upřít jeho objektivní funkci. Bezprostředně společenský charakter práce za socialismu se projevuje ve vědomém spojení věcných a osobních činitelů výroby, jakož i ve vědomém určení výsledků těchto spojení. Zvláštní způsob řídicích procesů za socialismu, stejně jako i prostředky určování proporcí, si vyžadují přítomnost zákona hodnoty. Optimum by mělo být, aby vědomá rozhodnutí ex ante reagovala a vycházela mimo jiné i z ověřování realizace zboží pomocí zákona hodnoty. Anticipace pouze hodnotových kritérií optimalizace je však za socialismu nepostačující. Zbožná výroba tedy za socialismu nevystupuje jako samostatný, na ostatních vztazích nezávislý, výrobní vztah, ale tvoří součást

³ Regulátorem určitého výrobního způsobu chápeme princip, který ustanovuje rozhodující proporce ve výrobním procesu.

⁴ Viz VOJTKO, J.: Plánovitý charakter výroby a zákon hodnoty za socialismu. Ekon. Čas., 25, 1977, s. 223.

celého systému socialistických výrobních vztahů, a tak jako všechny výrobní vztahy jsou využívány plánovitě, jsou plánovitě využívány i zbožně peněžní vztahy. Jejich postavení v systému socialistických výrobních vztahů však není dominantní. Zákon hodnoty ve své živelné podobě zcela evidentně za socialismu neplní úlohu regulátora proporcí. V tom je základní odlišnost zbožně peněžních vztahů za socialismu a v podmínkách kapitalismu.

Jestliže je plán stanoven nesprávně, dojde k narušení jak hmotných, tak i hodnotových proporcí a tím do určité míry k živelnému projevu zákona hodnoty. Není možné chápat ekonomiku jednoznačně buď plánovitou nebo živelnou, např. tak, že plán je rozhodující a tím je již živelnost a disproporcionalita sama o sobě vyloučena. Tento přístup svědčí o nesprávném chápání vztahu procesů *ex ante* a *ex post*. Vždyť i v rámci pevné cenové hladiny se může projevit působení zákona hodnoty, a to dokonce do značné míry i živelně. V případě, že plán bude optimální, výroba uspokojí potřeby (vědomí se stane odrazem objektivního), zbožně peněžní vztahy se neprojeví živelně, ale plánovitě (pouze ve smyslu správného hodnotového dodržení proporcí, že zboží bude vyrobeno ve správném množství, sortimentu apod.).

V podmínkách socialismu dochází v působnosti systému ekonomických zákonů socialismu a tím i v hospodářské praktické činnosti k zájímavému jevu. Živelný tržní mechanismus, kterým bylo neustálými odchylkami cen od hodnoty dosahováno rovnováhy, je nahrazen vědomým dosahováním proporcí bez pokusů a omylů. Řídící centrum však musí svá řídicí rozhodnutí volit tak, aby nedošlo k porušení principu ekvivalence. Pokud tuto skutečnost nerespektujeme, vzniká možnost závažných společenských ztrát. Největší problém však spočívá v tom, že pokud jde o investiční oblast, negativní dopad se může prokázat — vzhledem k časové zpožděnosti projevu ekonomických reakcí — i za několik let. Disproporce tak mohou vzniknout i v období úspěšném.

Uvedený rozbor plánovitosti a zbožně peněžních vztahů ukazuje, že se snahou o zvýšení efektivnosti vynakládané práce je třeba aktivněji využívat zbožně peněžních vztahů, a to především v jejich pozitivní (plánovitě) podobě. To znamená posílit jednak úlohu hodnotových bilancí v plánovací praxi, při současném zachování významu hmotných bilancí, jednak úlohu zájmového klimatu v podniku aktivnějším využíváním zbožně peněžních vztahů v podobě nepřímých metod řízení apod.

Obecné systémové vazby plánovitosti a zbožně peněžních vztahů za socialismu se v konkrétní podobě projevují v oblasti chozrasčotního hospodaření socialistických podniků. Jak již bylo řečeno v úvodu, mezi aktivním využíváním zbožně peněžních vztahů a charakterem chozrasčotu je velmi úzká vazba. Charakter chozrasčotu, jako jediné metody hospodaření socialistických podniků, má potom zásadní význam pro orientaci celé ekonomiky k již zmíněným pozitivním změnám.

2. Chozrasčot a jeho nové pojetí v systému plánovitého řízení

Chozrasčot je ekonomickou kategorií politické ekonomie socialismu, ve které se objektivně projevují podstatné stránky socialistických výrobních vztahů. Je obvykle vymezován jako složitý komplex socialistických výrobních vztahů, odrážejících vzájemné vazby mezi zájmy společnosti, podnikovými kolektivy a jednotlivci s cílem snížit rozpornost těchto stupňů zájmů na nejnižší možnou míru.

Vedle tohoto vymezení chozrasčotu, jako jedné ze základních kategorií politické ekonomie socialismu, je možné jej vymezit jako metodu řízení či hospodaření, která se v posledních letech výstavby socialismu rozvíjí, a to jak ve smyslu vertikálním, tak i horizontálním. V ekonomické literatuře lze v této oblasti nalézt u většiny ekonomů mimořádnou shodu. Například sovětský ekonom A. A. Arakeljan uvádí: „Chozrasčot má velmi bohatý a mnohotvárný obsah. V závislosti od zkoumaného aspektu se jeví chozrasčot jednak jako ekonomická kategorie socialismu, jednak jako metoda hospodaření“.⁵ M. Pancák píše, že „chozrasčot je ekonomická kategorie, ale aj metóda riadenia“.⁶

Domnívám se však, že provádět principiální rozdíly mezi vymezením chozrasčotu jako kategorie politické ekonomie socialismu a praktickou metodou řízení je násilné a neopodstatněné. Vždyť projev vzájemných vazeb mezi jednotlivými stupni vnitřně rozporné jednoty zájmů, tedy chozrasčotu jako kategorie, se promítá i do reality, tedy chozrasčotu jako metody řízení.

V souvislosti s teoretickým vymezením chozrasčotu vzniká otázka spadající spíše do metodologické oblasti, která byla poměrně po dlouhou dobu aktuální. Jaké je místo chozrasčotu v systému socialistických výrobních vztahů, co zapříčiňuje objektivní existenci kategorie chozrasčotu za socialismu? Poměrně po dlouhou dobu převládal názor, že chozrasčotní postavení podniků je přímo výsledkem zachování zbožně peněžních vztahů za socialismu.⁷ Toto stanovisko vycházelo z pojetí chozrasčotu jako metody řízení podniku, při níž jde pouze o úhradu nákladů z výnosů a vznik zisku. To znamená, že podnik hospodaří podle chozrasčotu (je relativně ekonomicky samostatný) proto, že zde zůstávají zachovány zbožně peněžní vztahy, které právě způsobují, že podnik musí nutně vedle přímých direktivních vazeb používat také hodnotových kategorií. Ve skutečnosti tomu však je naopak. Příčiny chozrasčotního postavení podniku je nutno vidět v celém systému socialistických výrobních vztahů, a především také ve vazbě na daný stupeň rozvoje výrob-

⁵ ARAKELJAN, A. A.: Úplný chozrasčot v socialistickej výrobe. Finančné štúdie 1972, č. 1., s. 21.

⁶ PANCÁK, M.: Zvýšit účinnosť chozrasčotu v hospodárstve. Finance a úvěr, 1975, č. 6, s. 398.

⁷ MACH, M. — REIZER, J.: Místo zbožně peněžních vztahů za socialismu a kritika teorie tzv. tržního socialismu. Polit. Ekon., 23, 1975, č. 9.

ních sil. Výrobní síly nejsou natolik rozvinuty, abychom mohli řídit výrobu do všech podrobností. Existuje zde sice určitý vysoký stupeň dělby práce, daný rozvojem výrobních sil ve společnosti, avšak tento dosažený stupeň rozvoje neumožňuje, aby práce byla vynakládána přímo, aby byly nastoleny přímé vztahy jednotlivce — společnost. Práce je tedy vynakládána prostřednictvím výrobních kolektivů — podniků do určité míry ekonomicky samostatných. Jiným způsobem není možné za stávajících podmínek (stupně rozvoje výrobních sil) zabezpečit efektivní vynakládání práce. Z daného výkladu vyplývá, že k výměně mezi jednotlivými výrobními kolektivy (podniky) dochází na základě principu ekvivalence, což je vlastně výraz hodnotových vztahů. Proto tedy vedle objektivních podmínek, jako je dělba práce, chozrasčotní postavení podniku (relativní ekonomická samostatnost) vystupuje jako bezprostřední příčina zachování zbožně peněžních vztahů za socialismu a nikoliv naopak. Stávající vyloučená koncepce vymezující místo chozrasčotu v systému socialistických výrobních vztahů však neznamená, že chozrasčot se opírá pouze o zbožně peněžní vztahy. Ve skutečnosti je však založen na dialektické jednotě plánovitosti a působení zákona hodnoty za socialismu. Uvedené vymezení má postihnout pouze vzájemný vztah chozrasčotu a zbožně peněžních vztahů.

Bylo již explicitně uvedeno, že chozrasčotní postavení podniku je výsledkem objektivního rozvoje výrobních sil a jim odpovídajících výrobních vztahů. Většinou se však v ekonomické literatuře v této souvislosti naprosto opomínají subjektivní stránka, konkrétně chozrasčot (resp. jeho míra) uplatňovaný hospodářskou politikou. Názor, že chozrasčotní postavení podniku je výsledkem subjektivní stránky ekonomických procesů, je dávno překonán. Avšak často zapomínáme, že objektivní stupeň využívání chozrasčotu, odhalený ekonomickou teorií a odpovídající objektivním podmínkám společenského rozvoje, nemusí ještě odpovídat konkrétně uplatňovanému chozrasčotu v národním hospodářství, který je výsledkem uplatňované hospodářské politiky. A to je právě oblast, na kterou je třeba v perspektivě obrátit pozornost. Je známo, že na míru chozrasčotu uplatňovaného v praxi má vliv značné množství faktorů. Jsou to např. politické faktory, stupeň rozvinutosti materiálně-technické základny socialismu, charakter produkce apod. Je pochopitelné, že současná hospodářská politika musí akceptovat tyto faktory, avšak je nutné brát v úvahu také to, že pokud subjektivně uplatňovaná míra chozrasčotu neodpovídá objektivnímu stavu, musí tato skutečnost nutně vyvolat hospodářské problémy, projevující se disproporcemi.

Pro důkaz této teze je možné provést stručný exkurs do problematiky chozrasčotu ve vývoji naší ekonomiky. Počátky budování socialismu, výstavba materiálně-technické základny socialistickou industrializací, vyvolaly nutnost centralizace zdrojů společnosti, kdy podniková sféra byla logicky ve svých pravomocech značně omezena. Nyní se pro tento stav vžil pojem tzv. neúplný chozrasčot. Tento stav byl však vyvolán objek-

tivně daným stupněm rozvoje výrobních sil, ale i novým charakterem výrobních vztahů. Omezení chozrasčotu v přechodném období je tedy objektivně nutné. S vývojem materiálně-technické základny, tedy v oblasti výrobních sil nazrávají podmínky pro plnější využívání chozrasčotu. Chybou však bylo, že subjektivně uplatňovaný systém chozrasčotu zůstal v podobě neúplného chozrasčotu, což neodpovídalo dosaženému stupni rozvoje výrobních sil, ale také stavu analyzovanému ekonomickou teorií.⁸ Tato situace se prakticky projevila hospodářskými problémy v první polovině 60. let. Lze tedy říci, že chozrasčot má v různých vývojových stádiích různou podobu. I vysoký stupeň direktivity neznemožňuje existenci chozrasčotu. Kategorie chozrasčotu za socialismu objektivně existuje v různých systémech řízení, ať již mají převahu, nebo jsou využívány i nepřímé formy řízení. Hospodáření podle zásad chozrasčotu podle míry využití přímých a nepřímých nástrojů řízení však vyvolává rozdílnou hmotnou zainteresovanost. Zásadní rozdíl mezi úplným a neúplným chozrasčotem lze tedy vidět v rozdílu ve stupni a pojetí centralizace.⁹

Již několikrát jsme se zde zmínili o tzv. relativní ekonomické samostatnosti podniku. Podnik je základním článkem v soustavě plánovitého řízení národního hospodářství. Stávající stupeň rozvoje výrobních sil způsobuje, že stát svěřuje prostředky podnikům do tzv. operativní správy. Socialistické podniky jsou na jedné straně neoddělitelné články socialistického státního všelidového vlastnictví, a na druhé straně jsou relativně ekonomicky samostatné. Tato dvojakost, dialektická jednota protikladů, je objektivní. Podniky musí tedy hospodařit podle zásad demokratického centralismu. Vzniká také otázka, v jakém vzájemném vztahu se nachází chozrasčot a relativní ekonomická samostatnost podniku. Na základě uvedeného lze říci, že relativní ekonomická samostatnost je atributem a předpokladem vzniku chozrasčotních vztahů. Hospodářská operativní samostatnost podniku má své omezení. Podniky totiž musí pracovat podle stanoveného národohospodářského plánu. Z celospolečenského hlediska je naprosto neúnosné dát podnikům samostatnost do takové míry, že dojde k negaci centrálního národohospodářského plánování.

Hospodářská operativní samostatnost podniku má i úzku příčinnou souvislost s daným způsobem řízení. Stupeň ekonomické samostatnosti je dán jednak charakterem podniku (stupněm zespolečenštění a stupněm koncentrace), charakterem finální produkce apod. Pokud jde např. o odvětví prvovýroby, je logické, že stupeň samostatnosti, míra využívání chozrasčotu je velmi nízká. Tento sektor národního hospodářství si přímo vynucuje přímé centrální řízení. Tato skutečnost se markantně

⁸ Tuto skutečnost dokumentuje zavádění tzv. Nové soustavy plánování a financování československého průmyslu z roku 1957, zavedené do celého národního hospodářství v roce 1959.

⁹ Odlišnosti se markantně projeví v závěru stati při charakteristice úplného chozrasčotu.

projevuje ve vývoji výrobních sil jako ekonomická zákonitost i v kapitalistických zemích (postátnění energetiky, těžkého průmyslu apod.). Jinou relativní ekonomickou samostatnost budou mít zřejmě podniky spotřebního průmyslu a jinou — vyplývající z charakteru vlastnictví — budou mít družstevní podniky. Velmi úzce je tato samostatnost podniku spojená se zabezpečením rentability, efektivnosti investic apod. Problematika efektivnosti investic souvisí s rizikem, které nese podnik nebo stát za danou investiční činnost. V případě, že podnik zavádí novou výrobu, rozšiřuje sortiment, vždy nese určité riziko. Pro podnikový kolektiv však je rizikem, které nese vedení podniku vůči nadřízeným orgánům, i udržování zastaralé výroby. V rámci neúplného chozrasčotu je však toto riziko podstatně nižší než riziko plynoucí ze zavedení nové výroby, nového sortimentu apod. Z uvedeného vyplývá, že riziko v investiční oblasti velmi úzce souvisí se zainteresovaností a mírou chozrasčotu. V rámci neúplného chozrasčotu se riziko z podniku přenáší do značné míry na státní orgány řízení, což ve většině případů vede ke snížení hospodárnosti. Bylo by však nesprávné tvrdit, že plánované hospodářství plně odstraňuje riziko v oblasti vynakládání investic; ve skutečnosti jej pouze zmírňuje. V podmínkách úplného chozrasčotu se však vytvářejí předpoklady ke zvýšení rizika, kdy v rámci plánovaného hospodářství se riziko sice do značné míry přenáší na podniky, ale na druhé straně má za následek i podstatně vyšší zainteresovanost na výsledcích, plynoucích z investic. Toto zvýšení rizika souvisí, vedle delegace investiční činnosti na VHJ, i s hlubším poznáním podmínek pro vynakládání investic u VHJ než u řídicího centra, a tím i s možností pružnější reageance na momentální potřeby ekonomiky.

Již při obecné charakteristice chozrasčotu bylo uvedeno, že chozrasčot je objektivní kategorií socialismu, která organicky souvisí s vývojem celého systému socialistických výrobních vztahů a jim odpovídajících výrobních sil. Na základě rozvoje v oblasti výrobních sil dochází k rozvoji chozrasčotu, a to jak kategorie politické ekonomie, tak i metody řízení.

Plnější uplatňování chozrasčotu je většinou spojováno dnes ve většině zemí¹⁰ s již vžitým pojmem tzv. úplného chozrasčotu. Tato kategorie se dostává do slovníku ekonomů ze sovětské literatury. V podstatě se většina ekonomů v současnosti přiklání k názoru, že v souladu se zdokonalováním plánovitého řízení národního hospodářství v socialistické ekonomice se mění i charakter chozrasčotu, dochází k zásadní kvalitativní změně ve výkladu a chápání této kategorie. Obvykle se srovnává úplný chozrasčot s chozrasčotem neúplným.¹¹ Pod neúplným chozrasčotem má-

¹⁰ Pouze u ekonomů NDR se tento termín neobjevuje, i když trend ve vývoji chozrasčotu je u nich obdobný, což dokazuje, že odlišnost je pouze v oblasti terminologické.

¹¹ Neúplný chozrasčot se často nazývá také chozrasčotem ohraničeným, formálním, obyčejným, nerozvinutým apod. Ve většině případů jsou tyto termíny používány jako synonyma.

me na myslí chozrasčot fungující v systému socialistické ekonomiky, kdy pravomoci podniku jsou značně omezeny, k dispozici v podniku zůstává pouze malá část zisku, fond amortizace se převážně odvádí do státního rozpočtu, investiční prostředky jsou opětovně přidělovány ze státního rozpočtu, což v konečném důsledku vede ke snižování hmotné zainteresovanosti výrobního kolektivu. Činnost podniku je omezena centrálně stanovenými ukazateli a o plném využívání a fungování chozrasčotu lze hovořit pouze u vnitropodnikové sféry. Význam (ve smyslu plnějšího využívání) má pouze chozrasčot vnitropodnikový, zatímco chozrasčotní vztahy na podnikové a nadpodnikové úrovni mají pouze formální povahu, takže lze hovořit o nekomplexnosti úplného chozrasčotu.

Plnější uplatnění chozrasčotu v perspektivním vývoji socialistických výrobních vztahů, tzv. úplný chozrasčot, však přesto, že je v současnosti kategorií velmi používanou, nemá u většiny teoretiků shodný obsah. V literatuře lze nalézt značnou rozlišnost v jednotlivých vymezeních obsahu plnějšího využívání chozrasčotu. Podle našeho názoru lze plnější využívání chozrasčotu vymežit následovně. Úplnost chozrasčotu je ukazatelem vyvrátlosti socialistických výrobních vztahů. Ve srovnání s minulostí, kdy využívání chozrasčotu mělo převážně formální charakter, princip chozrasčotu nebyl aplikován na VHJ¹² komplexně, ale pouze na některé dílčí momenty. Podniky byly zainteresovány na celé řadě direktivních úkolů, avšak tento systém nebyl zaměřen na zefektivnění celého výrobního procesu, postačoval v období extenzivního růstu. V principu optimalizace výrobního procesu ve výrobním článku lze spatřovat základní rozdíl mezi původním a budoucím pojetím chozrasčotu. Rozvinutý chozrasčot je soustavou nástrojů centrálního řízení, s jejichž pomocí se řeší neantagonistické rozpory socialistické společnosti, přičemž zdokonalování a rozvíjení chozrasčotu spočívá především ve skutečnosti, že dochází ke sladění přímých a nepřímých metod řízení, což posiluje zájmové klima v podniku v souladu s celospolečenským zájmem. Aplikace tohoto systému se opírá především o:

- zdokonalování systému plánování a bilancování,
- nepřímé nástroje řízení,
- samofinancování podniků,
- skutečnost, že kritéria hmotné zainteresovanosti jsou kritérii alokace společenské práce na úrovni podniku.¹³

¹² V některých pracích sovětských ekonomů je úplný chozrasčot vztahován především k chozrasčotu odvětvovému, či dokonce ministerskému (i když ministerstvo jako článek řízení ve vztahu k našemu pojetí je spíše centrální oborový orgán). Viz např.: Osnovy naučného upravlenija socialističeskoj ekonomikoj. Moskva, Mysl 1975, s. 14; DROGIČSKIJ, N.: Chozjajstvennaja reforma i daljejšee razvitiye chozjajstvennogo rasčeta. Vopr. Ekon., 1975, č. 5, s. 68–75.

¹³ Srovnaj DVORÁK, J.: Otevřené otázky plnějšího využívání chozrasčotu. Hospod. Nov., 1979, č. 20; ALLACHVERDŽAN, D. A.: Chozrasčot a finanční úvěrový mechanismus řízení. Finance a úvěr, 1975, č. 4, s. 227; ARAKELJAN, A. A.: Úplný chozrasčot v socialistické výrobě. Finančné štúdie, 1972, č. 1, s. 23–24; MEGELOV, G. S.: K voprosu o polnom chozrasčotě. Finansy SSSR, 1974, č. 12, s. 27–28.

Tyto rysy samozřejmě nemohou vyčerpávajícím způsobem postihnout problematiku úplného chozrasčotu. Koncentrovaně lze vyjádřit smysl úplného chozrasčotu takto: jde o posílení rozhodování chozrasčotní sféry s tím, že se zároveň posiluje hmotná zainteresovanost, přičemž se předpokládá vytvoření takového systému motivace, který povede k situaci, že rozhodnutí podnikových kolektivů budou odpovídat zájmům socialistické společnosti jako celku. Důraz, jak již bylo řečeno, je kladem na nepřímé nástroje řízení. Rozšiřuje se tedy sféra působení chozrasčotu a v řadě případů se tímto způsobem přechází od fakticky rozpočtového hospodaření k úplnému chozrasčotu.

Zmínili jsme se již o plnějším využití chozrasčotu a jeho prosazování jak ve vertikálních, tak i v horizontálních vztazích. Co přitom máme na mysli? Úplný chozrasčot se neomezuje na zavádění jeho principů pouze po vertikální linii (cech, dílna, podnik, ministerstvo), ale také v ostatních stránkách národního hospodářství, tedy i po horizontální linii, to znamená i mezi jednotlivými VHJ, projekčními a výzkumnými organizacemi, mezi VHJ a finančními institucemi apod.

Velký význam pro plnější uplatnění chozrasčotu má i princip návratnosti, resp. jeho rozvíjení, to znamená zabezpečení z vlastních zdrojů nejen prosté, ale i rozšířené reprodukce. Podnik (VHJ) v podmínkách úplného chozrasčotu bude tedy vytvářet prostředky na rozšíření a modernizaci výroby především z vlastních zdrojů, event. úvěrů, takže zde rozvíjení principu návratnosti lze ve své podstatě nazvat samofinancováním. Rozvíjení principu návratnosti je nezbytnou podmínkou pro plnější uplatnění chozrasčotu, i když samozřejmě dominantní je zde centrální plánovitě vynakládání investic, které jsou určující pro proporcionalitu jak v běžném, tak i budoucím období.

V souvislosti se změnami v chápání chozrasčotu, a to jak ve vertikálním, tak i v horizontálním smyslu, dále plnějšiho zapojování středního článku řízení do chozrasčotní sféry, musí dojít ke vzniku nové regulační a reglementační politiky centra, a to jak pro vertikální, tak i pro horizontální rovinu.

Další problematickou otázkou, která vznikla v souvislosti s plnějším uplatňováním chozrasčotu, je názor některých ekonomů, že řídicí orgán nemůže být chozrasčotní, neboť nemá všechny principy chozrasčotu. Proti této tezi svědčí skutečnost, že např. vnitropodnikový chozrasčot také nemá všechny principy, a přitom nikoho nenapadne uvažovat o tom, že nejde o chozrasčot. Lze říci, že řídicí orgán musí mít chozrasčotní charakter, pokud chozrasčot má mít úplný charakter.¹⁴

Jak již bylo vymezeno v obecných principech, posilování chozrasčotu se týká zejména VHJ. Především jde o posílení fondového hospodaření (principu návratnosti) a posílení úlohy finančního plánu. Tyto skuteč-

¹⁴ Viz PANCÁK, M.: Zvýšit účinnost chozrasčotu v hospodářství. Finance a úvěr, 1971, č. 6.

nosti zvyšují odpovědnost a pravomocí VHJ, což zcela evidentně posiluje i účinnost chozrasčotu jako metody řízení. Posilování chozrasčotu VHJ však samozřejmě nejde na úkor vnitropodnikového chozrasčotu. Při plnějším využívání chozrasčotu jde o jeho rozvoj na všech člancích řízení, tedy i u vnitropodnikových středisek.

Zkušenosti z hospodářského vývoje v socialistických zemích dokazují, že míra chozrasčotu a stupeň direktivních centrálních opatření musí přihlížet ke značnému množství faktorů a jejich vzájemná vazba musí být stanovena na základě konkrétních historických podmínek. V souvislosti s plnějším uplatňováním chozrasčotu, po vymezení jeho předností, si však musíme připomenout také druhý pól dané problematiky. Posílení chozrasčotní sféry — ve smyslu úplného chozrasčotu — vede k používání nepřímých nástrojů řízení v podstatně větší míře. To však neodpovídá na druhé straně podmínkám v národním hospodářství, kdy ekonomika v současnosti klade stále vyšší požadavky na proporcionalitu a vybilancovanost. Navíc účinnost nepřímých nástrojů řízení ve stávajícím hospodářském klimatu může být do určité míry omezena, event. může dojít k situaci, že tyto nástroje řízení mohou způsobit i opačný výsledek. Například při zvyšování tlaku na efektivnost a inovace v případech stávající ekonomické převahy dodavatele nad odběratelem se může projevit nepřímý nástroj řízení také rozšířením působnosti pro větší manipulaci podnikem se sortimentem, skrytého zvyšování cen apod., a tím ještě výsadnějším postavením dodavatelů, což v konečném důsledku může vést k selhávání dodavatelско-odběratelských smluv, tvořících důležitou součást plánovitého řízení národního hospodářství. Právě při rostoucích nárocích na vybilancovanost a proporcionalitu se rozšiřování chozrasčotu dostává v určitém smyslu do rozporu s nutností prosazovat pomocí soustavy plánovitého řízení přerozdělování všech hmotných i hodnotných zdrojů v resortech, VHJ a podnicích. Toto prosazování plánovitosti však třeba chápat tak, že rozhodující investiční akce jsou sice určeny státním plánem, při investičních akcích většího rozsahu jsou i finančně podloženy, avšak plně je zde uplatněn princip návratnosti. Investiční akce pod objektivně stanovenou mez je v rámci plnějšho využívání chozrasčotu vhodné ponechat v pravomoci VHJ, což ještě nemusí mít za následek disproportionálnost. Z jednoho pohledu je předpokladem budoucího intenzivního ekonomického růstu plnější uplatnění chozrasčotu, na druhé straně požadavky na vybilancovanost ekonomiky — zvláště v současnosti, ale i v perspektivě — si vyžadují tužší centrální hospodářské řízení. Příznačné pro rozpornost těchto dvou stránek procesu je skutečnost, že míru ekonomické rovnováhy a proporcionalitu určuje také způsob dovádění státního plánu do konkrétních výrobních podmínek, tedy chozrasčotního hospodaření podniku. Jestliže v rámci direktivních nástrojů nejsou vytvořeny podmínky pro zainteresovanost výrobních kolektivů na hospodářských výsledcích, což jsou předpoklady pro reálné plnění plánových ukazatelů, nemůže být dosaženo ani celospolečenské proporcionality a vybilancovanosti. Toto právě je jedna stránka dané reality, která je typická pro období do ekonomických reforem. Nebezpečí však spočívá i v oblasti plnějšho využívání chozrasčotu. Jestliže při současném systému řízení dojde k decentralizaci a delegaci pravomocí na střední článek řízení, potom přechod na úplný chozrasčot způsobí situaci, kdy podniky těchto nových podmínek logicky budou využívat k prosazování svých vlastních zájmů proti zájmům socialistické společnosti jako celku, čímž opětovně dojde k narušení základních makroekonomických proporcí, narušení direktivního plánu, který o dosažení těchto proporcí usiluje. Proto předpokladem pro zavádění úplného chozrasčotu, bez nebezpečí, že tento systém naruší vybilancovanost ekonomiky, je v perspektivě zavedení nového systému centrální regulace.¹⁵ Tedy systému, který bude vytvářet optimální klima pro rozvoj chozrasčotu bez nebezpečí, že dojde k narušení proporcionality a vybilancovanosti ekonomiky ve změněných podmínkách.

Boj za přechod od extenzivního k intenzivnímu hospodaření trvá již poměrně značnou dobu. V žádné ekonomice se zatím nepodařilo důsled-

¹⁵ Podrobněji viz DVOŘÁK, J.: Otevřené otázky plnějšho využívání chozrasčotu. Hospod. Nov., 1979, č. 20; DVOŘÁK, J.: Chozrasčot, plán a soustava plánovitého řízení. Polit. Ekon., 27, 1979, č. 9.

ně využít plného chozrasčotu tak, aby VHJ fungovala racionálně z hlediska efektivnosti pro podnik, avšak zároveň v souladu s celospolečenskými zájmy a cíli. V našem hospodářském vývoji lze vysledovat dvě praktické podoby systému, které zapříčinily uvedené snahy. Buď delegace pravomoci na střední článek řízení zůstala ryze formální, VHJ se stala fakticky byrokratickým mezičlánkem mezi centrálními orgány a podniky, což původně sledovaný efekt hmotné zainteresovanosti vůbec nepřineslo a což v rámci plánovaných bilancí nakonec stejně vedlo k disproporcím, nebo se skutečně podařilo přenést pravomoci na VHJ a podniky, avšak nebyl doveden do konce direktivní a reglementační systém, což v konečném důsledku způsobilo v socialistické ekonomice anarchii.

Stavění plnějšiho využívání chozrasčotu a růstu požadavků na tužší direktivní centrální řízení do protikladů není oprávněné. Vždyť trend úplnějšiho využívání chozrasčotu na VHJ při volbě vhodné direktivní a reglementační politiky centra nemusí ještě vést k rozdílným zájmům podniků a společnosti.

Celý vývojový trend dokonalejšiho využívání socialistických výrobních vztahů směřuje k perspektivnímu cílovému programu dalších let — aktivizaci intenzivních zdrojů hospodářského růstu.

Príspevok k vymedzeniu pojmu, funkcií a druhov rezerv

MIHÁLIKOVÁ, Anna

Úvod

V súčasnom období sa problematika rezerv dostáva do popredia záujmu ekonomickej teórie i praxe, a to nielen z hľadiska národohospodárskeho, ale aj pre oblasť vonkajších ekonomických vzťahov, t. j. súhrnu národohospodárskych procesov ako jednoty výroby a spotreby materiálových hodnôt a výkonov k rovnakým procesom iných národných hospodárstiev. Rezervy na základe doterajších skúseností možno označiť za činiteľa ekonomickej efektívnosti (ktorú vzhľadom na to, že nie je predmetom našich úvah, chápeme ako vzťah medzi dosiahnutými výsledkami a vynaloženými zdrojmi) tým viac, že ich dynamický rozvoj sa vyvíja v závislosti od rozvoja vedy a techniky, medzinárodnej socialistickej ekonomickej integrácie a zrýchľujúceho sa tempa internacionalizácie výroby.

Cieľom predloženého príspevku je naznačiť všeobecnú charakteristiku obsahu, definície, funkcií a druhu rezerv na úrovni národného hospodárstva. Ide o vymedzenie nie veľkého okruhu problémov, ktoré nemožno chápať taxatívne, nemôžu byť komplexné a nečinia si nárok na absolútnu teoretickú presnosť vymedzenia. Príspevok však môže poslúžiť ako podklad pre iné úvahy, pretože uvedená problematika si vyžaduje širší prístup ekonomickej fronty, príp. aj diskusiu. V ďalšom pripravovanom príspevku sa pokúsime naznačiť možnosti riešenia problematiky rezerv aj pre oblasť rozvoja integračných procesov v rámci krajín RVHP.

Problematiku rezerv v socializme možno skúmať na základe marxisticko-leninského učenia o spoločenskej výrobe, ekonomických zákonoch socializmu a aktívnej úlohe štátu pri zabezpečovaní plánovitého rozvoja ekonomiky. Plánovitost' nevyklučuje, naopak, predpokladá tvorbu hmotných, kapacitných a finančných rezerv. V podmienkach socializmu vznikajú disproporcie v ekonomickom rozvoji, no tie nevyplývajú z podstaty socialistického spôsobu výroby, nie sú pre socializmus charakteristické a majú prechodný charakter.

Nerešpektovanie ekonomických zákonov aj za socializmu vedie k vážnym hospodárskym komplikáciám, či už na úrovni národného hospodárstva, alebo v oblasti medzinárodnej, čo treba chápať ako prejav vplyvu jednak subjektívnych faktorov (voluntarizmus, chyby v plánovaní a v koordinácii), jednak objektívnych faktorov (epidémie, poveternostná situácia, živelné pohromy, medzinárodná situácia), a nepovažovať za odraz vnútorných vlastností socialistickej spoločnosti.

Plánovanie za socializmu je výsledkom skúmania zákonitostí ekonomických procesov. Čím vyšší je stupeň poznania týchto procesov, tým sú menšie možnosti vzniku disproporcií, od čoho do určitej miery závisí efektívnosť spoločenskej výroby. Plánovanie za socializmu môže byť vedeckým iba za predpokladu dokonalého využívania celého systému ekonomických zákonov, ktoré sú objektívnymi regulátormi spoločenskej výroby pri všestrannom zhodnotení vnútorných i vonkajších podmienok rozvoja krajiny. Úlohou teórie i praxe je zdokonaľovať na národnej úrovni i v rámci RVHP plánovanie, vedeckú organizáciu riadenia, oslabiť a odstrániť vplyv nepredvídaných javov.

Význam a úloha rezerv bude závisieť od rozsahu, potrieb, dôležitosti a významu, ktorý sa vymedzuje tvorbe a použitiu rezerv sústavou plánovitého riadenia národného hospodárstva, a od toho, aký dosah a obsah sa tejto ekonomickej kategórii priraďuje v procese fungovania národno-hospodárskych štruktúr.

Vlastný teoretický základ pre tvorbu rezerv možno hľadať v rozbere, ktorý v súvislosti s rozdeľovaním úhrnného spoločenského produktu urobil K. Marx v Kritike Gotthajského programu, a ďalej sú rozpracované v tézach obrannej funkcie štátu, ktoré zhrnul V. I. Lenin v knihe Štát a revolúcia (V. kapitola). Všeobecnému chápaniu slova rezerva zodpovedá i ekonomický obsah, ktorý K. Marx formuloval takto:

„Rezervný fond predstavuje vyčlenenú nerozdelenú časť vyprodukovaného celkového spoločenského produktu, ktorú spoločnosť vedome dočasne nepoužíva, lebo je určená ako rezerva k budúceму užitiu pre nepredvídané potreby“.¹ Tento Marxov výrok slúži ako teoretická báza súčasného systému tvorby rezerv. Všetky nepredvídané udalosti a okolnosti si vynucujú nevyhnutnosť tvorby rezerv, ktoré sa javia znova ako záruka doplnenia výrobných síl spoločnosti.

Definícia rezerv

V minulosti sa oblasť tvorby a používania rezerv v teórii i v praxi formovala pod vplyvom tézy o plánovitom a proporcionálnom rozvoji národného hospodárstva. Subjektivistické terminologické pokusy o vymedzenie definície rezerv za socializmu, vyjadrené alternatívne, mali tieto črty vymedzenia:

¹ MARX, K.: Kapitál II. Bratislava, SNPL 1962, s. 489.

a) vo výrobe neúplne využívané činitele — skryté (latentné) rezervy ako výsledok rozvoja výroby, znižovania, resp. zvyšovania výrobnéj a nevýrobnéj spotreby; zdroje a prostriedky z nejakého dôvodu nateraz neznáme sa majú odkrývať a mobilizovať;

b) prostriedky, ktoré sa nezúčastňujú reprodukčného procesu, sú z neho vedome vyčlenené:

c) potenciálne výrobné sily krajiny, rezervy pracovnej sily, surovinové a energetické zdroje;

d) poisťné rezervy — prostriedky vyčlenené pre budúce použitie na nepredvídané potreby.

V určitých obdobiach prevládali názory, že socialistická plánovaná ekonomika nepotrebuje sústavu rezerv, pretože pri plánovaní nevznikajú disproporcie, ani riziká. Názory o absencii rizika v socializme sa udomácnili v období tradičného výkladu fungovania socialistickej ekonomiky na základe tézy o plánovitom proporcionálnom rozvoji, čo malo odraz aj v ekonomickej literatúre. Za rezervy sa považovali nevyužitú možnosti ďalšieho rozvoja pri rozširovaní a zdokonaľovaní výroby, úspory dosahované vo výrobnéj i nevýrobnéj spotrebe, nahromadené nadnormatívne zásoby, veľká rozostavanosť a i.

Podstatou väčšiny týchto názorov je existencia skrytých, nevyužitých alebo len čiastočne využívaných možností ďalšieho zvyšovania celkovej ekonomickej efektívnosti, o ktorých nevieme, alebo ich nedokážeme podľa daných potrieb bezprostredne mobilizovať, pretože vznikli proti našej vôli alebo bez nášho vedomia, nachádzajú sa v rôznych fázach reprodukčného procesu, majú rozdielnu dobu existencie, rozdielny stupeň poznateľnosti, mobilizovateľnosti a ekonomický význam.

V každom prípade treba rozlišovať rezervy zámerne vytvorené, čiže bezprostredne disponibilné, od rezerv skrytých, prípadne nevedome vytvorených. Uvedené zdroje je potom možné označiť ako „potenciálne zdroje, resp. skryté rezervy, t. j. všetky druhy neodhalených, nepriznaných, úmyselne zatajených zdrojov, príp. tých zdrojov, ktoré vznikli zlou alebo nedostatočnou organizáciou či riadením na úrovni celého národného hospodárstva i v oblasti zahraničných hospodárskych stykov“.²

Rezervy v ekonomickom zmysle slova, t. j. rezery zámerne vytvorené, možno vymedziť ako „prostriedky, zdroje alebo iné výrobné podmienky, ktoré sú vedome vytvárané a ktoré spoločnosť (organizačná forma, stupeň riadenia) vedome dočasne nepoužíva (s výnimkou rezerv pracovných síl), rôznym spôsobom vyčleňuje a využíva na zamedzenie vzniku disproporcií, zabezpečenie stability a rozvoja ekonomiky v podmienkach rovnovážneho rastu národného hospodárstva“.³ Rezervy chá-

² MIHÁLIKOVÁ, A.: Problematika rezerv v národnom hospodárstve so zameraním na štátne hmotné rezervy, zdroje ich krytia a možnosti zvýšenia ich účinnosti. Kandidátska práca.] Bratislava, Edičné stredisko VŠE 1975, s. 22.

³ Tamtiež. s. 23.

peme ako ekonomickú kategóriu, ktorá vystupuje v podobe materiálových, kapacitných a finančných hodnôt, vrátane rezerv pracovných síl.

Funkcia rezerv v procese tvorby a rozdelenia úhrnného spoločenského produktu

Rezervy v reprodukčnom procese sa nelíšia úžitkovou hodnotou od ostatných prostriedkov a zdrojov v národnom hospodárstve. Odlíšnosť spočíva v ich funkcii. Zatiaľ čo ostatné prostriedky a zdroje sa neustále zúčastňujú reprodukčného procesu, rezervy sú z neho dočasne vedome vylúčené a vstupujú do neho v momente, keď realizujú svoju rezervnú funkciu. Socializmus na úrovni súčasných vedeckých poznatkov rozšíril oblasti využívania sústavy rezerv nielen na úhradu nepredvídaných strát a disproporcií, ale rezervy spolupôsobia pri zabezpečovaní trvalých temp plánovitého rozvoja ekonomiky a rastu životnej úrovne obyvateľstva.

Z tohto hľadiska rezervy v reprodukčnom procese možno chápať ako:

1. Rezervy vo funkcii stabilizačnej

— napomáhajú odstránenie disproporcií, ktoré vzniknú v priebehu realizácie plánov na rôznych úrovniach, resp. keď dôjde k zmenám v podmienkach plnenia plánu a pod.; stabilizačnú funkciu chápeme vo vzájomnej spojitosti s funkciou rozvojovou; jedna nevyklučuje druhú, ale navzájom sa podporujú; funkciu stabilizačnú treba chápať nie ako nemenný (statický) stav, ale ako stav negácie negácie vo vývoji národného či integrovaného hospodárstva;

2. Rezervy vo funkcii rozvojovej

— prispievajú k urýchlenému zavádzaniu vedecko-technického pokroku (nové vedecko-technické poznatky nezahrnuté do plánu), k lepšiemu uspokojovaniu potrieb, k zabezpečeniu alebo vytvoreniu možností rozšírenia nástupných priestorov pre dodatočné opatrenia a rozhodnutia dôležité z národohospodárskych, resp. medzinárodných hľadísk;

— podporujú v priebehu plnenia plánu výroby a systémy výrobkov rozhodujúce pre efektívnosť, pri rešpektovaní výberu optimálnych plánovacích variantov a ich vysoko efektívnej realizácie.

Tieto funkcie vyžadujú, aby sa rezervy pri ich plánovitej tvorbe a použití považovali za jednotu hmotných kapacitných a finančných rezerv, ako aj rezerv pracovných síl. (Akýkoľvek komplex rezerv hmotných a kapacitných nebude využitý, ak nebudú k dispozícii pracovné sily.)

Vznik a využívanie rezerv vystupuje ako objektívne nevyhnutná súčasť procesu spoločenskej výroby, ktorá je súčasťou procesu rozdelenia úhrnného a spoločenského produktu a národného dôchodku. V procese tvorby a využívania rezerv vznikajú ekonomické vzťahy medzi ľuďmi. V oblasti

výroby je vznik tej či inej rezervy aktom rozdelenia. Určitá časť spoločenského produktu bola na čas vylúčená z kolobehu v reprodukčnom procese a znížila na určité obdobie výšku spoločenských fondov. Vstup rezerv do reprodukčného procesu znamená zvýšenie fondov; začiatok či koniec tohto procesu môže byť oddelený časovo aj na dlhšie obdobie. Aj keď vytvorené rezervy na určitý čas znižujú použitý spoločenský produkt a národný dôchodok, zostávajú súčasťou národného bohatstva. Tvorba a použitie rezerv je súčasťou výrobných vzťahov, spätých s rozdeľovaním národného bohatstva.

V socialistickej spoločnosti v podmienkach existencie spoločenského vlastníctva výrobných prostriedkov tieto vzťahy rozdeľovania sa usku-točujú v záujme zabezpečenia a stabilného rozvoja ekonomiky, stabil-ných a rovnovážnych temp rastu národného hospodárstva.

Treba si však uvedomiť špecifikum rezerv, že vystupujú ako osobitné fondy (hmotné, kapacitné, finančné a rezervy pracovných síl), no orga-nicky sú späté s fondmi, na ktoré sa delí úhrnný spoločenský produkt a národný dôchodok; v momente svojho použitia vystupujú ako súčasť fondu úhrady spotrebovaných a opotrebovaných výrobných prostriedkov, fondu spotreby i fondu akumulácie.

Stanoví rozsah ekonomicky a vedecky zdôvodnených druhov a výšky rezerv pre jednotlivé úrovne a stupne riadenia si vyžaduje zohľadniť zlo-žitú vplyvy v národnom hospodárstve a riziká spojené s hospodárskou činnosťou.

Riziká a rezervy

O riziku vo vzťahu k rezervám nemožno tvrdiť, že by sa vzťahovalo na celú oblasť tvorby rezerv, je však jedným z aspektov neistoty, na ktorý pri tvorbe rezerv nezabúdame. Plánovité riadenie hospodárstva predur-čuje ohraničenie, no nie úplnú likvidáciu náhodných javov. Ani najpres-nejší rozpis plánovaných úloh nevyklučuje možnosť vzniku porúch v re-produkčnom procese.

V oblasti prejavujúcich sa rizik vzťah výroby a spotreby je objektív-nym činiteľom existencie rizika. Ide o protirečivý vzťah medzi úžitkovou hodnotou a hodnotou tovaru, ktorý vyplýva z toho, že práca za socializ-mu nemá bezprostredne spoločenský charakter.

Vo výrobnom procese musíme rátať aj s možnosťou havarijného rizika, ktoré v niektorých odvetviach môže dosiahnuť obrovské rozmery, najmä v energetike, v chémii a pod.

Ako riziko neúspechu by sme mohli označiť vplyv na odvetvia výroby, kde atmosferické podmienky ovplyvňujú výsledky produkcie, napr. poľ-nohospodárstvo a stavebníctvo.

Riziko technického pokroku je zvlášť aktuálne v súčasnom období, pre ktoré je príznačný búrlivý rozvoj špeciálnych vedných a technických disciplín. Toto riziko nadobúda formy morálneho opotrebenia strojov

a zariadení a je také vysoké, že v niektorých odvetviach (napr. letecký priemysel, elektronický priemysel, raketová technika) sa stáva, že v čase keď sa projekt dohotoví, je už zastaraný.

Riziko spojené so stupňom spoľahlivosti sa nemôže hodnotiť len z technického hľadiska — je predovšetkým otázkou ekonomickou. Nízka úroveň spoľahlivosti zariadení nesie so sebou možnosti rozsiahlych strát spojených s ich prestojmi, nákladmi na konzerváciu a pod. Na druhej strane, dosiahnuť vysoký stupeň spoľahlivosti je nesmierne nákladné, najmä keď ide o takú spoľahlivosť, ktorú nazývame istotu.

Pri zrýchlenom technickom pokroku a rizikách s ním spojených, rezervy by popri bežných disponibilných zásobách mali byť prostriedkom na urýchlenie realizáciu štruktúrnych zmien v národnom hospodárstve, na zavádzanie nových vedeckých poznatkov do praxe, ako aj na zvýšenie flexibility celého systému riadenia národného hospodárstva.

S rastúcimi vedeckými poznatkami sa skracujú lehoty vo výskume a vývoji, ako aj využívanie nových výrobkov a postupov v praxi. Pri skracovaní tejto doby môžu rezervy, ktoré sú k dispozícii, mať často rozhodujúci význam.

Existuje celý rad ďalších rizík, ktorým je výrobný proces vystavený. Z priemyslu ako celku môžeme však vyčleniť odvetvia výroby, ktoré sú najviac vystavené takýmto rizikám, a odvetvia, na ktoré sa nevzťahujú takmer vôbec.

Poistiť sa proti nepredvídanému riziku znamená vytvoriť rezervu, ktorá by eliminovala straty, prípadne by zamedzila ich vznik vôbec.

Druhy rezerv

Rezervné fondy podľa potreby možno tvoriť vo všetkých fázach reprodukčného procesu — vo výrobe, v rozdeľovaní, vo výmene a v spotrebe. Rezervy môžu vystupovať v materiálnej alebo v peňažnej podobe. Ktorúkoľvek z týchto foriem nemožno považovať za prosté hromadenie materiálnych alebo finančných prostriedkov. Použitie jedného druhu rezerv závisí od jestvovania ostatných druhov rezerv v národnom hospodárstve.

Udržiavanie rezerv

- hmotných
- kapacitných
- finančných, vrátane devízových
- a rezerv pracovných síl⁴

prináša so sebou celý rad problémov, týkajúcich sa najmä druhu, úrovne, skladby rezerv, výšky ich hromadenia a doby použiteľnosti. Rezervy

⁴ Problematika rezerv pracovných síl za socializmu je komplikovaná a doteraz nebola preskúmaná v takej miere, v akej by si to zaslúžila. Úvahy na túto tému si vyžadujú väčší priestor, preto nie sú predmetom našich úvah.

tvoria a obhospodarujú organizácie a podniky, zaoberajú sa rôznorodou ekonomickou činnosťou, v súvislosti s čím majú rôzne poslanie a tvoria sa na rôznej úrovni riadenia. Z toho vyplýva rozličný charakter rezerv a odlišné zásady pre ich tvorbu a použitie.

a) *Hmotné rezervy*

Hmotné rezervy možno považovať za najdôležitejší druh celospoločenských rezerv. Táto skutočnosť nie je daná len určitými mimoekonomickými dôvodmi ich tvorby, ale vyplýva zo zabezpečovania celkovej materiálno-technickej základne socialistického hospodárstva.

Hmotné rezervy možno označiť ako prostriedky, ktoré vedome a dočasne spoločnosť nepoužíva, vyraduje ich z bežného reprodukčného procesu, aby ich do neho vložila pri riešení mimoriadnej situácie, ktorá by mohla procesy celospoločenskej reprodukcie významnejšie ovplyvniť. Tieto prostriedky sú relatívne samostatnou súčasťou rozšírenej reprodukcie a sú súčasťou celkového spoločenského bohatstva. Svoju rezervnú funkciu plnia iba v okamihu svojej realizácie.

Svojou naturálnou podobou sa hmotné rezervy nelíšia od ostatných prostriedkov národného hospodárstva, ale aj od ostatných druhov rezerv (finančných, vrátane devízových, kapacitných). Samy osebe nie sú cieľom ekonomického snaženia, ale len prostriedkom na realizáciu vytýčených cieľov. Charakter rezerv nadobúdajú iba svojím odlišným určením, svojou funkciou. Stávajú sa nimi v momente vyčlenenia za rezervy a realizujú sa v okamihu svojej spotreby — výrobnéj či nevýrobnej.

Súčasne so zabezpečovaním mimoekonomických potrieb, napr. upevnenie obranyschopnosti krajiny, hmotné rezervy treba chápať aj ako aktívny faktor ekonomického rozvoja. Pokiaľ ich chápeme strnulo, ako umŕtvené, nepoužívané a vedome z bežného reprodukčného procesu vyradené prostriedky, zdôrazňujeme ich pasívnu stránku. Keď ich skúmajeme z hľadiska tvorby, obhospodarovania, využívania a obnovy, potom ide o aktívne ekonomické procesy.

Výrobné prostriedky i spotrebné predmety, ktoré sa nachádzajú v rezervách, obsahujú zhmotnenú ľudskú prácu, vyjadrujú časť výrobných vzťahov medzi ľuďmi. Hmotné rezervy majú určitú štruktúru, plnia špecifické funkcie a majú svoje formy vzájomnej spätosti s ostatnými časťami spoločenského bohatstva.

Pri skúmaní problematiky tvorby hmotných rezerv treba brať do úvahy ich nomenklatúru, sortiment a kvalitu. Táto otázka úzko súvisí s funkciami, s úlohami a s dostupnosťou hmotných rezerv. Racionálnosť a efektívnosť hmotných rezerv súvisí aj so schopnosťami ich obhospodarovania, najmä s pružnými zmenami nomenklatúry. Tvorbu hmotných rezerv z tohto hľadiska ovplyvňuje skutočnosť, že nie je k dispozícii dostatočne presná predstava, kedy, v akom rozsahu, kde a v akej forme budú hmotné rezervy použité. Preto do popredia vystupuje otázka zameniteľ-

nosti materiálov v hmotných rezervách, ktoré by bolo možné využiť v najširšej miere v prípade potreby, čo súvisí aj s otázkou kvality. Iste je výhodnejšie v hmotných rezervách udržiavať materiály vyššej kvality, ktoré sa môžu použiť aj na menej kvalitné výrobky, ale neplatí opačný prípad, že z menej kvalitných surovín možno vyrobiť výrobok o vysokých parametroch. Rovnako pri rastúcej zložitosti techniky a náročnosti na výrobky je potrebné vytvárať hmotné rezervy v kvalite, ktorá presahuje bežnú úroveň surovín a výrobkov v súčasnom období. Toto platí najmä o strategických surovinách a materiáloch.

Použitie jedného druhu rezerv závisí od jestvovania ostatných druhov rezerv v národnom hospodárstve. Udržiavanie komplexu rezerv je nevyhnutné pre pružné prispôsobovanie výroby neustále sa meniacemu dopytu na národnej i medzinárodnej úrovni.

b) Kapacitné rezervy

Otázku, či je výhodnejšie udržiavať hmotné alebo kapacitné rezervy, nemožno zodpovedať jednoznačne. Analýza tohto problému je o to ťažšia, že každé výrobné odvetvie produkuje výrobky s inou časovou použiteľnosťou, čiže pri každom odvetví treba brať do úvahy sezónnosť jeho výrobkov, zastaranosť, dĺžku výrobného cyklu a pod. Na druhej strane, pokiaľ ide o mobilitu rezerv, vieme, že nie je rovnaká. Mobilné sú rezervy zásob, menej mobilná je pracovná sila a rezerva v kapacite, ktorá je lokalizovaná v priestore a umiestnená v určitých odvetviach národného hospodárstva. Pri výrobkoch, kde sa nemení dopyt, sortiment a inovácia výrobkov, je potrebné nastoliť otázku výhodnosti skladovania hotových výrobkov, naopak, pri výrobkoch, kde sa dopyt, sortiment a inovácia výrobkov neustále mení, brať do úvahy výhody udržiavania rezerv v kapacite. Pri výrobkoch s dlhým výrobným cyklom výroby, kde sa výroba nedá rýchlo preorientovať, možno uvažovať o rezerve v hotových výrobkoch a pod.

Pre vymedzenie kapacitných rezerv treba mať na pamäti, že len disponibilná výrobná kapacita je rezervnou. Za rezervu nemôžeme považovať nevyužitú výrobnú kapacitu, resp. takú, ktorá produkuje výrobky bez úžitkovej hodnoty, príp. nemáme na jej využitie dostatok pracovných síl.

V ekonomickej literatúre sa zvyčajne nerozlišujú kapacitné rezervy nevyhnutné pre normálny chod národného hospodárstva a kapacitné rezervy, ktoré sa tvoria v dôsledku neracionálneho využitia výrobného aparátu, resp. vedome vyčlenené kapacity na nepredvídané použitie pre potreby národného hospodárstva. Pre plynulosť hospodárskeho rozvoja sú však potrebné rezervy vo výrobnej kapacite. Ako príklad možno uviesť elektroenergetický priemysel, kde jedinou možnosťou vyrovnávania výkyvov v nerovnomernej spotrebe elektrickej energie sú kapacitné rezervy. Menej zjavná je táto potreba kapacitných rezerv v od-

vetviach, kde tvorba zásob surovín a výrobkov nie je viazaná na dobu ich použitia.

Význam kapacitných rezerv nemožno ignorovať. Je však zložité určiť výšku tejto časti kapacitných rezerv, ktoré možno využiť na zväčšenie objemu ročnej produkcie. Jestvujúce kapacitné rezervy sa zdajú byť k dispozícii na prvý pohľad, no keď ich začneme skúmať v súvislosti so smennosťou, možnosť ich využitia klesne na minimum. Problémy sa vynárajú aj v oblasti tých prevádzok v národnom hospodárstve, ktoré pracujú nepretržite. Tu možno vytvárať kapacitné rezervy iba v kapacitách, ktoré sú dočasne vylúčené z výrobného procesu, príp. z intenzívnejšieho využitia inštalovaných kapacít.

Tvorba kapacitných rezerv je otázkou spoľahlivosti systémov, druhu výroby, ako sme už spomínali, aj úspechu či neúspechu vyrábanej produkcie. Tu, ako aj v každom inom mechanizme, v snahe predísť poklesu spoľahlivosti v dôsledku pôsobenia multiplikátora musíme vytvárať alternatívne paralelné väzby. V danom prípade by išlo o rezervu vo výrobnej kapacite, ktorá by začala pracovať v momente efektívnom pre národné hospodárstvo.

Nielen príčiny čisto technického rázu nútia k tvorbe kapacitných rezerv; táto potreba vyplýva zo samej podstaty plánovaného hospodárstva. Plánovanie bez rezerv predpokladá plnenie plánu bez odchýlok, či už v dôsledku objektívnych (napr. prírodných), alebo subjektívnych vplyvov, takisto nútia k určitému schematizmu, k nepružnosti v celej národnohospodárskej činnosti, zatiaľ čo národné hospodárstvo si vyžaduje pružné a rýchle reakcie na neustále sa meniace podmienky.

Udržiavanie hmotných i kapacitných rezerv, určenie ich výšky a objemu, závisí od viacerých činiteľov a faktorov ovplyvňujúcich túto výšku.

c) *Finančné rezervy, vrátane rezerv devízových*

V podmienkach tovarovej výroby nemožno uvažovať len s hmotnými a kapacitnými rezervami. Pokiaľ úhrnný spoločenský produkt za socializmu nadobúda tovarovú formu, existuje nevyhnutnosť tvorby finančných rezerv, ktoré svojou povahou sú veľmi vhodné pre funkciu rezerv. Môžu sa podľa potreby meniť v najrôznejšie žiaduce prostriedky a zdroje. Nevyhnutnou podmienkou ich tvorby však je, aby finančným rezervám zodpovedali v národnom hospodárstve hmotné zdroje v globále, nie na úrovni jednotlivých riadiacich stupňov, pretože takéto vyrovnávanie by bolo ťažkopádne a brzdilo by pružnosť používania finančných rezerv. Otázku vyrovnanosti tiež nemožno chápať jednoznačne. Určitú úlohu tu zohráva nesúlad v čase medzi platbami a výplatami, výrobou a spotrebou a pod.

Takisto treba mať na pamäti, že každý vzťah medzi hmotnými a finančnými zdrojmi má dva aspekty: obraty (toky) a zostatky (stavy). Rozhodujúci je súlad obratov, t. j. súlad dopytu a ponuky. Tvorba fi-

nančných rezerv znižuje dopyt, použitie finančných rezerv ho zvyšuje. Globálne za národné hospodárstvo možno urobiť prognózu, či v danom období bude tvorba finančných rezerv vyššia alebo nižšia oproti ich použitiu. Podľa toho treba prispôbiť aj ponuku tovarov (alebo naopak, pôsobiť na dopyt), inak nastanú inflačné alebo deflačné tlaky.

„Súlad zostatkov je odvodený od súladu obrátov. Dostaneme sa k nemu cez rýchlosti obehu tovarov a peňazí. Tieto dve veličiny sú v každom období objektívne určené rôznymi faktormi a spravidla je rýchlosť obehu peňazí vyššia. Z toho vyplýva, že nemožno mechanicky porovnávať stav finančných rezerv a stav zásob, ktoré sú ich potenciálnym krytím. Krytie musí byť vyššie“.⁵

Osobitným problémom je správna sortimentná skladba a ekvivalentné cenové relácie hmotného krytia. Presný súlad sa nedá vopred predvídať, a to je aj jeden z dôvodov, pre ktorý by časť finančných rezerv v rámci národného hospodárstva mala byť krytá devízovými rezervami, za ktoré možno v prípade potreby mobilnejšie obstaráť potrebné tovary.

Pri zahraničnom obchode každej krajiny ide o zabezpečenie príslušných vplyvov výmeny tovarov vo výhodnej vývoznej a dovoznej štruktúre. Proces integrácie prináša nové kvalitatívne aspekty v chápaní výhodnej internacionálnej výmeny práce (možnosti koncentrácie výroby, výhodná špecializácia, vysokoefektívne využitie kádrov a pod.).

Takéto vonkajšie ekonomické vzťahy väčšiny krajín sú teritoriálne i tovarovo veľmi pestré, predstavujú obchodné styky s veľkým počtom krajín, pričom v priebehu rôznych časových úsekov dochádza k viacerým zmenám, otvárajú sa nové možnosti rozvoja a nie vždy za daných okolností stačia krajine devízové prostriedky, s ktorými sa uvažovalo v pláne. Z týchto dôvodov je nevyhnutné počítať s tvorbou devízovej rezervy a s možnosťami jej efektívneho využitia v čase, keď vzniká okamžitá potreba použitia takejto devízovej rezervy.

Všeobecne o tvorbe devízových rezerv možno povedať, že sú základnou podmienkou, ktorá v zahraničnom obchode umožňuje uplatniť manévrovaciu schopnosť pri tvorbe racionálnej obchodnej politiky.

Devízovú rezervu⁶ môžeme označiť ako „súhrn prostriedkov, ktoré môže určitý štát použiť na úhradu svojich záväzkov“.⁷

Uvedenú definíciu možno rozšíriť a devízové rezervy označiť ako prostriedky a zdroje, ktoré sa vedome vytvárajú, dotujú a vyčleňujú ako samostatné položky v pláne. Používajú sa v momente časovo alebo priestorovo výhodnom na svetových trhoch, v prípade úhrad záväzkov voči zahraničným partnerom, ktoré nie je možné z rôznych príčin uhradiť z prostriedkov vytvorených na tento účel v pláne, resp. na nákup ne-

⁵ ŠUJAN, I.: Niektoré problémy peňažnej rovnováhy v procese ekonomického rastu. Finance a úver, 1967, č. 6.

⁶ Prvkami devízovej rezervy sa všeobecne označuje zlato, zameniteľné národné meny, zúčtovacie [clearingové meny] a od roku 1967 devízové úvery.

⁷ BAKULE, V.: Devízové rezervy. [Výzkumná práce.] Praha, VÚF 1968, č. 1.

plánovaných surovín, kapacít a pod., pokiaľ tieto nákupy majú odstrániť vznik možných disproporcí v národnom hospodárstve, alebo sú z hľadiska národného hospodárstva vysokoefektívne.

Pri určovaní rozsahu devízovej rezervy každá krajina berie do úvahy celý rad činiteľov, týkajúcich sa jeho konkrétnej situácie pri obratoch so zahraničím. Najdôležitejšie z nich uvádzame:

1. Rozsah platobných obrátov v zameniteľných valútach má zásadný význam. Čím väčšie sú obraty, tým väčšie sú aj potreby na devízove rezervy.

2. Popri rozsahu obrátov sezónne výkyvy príjmov a výdavkov na úrovni roku majú vplyv na výšku nevyhnutných rezerv.

3. Určitý význam pre rozsah potrebných rezerv má aj vzťah získaných úverov k úverom poskytnutým vo voľných devízach. Pokiaľ export na úver je v niektorom období značne väčší od úverového importu, potreba rezerv rastie. Keď je menší, klesá.

Pre každú krajinu nezávisle od toho, aký celkový rozsah rezerv udržuje, je dôležité rozhodnutie o pomere udržiavania rezerv v zlate a v devízach, príp. v akých devízach.

Potreba devízových rezerv v socialistických krajinách je menšia ako v kapitalistickom svete. Podstatný význam má skutočnosť, že platobné obraty medzi krajinami RVHP sa uskutočňujú v rámci viacstranného clearingu a s inými socialistickými krajinami v rámci dvojstranných clearingových dohôd. Tieto obraty nevyžadujú vo väčšine prípadov udržiavanie rezerv zlata, ani zameniteľných devíz. Úlohu rezerv v clearingu plnia viacstranné úvery, poskytované v prípade potreby Medzinárodnou bankou pre hospodársku spoluprácu.

V národnom hospodárstve nemožno zabezpečovať procesy rozšírenej reprodukcie bez tvorby a použitia rezerv. Ich význam netreba preceňovať natoľko, aby sa považovali za jedinú podmienku dynamickej rovnováhy národného hospodárstva, na druhej strane však funkcie rezerv nemožno podceňovať. Optimálnu hranicu výšky tvorby rezerv možno stanoviť na základe optimalizačných modelov tak pre celé národné hospodárstvo a jeho jednotlivé úrovne na základe faktorov, podnetov a impulzov, analýz vývojových tendencií, výkyvov v zdrojoch i v potrebách, ktoré hospodársky organizmus pri plnení plánovaných úloh prijíma, ako aj pre medzinárodnú spoluprácu.

Zo zahraničnej vedy

Štruktúrna adaptácia a priemyselná politika

ROMÁN, Zoltán

Národný dôchodok na 1 obyvateľa sa v maďarskom hospodárstve za ostatných 30 rokov zvyšoval ročne asi o 5 %. V rokoch 1937–1938 tvoril národný dôchodok Maďarska na 1 obyvateľa jednu štvrtinu národného dôchodku Veľkej Británie, tretinu národného dôchodku Nemecka [1]. Podľa novších porovnaní, uskutočnených OSN/ICP, ktoré sa týkajú 70. rokov, dosahuje hrubý domáci produkt (GDP) na 1 obyvateľa v Maďarsku o niečo viac ako polovicu úrovne NSR a dve tretiny GDP Veľkej Británie. Tieto porovnania jasne ukazujú tendenciu, že Maďarsko so počas desaťročí socialistického hospodárenia *priblížilo k vyspelým hospodárstvám*.

Maďarský priemysel na začiatku 80. rokov

V rýchlom raste maďarskej ekonomiky hralo významnú úlohu zvyšovanie *priemyselnej výroby* o 7–8 % za rok (predovšetkým v prvej polovici obdobia) a zmeny podielu zamestnaných v priemysle a v poľnohospodárstve vplývajúce na ekonomickú štruktúru. Takmer dve pätiny rastu priemyselnej výroby do začiatku 70. rokov vyplynuli zo zvýšenia počtu pracovníkov, tri pätiny zo zvýšenia produktivity práce. Počet osôb zárobkovo činných v priemysle je takmer dvojnásobný ako počet osôb zárobkovo činných v poľnohospodárstve, kým pred tridsiatimi rokmi nepredstavoval ani polovicu tohto počtu. Musíme však dodať, že pomocné hospodárstva poľnohospodárskeho charakteru pracovníkov v priemysle sú veľmi významné (v nemalej miere v dôsledku pôsobenia tradície, ale aj s cieľom doplniť zárobky).

Pri posudzovaní nášho hospodárstva a nášho priemyslu sa stretávame s rôznymi nuansami. Jednoduchý pohľad späť, pri ktorom vidíme predovšetkým rýchly rast, je priaznivejší, medzinárodné porovnanie však dáva menej priaznivý obraz. Hoci v roku 1979 sa v hospodárskom rozvoji dosiahli mnohé úspechy, posúdenie našej situácie a našich úloh

vyžaduje vcelku prísnejšie meradlo. Za kvantitatívnymi údajmi sa totiž môže skrývať mnoho kvalitatívnych slabín, ktoré sa prejavili aj v spomalení kvantitatívneho rastu.

Podiel zamestnancov v priemysle sa v ostatných rokoch znižuje, avšak v súčasnosti v priemysle pracuje každý šiesty obyvateľ, každá tretia zárobkovo činná osoba. Počet osôb zamestnaných v priemysle pripadajúci na 1 obyvateľa sa približuje úrovni v NSR, v NDR a v ČSSR. V medzinárodnom porovnaní patrí teda k najvyššej úrovni. Súčasne produktivita práce dosahuje polovicu produktivity práce v NSR a v značnej miere zaostáva aj za úrovňou v NDR a v ČSSR. V úsilí o rýchlu industrializáciu a plnú zamestnanosť, počnúc od 50. rokov priemysel odčerpával pravdepodobne príliš mnoho pracovných síl. *Jedným z hlavných problémov nášho priemyslu je relatívne zaostávanie produktivity.* Celkové zaostávanie produktivity v Maďarsku je väčšie ako priemerné zaostávanie v baníctve, v hutníctve, v odvetví výroby elektrickej energie, v niektorých odvetviach chemického priemyslu a v strojárstve, menšie v textilnom, v odevnom a v potravinárskom priemysle. Produktivita nášho poľnohospodárstva je v porovnaní s ostatnými socialistickými krajinami priaznivejšia ako v priemysle, voči vyspelým kapitalistickým štátom zaostáva viacej však ako priemysel (na čo poukazuje aj podiel poľnohospodárskeho obyvateľstva).

Za hlavné činitele nižšej produktivity v priemysle môžeme považovať: nepriaznivé prírodné podmienky v ťažobných odvetviach (to vplýva aj na jednotlivé odvetvia spracovateľského priemyslu); malý vnútorný trh v dôsledku malého územného rozsahu krajiny, čo sa čiastočne vyrovnalo značným zvýšením zahraničného obchodu, avšak výhody zo špecializácie, úspory z rozsahu výroby ešte dostatočne nevyužívame; menšia technická vybavenosť práce (fondová vybavenosť), ktorá je historickým dedičstvom a prekonala sa len čiastočne; nižšia úroveň riadenia a organizácie, ktorá tiež vyplýva z mnohých činiteľov.

Koncentrácia priemyselných podnikov je mimoriadne vysoká, čo však nesúvisí s veľkosťou závodov; je skôr dôsledkom toho, že prevládajú podniky s mnohými závodmi. (Viac ako 5000 závodov štátneho priemyslu sme koncentrovali do 700 podnikov.) Využitie úspor z rozsahu výroby, špecifických pre jednotlivé produkty, založených na špecializácii, je na nízkej úrovni. Doteraz sa nepodarilo organizačne prekonať odčlenenie výroby od realizácie a z toho vyplývajúce protirečenie v záujmoch. Podiel nákladov výskumu a vývoja, ako aj ukazovatele odborného a vyššieho vzdelania sa približujú k údajom vyspelých krajín, nemôžeme však byť spokojní s účinnosťou využitia našej intelektuálnej kapacity.

V zmene odvetvovej štruktúry maďarského priemyslu sa uplatňujú všeobecne pozorované tendencie. Podiel strojárstva a chemického priemyslu sa zvyšoval veľmi rýchlym tempom. Podiel textilného, odevného a potravinárskeho priemyslu sa postupne znižoval, avšak podiel potra-

vinárskeho priemyslu je v dôsledku značnej poľnohospodárskej výroby v Maďarsku naďalej vysoký. Súčasnú odvetvovú štruktúru priemyslu môžeme bližšie charakterizovať údajmi uvedenými v tabuľke 1.

Všimnime si ďalej niektoré problematiku otázky nášho vývoja: v *baníctve* vyťažia ročne 26 mil. ton uhlia, zväčša nižšej kalorickej hodnoty. Rozvoj ťažby sa znížil v období, v ktorom sa dostali do popredia ropné výrobky; pripravuje sa odkrytie nových baní, čo vyžaduje mimoriadne vysoké investície. Vyťažili sme 2,2 mil. ton ropy, čím kryjeme 19 % celkového použitia. Prevažná časť dovozu pochádza zo Sovietskeho zväzu. Ťažba zemného plynu uspokojuje 85 % potrieb. Naša ťažba bauxitu je významná, dosahuje takmer 3 mil. ton.

Tabuľka 1

Odvetvová štruktúra maďarského priemyslu

Odvetvie	Podiel odvetvia [%]				priemerné ročné tempo rastu hrubej výroby 1960—1978
	z počtu osôb zamestnaných v priemysle	z celého exportu priemyslu	do socialistických krajín	do kapitalistických krajín	
baníctvo	6,9	1,4	.	.	3,5
z toho ťažba uhlia	4,8	—	—	—	-0,2
výroba elektrickej energie	2,2	—	—	—	8,3
hutníctvo	5,9	9,0	7,2	11,9	5,0
z toho hutníctvo železa	4,6	4,9	3,2	7,7	4,4
strojárstvo	32,1	42,9	55,4	22,3	7,9
chemický priemysel	6,8	12,9	11,1	15,8	11,5
z toho farmaceutický priemysel	1,4	4,6	4,7	4,5	17,7
priemysel stavebných hmôt	4,8	1,4	.	.	5,6
drevársky, papierenský a polygrafický priemysel	5,3	1,9	.	.	7,3
textilný, odevný, kožiarsky priemysel a výroba obuvi	15,9	12,5	10,2	15,3	4,0
potravinársky priemysel	11,9	15,0	10,6	22,3	5,3
ostatné	8,2	3,0	.	.	.
Priemysel spolu	100,0	100,0	100,0	100,0	6,6

Prameň: Priemyselná štatistická ročenka 1978; Vrecková priemyselná príručka 1979; Ústredný štatistický úrad.

Priemysel výroby elektrickej energie zamestnáva 2,2 % všetkých zamestnancov priemyslu, viaže však 16 % výrobných fondov v priemysle. Toto odvetvie je aj investične veľmi náročné, preto bol v ostatnom čase vypracovaný program úspory energie. V súčasnosti sa budujú dve atómové elektrárne (spolu o kapacite 880 MW).

V *hutníctve železa* sa vyrába zo sovietskej rudy pri značnom importe hutníckeho koksu a zlievárenského materiálu. Náš export hutníckych výrobkov nie je bezvýznamný, slúži však predovšetkým na vyrovnanie väčších nákladov importu. Zastarané zariadenie si vyžaduje nákladnú rekonštrukciu a rozšírenie kapacít, čo by tiež prinieslo zlepšenie kvality.

Hliníkový priemysel je založený na domácom bauxite a na dlhodobšej sovietsko-maďarskej dohode; je významným odvetvím hospodárstva aj z hľadiska exportu. Rozvíja sa na základe dlhodobšieho programu: v prvom rade je žiadúce uvážiť rozšírenie hutníckej bázy náročnej na energiu.

Strojárstvo viaže 32 % zamestnancov priemyslu. Značnú váhu v ňom má výroba zariadení, železničných vozidiel a silnoprádovej techniky. Z celkového exportu priemyselných výrobkov prislúcha 43 % strojárstvu. Tento podiel je však značne rozdielny z hľadiska jeho územného zamerania; z exportu do socialistických štátov tvorí 55 %, z exportu do nesocialistických štátov 22 %. Súčasne existuje značný import strojov, a aj materiály a súčiastky pre strojárstvo sa v značnom rozsahu zaoberávajú z importu. Strojárstvo sa vo viacerých odvetviach rozvíja na základe dohôd RVHP o špecializácii. Proti dobrým výsledkom zostali však ešte mnohé nedoriešené problémy, predovšetkým pri spolupráci vo výrobe súčiastok.

Prevažná časť nákladov na výskum a vývoj, ktorá predstavuje asi 3 % národného dôchodku, sústreďuje sa v Maďarsku — podobne ako v iných štátoch — predovšetkým na strojárstvo a chemický priemysel. Modernosť, kvalita, konkurenčná schopnosť nemalej časti našich strojárskych výrobkov je však v porovnaní s najvyspelejšími krajinami nedostatočná. Jednou z podstatných príčin je, že podniky sa vo veľkej miere zaoberajú vlastnou výrobou súčiastok, čím rozptyľujú využitie intelektuálnych a strojových kapacít.

Chemický priemysel participuje 7 % na celkovom počte zamestnancov, hodnota základných fondov tvorí 16 % z hodnoty celkových základných fondov priemyslu. Jeho významným odborom aj z hľadiska exportu je farmaceutický priemysel. Ďalší rozvoj ostatných odvetví chemického priemyslu by bol odôvodnený v prípade, ak by domáca výroba nahradzala rastúci import. Uvedená otázka vyžaduje podrobné skúmanie, lebo rozvoj týchto odvetví chemického priemyslu je fondovo náročný, výstavba skutočne efektívnych veľkých kapacít by viazala mnoho zdrojov, čo v terajšej, rýchlo sa meniacej situácii svetového hospodárstva vôbec nie je bez rizika.

Priemysel stavebných hmôt, ako aj drevársky, papierenský a polygra-

fický priemysel vyrába predovšetkým pre domáce potreby, preto sa nimi nezaobráame.

Výroba iných odvetví *lahkého priemyslu* (textilného, textilnej konfekcie, kožiarskeho priemyslu a výroby obuvi) rastie pomalšie ako v priemere výroba celého priemyslu. Podiel týchto odvetví na celkovom počte zamestnancov v priemysle predstavuje 16 %, čo je vzhľadom na našu hospodársku vyspelosť pomerne vysoký podiel. Význačný je aj export týchto odvetví; z celého exportu priemyslu tvorí 12,5 %, z exportu do nesocialistických štátov 16 %. Ich podiel na netto devízovom výnose je však nižší, lebo spracúvajú predovšetkým dovážanú surovinu. Na kapitalistickom trhu tieto výrobné odvetvia silne pocitujú konkurenciu rozvojových krajín a účinkov protekcionistických opatrení. Počítame so znížením participácie týchto odvetví, jeho účelný rozsah je ešte diskutabilný.

V *potravinárskom priemysle* pracuje 12 % z celového počtu osôb zamestnaných v priemysle, podiel výrobkov potravinárskeho priemyslu na celkovom exporte priemyselných výrobkov dosahuje 15 %, do socialistických štátov 10,6 %, do nesocialistických štátov 22,3 %. Významný a takmer rovnako veľký je aj podiel poľnohospodárskych výrobkov exportovaných bez spracovania. Poľnohospodárstvo a potravinársky priemysel umožňujú dobré zásobovanie obyvateľstva, ich rozvoj orientovaný na export je žiadúci, nie je však bez problémov. Jednak treba počítať so značnými obmedzeniami trhu, jednak spôsobuje starosti ich náročnosť na fondy a zvyšovanie špecifických nákladov pri zvyšovaní výnosov.

Uvedený prehľad sa obmedzil len na väčšie agregáty. Hlavný problém štruktúrneho prispôsobenia, pravda, nevidíme natoľko v zmene odvetvových proporcií, ako skôr v modifikácii výrobkovej štruktúry v rámci určitého odvetvia, vo zvyšovaní podielu modernejších, kvalitnejších výrobkov, obsahujúcich viac duševnej práce, ktoré možno lepšie realizovať a ktoré slubujú väčší výnos.

V medzinárodných porovnaníach je táto agregovaná štruktúra dost blízka priemyselnej štruktúre vyspelých kapitalistických krajín (pozri tab. 2). Podľa štatistických údajov je u nás vyšší podiel predovšetkým baníctva, textilného, odevného, kožiarskeho priemyslu a odvetvia výroby obuvi, kým podiel strojárstva, chemického, drevárskeho, papierenského a polygrafického priemyslu je nižší. Nemôžeme vyvodit' z toho ďalekosiahle závery, lebo údaje sú porovnateľné iba veľmi približne. Pre priemysel vo svete a v jednotlivých skupinách krajín sme brali za základ údaje používané v štatistike OSN, maďarské údaje sme konštruovali na základe úhrnu miezd a odpisov základných prostriedkov. Priame údaje o veľkosti hodnoty sú totiž vo veľkej miere ovplyvnené podielmi čistého dôchodku a na vyvodenie ďalších záverov sú úplne nespoľahlivé.¹

¹ Čistý dôchodok pripadajúci na 100 Ft miezd tvorí v chemickom priemysle 517 Ft, v potravinárskom priemysle 74 Ft., čistý dôchodok pripadajúci na 100 Ft hodnoty základných prostriedkov tvorí 26 Ft, resp. 6 Ft (údaje za rok 1978).

Tabuľka 2

Odvetvová štruktúra priemyslu na základe údajov vyjadrujúcich približne pridanú hodnotu [v %]

Odvetvie	Maďarsko	Svet	Socialistické krajiny	Vyspelé kapitalistické krajiny	Rozvojové krajiny
baníctvo	10,8	13,1	10,4	6,2	44,5
výroba elektrickej energie	5,2	5,8	2,7	7,6	3,7
hutníctvo	7,3	6,2	7,1	6,6	3,3
strojárstvo	28,2	30,5	34,5	33,7	11,4
chemický priemysel	10,3	11,7	9,4	12,7	11,4
priemysel stavebných hmôt	5,3	4,0	5,7	3,6	2,7
drevársky, papierenský, polygrafický priemysel	4,9	8,0	4,5	10,4	4,0
textilný, odevný, kožiarsky priemysel a výroba obuvi	12,0	8,3	11,4	7,2	7,8
potravinársky priemysel	11,4	10,8	11,9	10,6	10,3
ostatné	4,7	1,6	2,4	1,4	0,9
Priemysel spolu	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Prameň: Štatistická ročenka 1978. Monthly Bulletin of Statistic OSN 1979.

Poznámka: Maďarské údaje sa vzťahujú na socialistický priemysel a na rok 1978, ostatné údaje o výrobe elektrickej energie obsahujú v jednotlivých skupinách krajín aj zásobovanie vodou a plynom.

Aj pre nás predstavuje poprednú zásadu štruktúrnej adaptácie lepšie zapojenie do medzinárodnej delby práce. Uznanie jeho nevyhnutnosti pomerne rýchlo nahradilo počítačné autarkčné snahy 50. rokov, avšak jeho význam sa stával určujúcim činiteľom len postupne, tak ako sa zvyšoval podiel zahraničného obchodu (a v jeho rámci aj podiel kapitalistických štátov). Citlivosť maďarského hospodárstva na zahraničný obchod je v súčasnosti už veľmi veľká a intenzívnejšie vzťahy s vyspelými krajinami jasnejšie ukázali aj slabiny hospodárstva, a v rámci neho aj priemyslu, napríklad i z hľadiska technickej úrovne, konkurenčnej schopnosti, efektívnosti. Popri kritickej analýze fungovania hospodárstva viedli aj tieto príznaky k hospodárskej reforme v roku 1968, pripravenej na základe viacročnej práce; táto reforma, popritom, že zachovala dominantnú úlohu ústredného plánovania, podstatne zvýšila samostatnosť podnikov a úlohu trhu.

Prechod na nový systém hospodárskeho riadenia sa uskutočnil bez porúch a ďalšie roky priniesli priaznivé hospodárske výsledky. Iniciatíva

podnikov sa zvýšila, zásobovanie trhu sa zlepšilo pri pomerne vysokom tempe rastu, podobnom ako v minulosti. Hodnotenie reformy je však sťažené tým, že pri zavádzaní jednotlivých jej prvkov sa uplatnilo vedomé obmedzovanie, na druhej strane, v priebehu niekoľkých rokov nastali vo vnútorných, a predovšetkým vo vonkajších podmienkach hospodárenia podstatné zmeny a naša adaptácia na ne nebola dostatočne úspešná.

Z hľadiska zmien *vnútorných podmienok* je najvýznamnejšie vyčerpanie dodatočných zdrojov pracovných síl a začiatok znižovania počtu pracovníkov v priemysle. V tejto súvislosti sa obvykle hovorí o intenzívnej etape vývinu. V praxi vyžaduje zmenená situácia v počte pracovných síl, aby v porovnaní s predchádzajúcimi dvoma desaťročiami prevzalo „čisté“ zvýšenie produktivity práce v celom národnom hospodárstve úlohu príspevku zamestnanosti k rastu (v hodnote 1 % ročne), ako aj príspevku zmeny štruktúry priemyslu a poľnohospodárstva (asi vo výške 1,5 % ročne). V priemysle zvýšenie počtu pracovníkov po niekoľko desaťročí prispelo 2–3 % ku zvýšeniu výroby, teraz začalo pomalé znižovanie počtu pracovníkov. Skutočnosť, že zvýšenie výroby je už na 100 % kryté zvýšením produktivity, veľa neznamená: otázka spočíva v tom, koľkopercentné zvýšenie môžeme dosiahnuť pri *znížení* počtu pracovníkov a pri *zlepšení vonkajšej rovnováhy* v priemysle.

Zmenu vonkajších podmienok vyvolali na začiatku 70. rokov známe udalosti vo svetovom hospodárstve a vážne sa dotkli maďarského hospodárstva. Zníženie terms of trade, ktorým sa odčerpala značná časť prírastku národného dôchodku — za desať rokov asi 20 % — sme nevedeli kompenzovať, avšak zvýšenie životnej úrovne pokračovalo na základe využívania rezervy; zvýšilo sa používanie vonkajších zdrojov. Hospodárske riadenie sa pokúsilo zmierniť dopad týchto zmien, predovšetkým vplyv cenového pohybu na maďarské hospodárstvo. Výrobné ceny tým čoraz viac strácali svoju schopnosť orientovania: boli potrebné viaceré ústredné opatrenia, širší systém subvencií. Maďarský minister financií nedávno taktó hodnotil postoj hospodárskeho vedenia: „Zavádzanie zmien bolo ako predstava správne, avšak v zrkadle hospodárskych faktov musíme konštatovať, že:

— sme dobre neodhadli skutočnú váhu účinkov zmien, pretože naše plány počítali s príliš pomalou a ešte k tomu s oneskorenou adaptáciou; avšak ani tieto plány sa neuskutočnili, predovšetkým preto, lebo spôsob adaptácie, jej prax, sme podrobne nevypracovali;

— náš systém riadenia dostatočne nestimuloval zmeny, v prvom rade preto, lebo naše vnútorné ceny sa neprispôbili novým podmienkam, nedostatok adaptácie nemal v skutočnosti finančné dôsledky;

— v rozvojových koncepciách rôznych odvetví sa tieto požiadavky dôsledne neuplatňovali, lebo rozhodnutia často príliš uprednostovali čiastkové záujmy a rovnováhu hospodáriacich jednotiek, a nie národné hospodárstva;

— ani našu verejnú mienku sme dostatočne nepripravili na to, aby zniesla väčšie požiadavky a dôsledky adaptácie; nevyjasnili sme si, aké protirečenia a ťažkosti sa môžu vyvinúť a ako ich budeme riešiť“ [3, s. 14].

Popri problémoch platobnej bilancie, v roku 1977 prebehla znovu investičná vlna, ktorú sa podarilo zmierniť len s určitým oneskorením. Rast národného dôchodku v týchto rokoch veľmi kolísal: v roku 1976 tvoril 3 %, v roku 1977 8 %, v roku 1978 4%.

Hospodárske vedenie urobilo rozhodnejšie kroky. Po dôkladnej príprave ÚV MSRS stanovil na konci roku 1977 v obsiahlom uznesení úlohy hospodárskeho rozvoja, pričom ich spájajal so stratégiou zahraničných vzťahov, staval do popredia rýchlejšiu modernizáciu výrobných stratégií. Na to zameral činnosť nielen podnikov, ale aj orgánov zaoberajúcich sa národohospodárskym plánovaním a riadením; uskutočnili sa však len relatívne pomalé zmeny v štruktúre výroby, ako aj v postoji hospodárskych orgánov a orgánov zaoberajúcich sa riadením hospodárstva.

V rokoch 1970—1978 sa naša priemyselná výroba zvýšila v priemere o 5,7 %. V skupine socialistických štátov dosahovalo toto tempo 7,6 %, vo vyspelých kapitalistických štátoch 3,4 % (vo svetovom priemere 4,7 %). Súčasne malo naše zahraničnoobchodné pasívum od roku 1974 podobnú výšku ako celý prírastok národného dôchodku (v roku 1978 bolo ešte vyššie, tvorilo 60 mld Ft). Preto hospodárske vedenie bolo nútené od začiatku roku 1979 robiť energickejšie pozitívne a obmedzujúce kroky. V minulom roku sa pri spomalení tempa rastu (priemyselná výroba sa zvýšila o 2,8 %, národný dôchodok o 1,4 %) ukázali príznaky zlepšenia zahraničnoobchodnej rovnováhy. Z údajov jednotlivého roka nemôžeme však nikdy vyvodzovať ďalekosiahle závery. O našej situácii a jej príčinách existujú rôzne mienky. Je nepochybné, že: „V súčasnosti musíme za import takého istého rozsahu exportovať najmenej o pätinu viac alebo o pätinu drahší tovar ako pred cenovým výbuchom. Táto okolnosť vyvolala porušenie národohospodárskej rovnováhy.“ Na druhej strane I. Huszár zdôraznil: „Zmeny vonkajšej ekonomiky vyostřili a vyniesli na povrch nedostatky nášho hospodárskeho vývoja, ktoré existovali nezávisle od nich, a ktoré boli aj predtým známe . . . v prípade modernejšej výrobných štruktúry, pružnejšej adaptácie, efektívnejšej výroby by bola strata, ktorú sme utrpeli, menšia“ [4, s. 4]. Ide teda o riešenie hlbších problémov — o zapojenie do medzinárodnej delby práce, do nového hospodárskeho poriadku, čo vyžaduje dlhší čas. Musíme sa v širokom rozsahu stať schopnými konkurencie tak s vyspelými štátmi, ktoré nás ďaleko predbehli z hľadiska technickej úrovne a výroby komplikovanejších výrobkov, náročných na výskum, ako aj s rozvojovými krajinami z hľadiska jednoduchších výrobkov vyžadujúcich veľkú prácnosť, avšak pri omnoho nižších mzdách. 6. päťročný plán na roky 1981—1985 stavia túto úlohu v oblasti priemyselného vývoja do popredia, pri pomerne miernom tempe zvýšenia výroby (predpoklad 3—4 %).

Štruktúrna adaptácia v systéme cieľov priemyselnej politiky

Ak skúmame štruktúrnú adaptáciu ako cieľ, musíme vychádzať z toho, že priemyselná politika, rozvoj priemyslu nikdy nestojí pred jednotlivcami, skupinami, organizáciami — ktoré ho uskutočňujú — ako jeden cieľ, ale vždy ako viac cieľov; jedna časť cieľov (komplementárne ciele) sa vzájomne dopĺňa, iná časť (komparatívne ciele) sa vzájomne obmedzuje. Organizačné ciele vznikajú ako kompromis rôznych individuálnych a skupinových cieľov závislých od mocenských vzťahov. V našom hospodárstve sa ciele *jednotlivcov a organizácií* stotožňujú s určitými hospodársko-politickými cieľmi, avšak pritom (a do určitej miery proti nim) sa uplatňujú aj ich vlastné ciele.

Zo skúsenosti ďalej vieme, že *hospodársko-politické ciele* sa v priebehu uskutočňovania do značnej miery *transformujú*, najmä pod vplyvom dvoch okolností: 1. v priebehu „operacionalizácie“ cieľov sa uplatňuje silná snaha o vytvorenie a vyžadovanie najjednoduchších ukazovateľov; 2. do popredia sa dostávajú vlastné záujmy organizácií (jednotlivcov, skupín), predovšetkým týkajúce sa ich rastu, zvyšovania dôchodku a získavania investičných zdrojov. V dôsledku tohto všetkého jednotlivé organizácie odlišne, špecificky hierarchizujú centrálné ciele.

Rozvoj odvetvovej a výrobkovej štruktúry, na základe ktorého sa má uskutočniť štruktúrna adaptácia, je len jedným z cieľov priemyselnej politiky, vyplývajúcej z celkových hospodársko-politických cieľov. Pre bližšie pochopenie treba uvážiť, že zmena štruktúry je stálym, prirodzeným sprievodným javom hospodárskeho rastu, priemyselného rozvoja, života priemyselných podnikov. Prispôsobovaním sa zmene dopytu po výrobkoch a úsilím o zvýšenie efektívnosti a rentability musia jednotlivé výrobné jednotky nevyhnutne meniť svoju výrobnú štruktúru, a tým sa mení aj skladba väčších agregátov. V socialistickom hospodárstve tieto štruktúrne pohyby ovplyvňujeme aj vedome, avšak: a) na to máme možnosť len za obmedzených podmienok (na jednej strane je modifikácia štruktúry obmedzená vnútorným a ešte menej ovplyvniteľným vonkajším dopytom, na druhej strane materiálne a duchovné kapacity a možnosť ich formovania vytvárajú obmedzenia) a b) naše skúsenosti nás poučujú v tom zmysle, aby sme pri ovplyvňovaní štruktúrnych pohybov umožňovali plniť významnú úlohu trhovým, tovarovo-peňažným vzťahom. Keď dávame prednosť štruktúrnej adaptácii pred štruktúrnym rozvojom — modernizáciou, chceme poukázať na to, že pri súčasnej miere vonkajších vzťahov a citlivosti maďarského hospodárstva voči nim, rozhodujúcou je adaptácia na vonkajšie podmienky dopytu a ponuky. Štruktúrna adaptácia však môže byť rôzna — pomalšia alebo rýchlejšia, pasívnejšia alebo aktívnejšia. (Často sa rozlišuje aj reaktívne, anticipatívne, iniciatívne, defenzívne a ofenzívne správanie.) Usilujeme o takú prezieravú adaptáciu, ktorá je schopná nielen rýchlo reagovať, ale — pripravená na možné zmeny — ide im aj v ústrety.

Rozvoj štruktúry nie je v hierarchii cieľov konečným cieľom, je prostriedkom na dosiahnutie iných cieľov. Ak v uzavretom, autarkčnom hospodárstve má zabezpečiť štruktúrnu rovnováhu ponuky a dopytu, potom aj štruktúrnu adaptáciu možno chápať takto. Iná situácia je v otvorenom hospodárstve, zvlášť pri veľmi veľkom obrate zahraničného obchodu, tu musí slúžiť spoločne rastu, väčšej efektívnosti a hospodárskej rovnováhe. Uvedené ciele vzájomne úzko súvisia, sú to rovnorodé ciele, podriadené ešte všeobecnejším cieľom zamestnanosti, životnej úrovne a ďalším spoločenským cieľom. Ak sa pri rozvoji štruktúry, štruktúrnej adaptácii sledovanie troch vyšších cieľov — rastu, efektívnosti a rovnováhy — od seba odtrhne, skreslí sa aj cieľ štruktúry. Čiže: cieľu rozvoja štruktúry a cieľu adaptácie dávajú zmysel ostatné ciele a jeho uskutočnenie možno správne hodnotiť len spolu s ostatnými cieľmi.

Medzi tromi cieľmi — rastom, efektívnosťou a rovnováhou — sú časté konflikty, ich zosúladiť možno považovať za jednu zo základných úloh národohospodárskeho plánovania a hospodárskeho riadenia. V 70. rokoch, akokoľvek sme zdôrazňovali rozvoj štruktúry ako cieľ, prvoradý bol rast, pri slabej kontrole efektívnosti.² Tak ako rast, aj rozvoj štruktúry sa uskutočňoval pri nízkej úrovni efektívnosti a došlo k zhoršeniu hospodárskej rovnováhy. Značnú úlohu pri tom mal systém stimulovania, ktorý postavil do popredia hrubé príjmy z exportu, nerátajúc s tým, že v dôsledku rozdielu v technickej úrovni zvýšenie exportu do vyspelejších krajín bez kontroly efektívnosti vyvoláva veľmi veľký import. *Vzájomný vzťah rozvoja štruktúry a zvýšenia efektívnosti* treba zabezpečovať cielavedomejšie; pri nedomernej štruktúre nadarmo zvyšujeme produktivitu, to naše starosti nevyrieši, ale aj nadarmo prechádzame na modernú štruktúru, ak tento prechod (výskum, vývoj, investovanie atď.) nebude efektívny a sama výroba nebude vysoko produktívna. Preto zvyšovanie produktivity a efektívnosti je úlohou rovnocennou modernizáciou štruktúry, štruktúrnej adaptáciou a úzko s nimi súvisí.

Už desaťročia sme zvyknutí na to, že naše hospodársko-politické ciele a ciele priemyselnej politiky presne určujeme v číselne vyjadrených smerniciach a žiadame aj ich splnenie [pred hospodárskou reformou sme podnikom predpisovali aj ukazovatele]. Podstata cieľa rozvoja štruktúry v našich súčasných podmienkach to neumožňuje. Môžeme plánovať odvetvové relácie, avšak v súčasnosti nemôžeme stanoviť smerné čísla pre zmenu výrobných štruktúr. Plánovanie odvetvových relácií môže tiež znamenať len určenie odvetvových priorít, možno ho považovať skôr za prostriedok štruktúrneho rozvoja než za presné určenie cieľov, a to nás privádza k prostriedkom priemyselnej politiky štruktúrnej adaptácie.

² Podrobnejšie pozri v autorovej štúdií *Naša priemyselná politika dnes a zajtra* v publikácii *Rozvoj priemyslu a priemyselná politika*. Budapešť, Közgazdasági és jogi könyvkiadó 1980.]

Prostriedky priemyselnej politiky štruktúrnej adaptácie

Úspech priemyselnej politiky v značnej miere závisí od toho, či systematicky berie do úvahy svoje prostriedky a či správne volí spôsob a mieru ich zlaďovania. Ak skúmame použitie prostriedkov našej priemyselnej politiky z hľadiska cieľov štruktúrneho rozvoja, predovšetkým je zrejmé, že na podniky sme nevedeli v takomto smere vykonávať tlak. Podniky v podstatnej miere nebrali do úvahy nevyhnutnosť štruktúrnych zmien, mohli pomocou mnohorakých dotácií existovať aj pri zastaranej štruktúre, ba dokonca mali aj možnosť rastu.

Na začiatku 70. rokov sa u nás rozšíril názor, že potrebujeme *selektívnu* priemyselnú *politiku*. Tým predovšetkým zdôrazňujeme zásadnejší výber zodpovedajúci novým požiadavkám, väčšiu diferencovanosť (a prípadne nevyhnutnosť útlmového vývoja). Ak pristupujeme k tomuto pojmu z inej stránky, môžeme aj v *systéme prostriedkov priemyselnej politiky rozlišovať všeobecné (globálne) a selektívne prostriedky*.

Pomocou všeobecných prostriedkov priemyselnej politiky (predovšetkým *normatívnymi* prvkami rovnako platnými pre všetky priemyselné odvetvia, priemyselné podniky, v riadení, v plánovaní a v ekonomických nástrojoch) chceme napomáhať rozvoj celého priemyslu. Všeobecné prostriedky priemyselnej politiky sa rôznym spôsobom dotýkajú jednotlivých odvetví, podnikov, a ak tomu zbytočne nezabraňujeme, diferencujú a v určitom zmysle aj selektujú. *Selektívne prostriedky* sa od všeobecných líšia tým, že sú zamerané bezprostredne na jednotlivé podniky, skupiny podnikov, odvetvia. Tieto pôsobia aj vo všeobecnosti. To, ako sa napr. rozhoduje o dotáciách, o výhodách v individuálnych prípadoch, kritériá, podľa ktorých sa vymenúvajú, odvolávajú, odmeňujú vedúci podnikov, to všetko má aj ďalekosiahle všeobecné dôsledky. Skúsenosť nás učí, že *príliš časté používanie selektívnych prostriedkov, zvlášť v tom prípade, ak ich pravidlá a motívy nie sú prehľadné, zoslabuje účinok všeobecných prostriedkov*. Tzv. priame prostriedky priemyselnej politiky, adresné plánovacie príkazy, predpisy majú zároveň aj selektívny charakter. Rôzne prvky nepriamych prostriedkov, ako aj regulátorov možno použiť tak normatívnym, ako aj selektívnym spôsobom. V kapitalistických krajinách sa v súčasných diskusiách presadzuje uplatnenie selektívnych zásahov, u nás je zase žiadúce ich potlačovanie. Je mimoriadne dôležité, aby aj systém používania selektívnych prostriedkov bol regulovaný a prehľadný.

Je zrejmé, že pre takúto veľkú ústrednú úlohu, ako je napomáhanie štruktúrnej adaptácie, musíme využiť celý arzenál priemyselnej politiky; jej prostriedky pôsobia pri vzájomnom ovplyvňovaní, len ich zladené použitie môže viesť k žiadúcemu výsledku. Obvyklá trojica pojmov — plánovanie, regulovanie, organizácia — len vtedy úplne určuje *prostriedky hospodárskej a priemyselnej politiky*, ak sa rozšíri ich obsah. Musíme sem totiž zaradiť formovanie spoločenského a hospodárskeho prostredia

(systém riadenia), poskytovanie a odnímanie zdrojov (normatívnych alebo individuálnych), materiálne a morálne stimulovanie, vymenúvanie a odvolávanie vedúcich pri vytváraní organizácie, rôzne formy informácií, príkazov a obmedzení. Pritom treba brať do úvahy, že každý činiteľ priemyselnej politiky disponuje prostriedkami na uplatnenie svojich cieľov. Účinným prostriedkom podnikov voči ústrednému riadeniu je *manipulácia s informáciami* (prispôbenými ich záujmom) a *regulovanie výkonov* (jeden spôsob vytvárania rezerv). Tieto prostriedky používa každý podnik v rôznej miere, odlišným spôsobom.

V cenovom a regulačnom systéme sme od 1. januára 1980 zaviedli podstatné zmeny. V súvislosti so schopnosťou fungovania tohto systému existuje ešte mnoho otázok, sme účastníkmi „procesu učenia sa“. Je však isté, že rozvinutie očakávaných priaznivých účinkov vo veľkej miere závisí od ostatných prvkov hospodárskeho prostredia podnikov, od miery a charakteru bezprostredných príkazov a obmedzení, od postoja hospodárskeho vedenia, okrem iného aj od zachovania zásady, ktorú zvyčajne nazývame požiadavkou *normatívnosti*.

V rámci prostriedkov hospodárskej a priemyselnej politiky je žiadúce modernizovať aj náš *systém plánovania*. I v súčasnosti stojí v plánovacom centre príliš v popredí zladenie smerných čísel, a to často na základe predpokladov, hoci úlohy súvisiace s vytváraním výrobnej štruktúry a iné kvalitatívne úlohy, ako aj úlohy efektívnosti nemožno brať do úvahy pri plánovaní, uskutočňovanom tradičným spôsobom. V rámci plánovania by bolo potrebné vo väčšej miere sa zaoberať *správaním podnikov*, skutočným a očakávaným vývinom *reálnych procesov, ich ovplyvňovaním pomocou nepriamych prostriedkov*. Zabezpečovanie súladu regulačného systému a plánu je aj v súčasnosti vedomým úsilím, avšak rôzne prostriedky hospodárskej a priemyselnej politiky, napomáhajúce dosiahnutie plánovaných cieľov, je nevyhnutné integrovať s celým plánovaním.

Nepružné oddeľovanie ročných a rôznych päťročných období v plánovaní nie je pri dnešnom tempe zmien udržateľné. Treba aj naďalej venovať zvýšenú pozornosť vypracúvaniu päťročných plánov, okrem iného aj v záujme koordinácie v rámci RVHP. Po vypracovaní týchto plánov však život nezastane, podmienky, ktoré sa brali do úvahy, sa menia. Ani pri vypracúvaní tzv. technicko-ekonomických koncepcií — ktoré majú dôležitú úlohu pri príprave plánu — nie je správne koncentrovať sa na číselné údaje uzavretého obdobia. Ak berieme väčšími do úvahy časté zmeny, môžeme zabezpečiť plánovaniu väčšiu postupnosť a pružnosť.

Pri modernizácii výrobkovej štruktúry pripisujeme veľkú dôležitosť tomu, aby sa bral spoločný zreteľ na technické a ekonomické činitele, posilňujeme toto hľadisko *systémom technicko-ekonomických kritérií*. Smernice OT-OMFB³ [5] označili štyri skupiny kritérií:

³ [OT-OMFB] Štátny plánovací úrad — Štátny výbor pre technický rozvoj [Országos tervhivatal — országos műszaki fejlesztési bizottság].

1. činitele súvisiace s rozsahom výroby (s jej hromadnosťou);
2. technická úroveň výroby, kultúra jej organizácie, vedenia;
3. trhová a obchodnopolitická pozícia;
4. prostredie výrobného odvetvia.

Okrem toho odporúčali brať do úvahy ďalšie činitele; uprednostniť vyšší stupeň spracúvania, využiť väčšie množstvo kvalifikovanej práce, lepšie využiť domáce prírodné zdroje (ak sa to prejaví zodpovedajúcim výnosom), pružnejšie kapacity a taký vývoj, ktorý je podložený medzinárodnými dohodami. Novšie smernice, vydané OMFB [6], tieto kritériá ešte doplnili kritériami fondovej náročnosti, výrobnými skúsenosťami a pôsobením na prírodné prostredie — všetky tieto kritériá boli nazvané „zaraďovacími“ (v porovnaní s prvými štyrmi „vylučovacími“ kritériami).

Tým sa vyriešil problém, že označené štyri kritériá necharakterizovali nároky nákladovosti (výskum, vývoj, nákup licencií a know-how, investície, použitie bežného importu); neodzrkadľovali fakt, že uskutočňovanie jednotlivých rozvojev je spojené s odlišnými nákladmi, s rizikom, a znamená rôznu návratnosť. *Tieto „sitá“ však prepúšťajú ešte stále veľký počet rozvojových možností a pre výber, pre konečné rozhodnutia sú potrebné jemnejšie metódy, výpočty efektívnosti a analýzy rizika a citlivosti.*

Predovšetkým môžeme pripisovať veľkú dôležitosť úlohe systému kritérií, ktorý prispieva k vytváraniu stanoviska. Výskumy uskutočnené na základe jeho použitia pomáhajú každému podniku, každému odvetviu — v prípade prvých štyroch skupín kritérií — určiť tieto základné úlohy rozvoja a modernizácie:

- venovať väčšiu pozornosť špecializácii, úsporám z rozsahu výroby a iným výhodám;
- v záujme konkurenčnej schopnosti výroby zvýšiť technickú úroveň výrobkov a technológie, rozvíjať kultúru organizácie a vedenia;
- výrobu lepšie prispôsobovať dopytu na domácom a zahraničnom trhu, zmenám uskutočňujúcim sa vo svetovom hospodárstve;
- pre efektívnu výrobu zabezpečovať zodpovedajúcu bázu infraštruktúry, materiálneho zásobovania a pracovných síl.

Systém kritérií ako prostriedok prípravy rozhodnutí sa ešte málo prejavil. Nebolo by správne obviniť za to organizácie, ktoré ich majú použiť. Treba diferencovanejšie vypracúvať metódy, ktoré možno využiť na prípravu rozhodnutí, preskúšať ich v rôznych oblastiach použitia; túto úlohu musíme ešte len riešiť.

Z národohospodárskeho hľadiska zahŕňa náš systém kritérií na základe uvedených doplnkov v podstate všetky činitele, ktoré obvykle skúmajú ex-post analýzy medzinárodnej delby práce (pozri napr. [7; 8]); z nich pre malé krajiny, ktoré sa chcú rozvinúť na vyššiu úroveň, vyplývajú vcelku rovnaké všeobecné zásady. *Do medzinárodnej delby práce je účelné zapojiť sa takými výrobnými odvetviami, pre ktoré je cha-*

rakteristická výroba výrobkov so stúpajúcim dopytom a technicky nových, menej náročných na fondy a jednoduchú prácu, väčšmi náročných na výskum a vývoj, na kvalifikovanú prácu, s diferencovaným charakterom atď.⁴ Pre malú krajinu je zrejmé, že svoje zdroje musí koncentrovať na malé územie — proti tejto tendencii však pôsobí úsilie o zníženie rizík a prílišnej závislosti.

Podľa skúseností je ľahšie určiť tie výrobné odvetvia, ktorých výrobu by bolo účelné obmedziť. Väčšiu starosť spôsobuje, ak chceme posúdiť, v ktorom výrobnom odvetví vieme výrobu skutočne rozvíjať na základe konkurenčnej schopnosti, ktorá výroba dokáže vstúpiť na zahraničný trh a udržať sa na ňom. Analýza výrobných podnikov podľa systému kritérií, zistenie komparatívnych výhod môže k tomu prispieť, analýza musí byť však vhodne doplnená výpočtami o riziku a efektívnosti.

Pri aplikovaní systému kritérií vyvoláva v podnikoch vážne starosti aj nedostatok potrebných informácií. Na prekonanie tohto nedostatku vydalo OMFV užitočnú príručku o informačných zdrojoch [10]. Pri hodnotení výrobných odvetví, ich hierarchizácii vzniká ďalší, vari ešte väčší problém, ako možno zabezpečiť manipuláciu s prevažne prognostickými údajmi alebo odhadmi. Veľkou zafažkavacou skúškou možnosti použitia systému kritérií bolo v tomto zmysle jeho využitie pre technicko-ekonomickú koncepciu, vypracovanú pre 6. päťročnicu. Skúsenosti neboli priaznivé: málokedy sme sa stretli s konzistentným a vecným použitím systému kritérií, s alternatívami, s ich korektným porovnávaním — celý systém vypracovania koncepcií vyžaduje úpravu. V súčasnej forme vyžaduje totiž väčšina týchto koncepcií v prvom rade určiť odvetvové požiadavky na päťročné obdobie. Neistota vonkajších podmienok sponchyňuje uzavretosť systému týchto koncepcií, ním požadovanú podrobnosť a v dostatočnej miere nie je vyjasnené ani použitie systému kritérií v podnikovom rámci a na vyššej úrovni, v širšom rámci: *optimálne spojenie samostatného podnikového plánovania (strategického a strednodobého) a ústredného národnohospodárskeho plánovania*. To je kľúčovou otázkou priemyselnej politiky v 80. rokoch — veď namiesto číselných smerníc, vopred stanovených odvetvových priorít, za prvoradé považujeme zlepšenie fungovania celého systému.

V tejto súvislosti treba lepšie zladit' aj organizačnú štruktúru priemyslu s požiadavkami štruktúrnej adaptácie. Sformovanie organizácie je prostriedkom priemyselnej politiky, ktorý sme v ostatných 15–20 rokoch vedome nepoužívali. Spontánne procesy zase prebiehali nesprávnym smerom (smerom k ďalšej centralizácii). Na tomto mieste sa nemôžeme podrobne zaoberať organizačnými otázkami [11], štruktúrna adaptácia však iste vyžaduje skončiť s organizačnou centralizáciou, vytvoriť vyrovnanjšiu pyramídu rozsahu podnikov, tesnejšiu väzbu vý-

⁴ Podľa prvých takýchto výskumov štruktúra zahraničného obchodu maďarského priemyslu tomu ešte nezodpovedá. [9, s. 144].

skumu, výroby a realizácie, rozšírenie podnikateľských foriem, v riadiacich orgánoch otvorenejšie manipulovanie s čiastkovými záujmami a ich rozhodnejšie obmedzovanie.

Priemyselná politika pre 80. roky

Vypracúva sa 6. päťročný plán na roky 1981—1985 a od dlhodobých prognóz do roku 2000 očakávame predpoklady pre zostavenie plánu do roku 1990. Niektoré základné zásady rozvoja priemyslu v 80. rokoch sú už jasné. Na prvé miesto kladieme znovunastolenie rovnováhy národného hospodárstva, v jej rámci rovnováhy platobnej bilancie. Podľa väčšiny analýz to možno dosiahnuť skôr pri miernejšom tempe rastu ako doteraz, teda skôr ako pri rýchlom raste. Znovunastolenie rovnováhy vyžaduje predovšetkým zvýšenie efektívnosti výroby a hospodárenia i rýchlejšiu štruktúrnu adaptáciu — časová dĺžka zabezpečovania rovnováhy závisí od úspešného dosiahnutia týchto cieľov.

Vonkajšie podmienky nie sú priaznivé. Vo vyspelých kapitalistických krajinách sa zdá, že recesia bude trvalá, vo vývine terms of trade nemôžeme očakávať pre nás priaznivé zmeny. Rozvojové krajiny sa naďalej polarizujú: niektoré z nich sa stávajú našimi čoraz silnejšími konkurentmi, ďalšie môžu predstavovať odbytový trh len v prípade poskytnutia úveru. V spolupráci členských krajín RVHP očakávame pod vplyvom okolností určitý priaznivý vývoj, avšak z rôznych dôvodov aj tieto krajiny zápasia s hospodárskymi ťažkosťami. To všetko predstavuje obmedzovanie priemyselného rozvoja a priemyselnej politiky, na obmedzenia vyplývajú z vnútorných pomerov. Kým chápanie ťažkej hospodárskej situácie nás môže viesť k užšiemu späť k spoločnému konaniu, dlho od-súvané obmedzovanie neefektívnych výrob, diferencovanie, dosahovanie väčšej mobility je v nepriaznivejších rokoch nevyhnutnou, ale ťažkou úlohou. Za takýchto okolností sa priemyselná politika a vedenie priemyslu nemôže opierať o rutinu, čoraz viac sa bude požadovať pomoc vedeckého výskumu, ako aj uplatňovanie nástrojov hospodárskej politiky a riadenia pri poznávaní hraníc, manévrovacích možností, zisťovaní alternatív a vypracúvaní komplexnej priemyselnej stratégie.

Maďarská hospodárska politika sa v ostatných desaťročiach vedome snažila o svoje vedecké zdôvodnenie, málo sme sa však zaoberali samou teóriou našej hospodárskej politiky. Dlhobolým záujmom národohospodárske plánovanie, potom od druhej polovice 60. rokov rozvoj systému hospodárskeho riadenia, hospodárskeho mechanizmu. Nie je ešte v dostatočnej miere vyjasnené spojenie troch základných súčastí systému hospodárskeho riadenia, a to plánovania, regulovania a organizácie. Zistenie tohto nedostatku sa odzrkadlilo v tom, že v štátnom perspektívnom pláne vedeckého výskumu roku 1970 je vybraným hlavným smerom výskumu vypracovanie vedeckých základov ďalšieho rozvoja hospodárskej politiky.

Naša hospodárska politika nemá všeobecne prijímané rozčlenenie, nie sú vypracované také jej časti, ktoré sú systemizované hlavne v nemeckej jazykovej oblasti, ako napr. politika rastu, konjunktúrna a štruktúrna politika, alebo politika usmerňujúca hospodárske *systemy a procesy* (Ordnungs und Ablaufpolitik). Rozlišujeme odbory, ktoré sa zaoberajú jednotlivými jej cieľmi (ako napr. politika životnej úrovne, politika zamestnanosti), prostriedkami (napr. politika menových kurzov, daňová, finančná politika) alebo jednotlivými národohospodárskymi odvetviami.

Jednota a súlad hospodárskej politiky s celkovou politikou je základnou požiadavkou.

V praxi však

- špecifické súvislosti jednotlivých javov a problémov,
- špeciálne vedomosti a skúsenosti odborníkov a
- štruktúra inštitucionálneho systému

vyžadujú, aby sme sa aj osobne zaoberali rôznymi oblasťami, cieľmi, prostriedkami hospodárskej politiky. Súčasne musíme zabezpečiť aj ich integráciu. V našom roztrieštenom inštitucionálnom systéme je to veľmi komplikovaná úloha. Z hľadiska jednotlivých národohospodárskych odvetví: kým existencia a nevyhnutnosť agrárnej a dopravnej politiky je všeobecne prijatá (a prostredníctvom príslušného ministerstva má aj zodpovedajúce zastúpenie), nemôžeme to povedať o priemyselnej politike. Nepružné vymedzenie priemyselnej politiky by bolo chybou; *aj priemyselnú politiku treba vo väčšej miere ako doteraz integrovať s ostatnými odvetviami hospodárskej politiky*. Je to potrebné pre

— čoraz užšie skĺbenie výskumu, vývoja, výroby a realizácie, ako aj potrebných služieb;

— rastúcu spätosť rôznych hospodárskych odvetví, diverzifikáciu výroby a na základe toho rozširujúcu sa priemyselnú činnosť nepriemyselných organizácií;

— veľmi vysoký podiel zahraničných vzťahov priemyslu. Názor, podľa ktorého smernice nášho plánu o rozvoji priemyslu, vypracovanie regulačného systému vzťahujúceho sa na priemysel a jeho rozvoj, prípadné organizačné modifikácie spolu aj tak stelesňujú priemyselnú politiku, svedčí o nepochopení tohto pojmu. Priemyselná politika nepozostáva jednoducho len zo stanovenia cieľov, použitia prostriedkov, formovania organizačných rozhodnutí, ale jej podstatou je ich integrácia, zabezpečenie ich spoločnej účinnosti.

Pre 80. roky potrebujeme priemyselnú politiku s väčšími nárokmi. Pre obdobie 6. päťročnice musíme teda na prvom mieste naplánovať našu stratégiu rozvoja priemyslu a priemyselnú politiku, naše smerné čísla musíme stavať na nich (pri obmedzení sa na rozumne volený okruh ukazovateľov a pri starostlivosti o postupné dopĺňanie smerných čísel). Pozornosť treba zamerať hlavne na spoznanie činiteľov a procesov, ktoré ovplyvňujú (zlepšujú) efektívnosť a štruktúru, na ich priaznivé formovanie, a s nimi spájať zdôvodnenie našich smerných čísel.

V tejto súvislosti vzniká základná otázka, do akej miery môžeme ústredne určovať konkrétne ciele rozvoja štruktúry a v akej miere je

správne ponechať to podnikom. Pozrime sa na to z druhej strany: aké miesto a úlohu má mať medzi *prostriedkami* modernizácie štruktúry stanovenie *konkrétnych* cieľov štruktúrneho rozvoja a aké miesto ovplyvňovanie zámerov rozvoja podnikovej štruktúry.

Tento problém je jednou z kľúčových otázok nášho systému plánovania a riadenia národného hospodárstva. Podľa prevládajúceho názoru patrí zmena štruktúry výrobkov do právomoci podnikov, ústredné plánovanie určuje len najdôležitejšie odvetvové proporcie. Pri praktickom uskutočňovaní tejto zásady vzniká však problém, že odvetvovú štruktúru a štruktúru výrobkov možno len zriedka od seba oddeliť a podnikom sa má pomáhať pri rozvoji ich štruktúry výrobkov nielen nepriamymi a globálnymi prostriedkami, ale aj priamym spôsobom. Čo má byť okruhom bezprostredných akcií a pomoci, podľa akých kritérií sa máme pritom rozhodovať — to sú aj dnes diskutabilné otázky.

Musíme využiť možnosti vyplývajúce z výhod koncentrácie zdrojov v našom socialistickom hospodárstve, to tiež zdôvodňuje vybraný preferovaný rozvoj v kapitálovo silných podnikoch. Pri výbere však musíme počítať s veľkou neistotou a v budúcnosti nemôže byť týchto vybraných podnikov mnoho, pretože naše zdroje sú obmedzené. Naše doterajšie metódy môžeme zlepšiť tým, že sa postaráme, *aby v rámci našich možností boli vypracované alternatívy* a aby sa rozhodovanie uskutočnilo na základe ich zmapovania, *aby zodpovednosť* pri tomto výbere neklesla a aby sa tieto alternatívy dostali — tak pred ich uskutočnením, ako aj v ich priebehu — pod *kontrolu trhu*. Zapojenie jednotlivých podnikov do uvedených programov nemá byť založené na rozdeľovaní podľa mocenských vzťahov, ale *na súťaži*. Vytvorenie a fungovanie takéhoto systému, jeho zapojenie do celku hospodárskeho riadenia, plánovania a regulovania vyžaduje ešte mnoho práce, rozvíjanie celého systému hospodárskeho riadenia, vrátane plánovania, cenového a regulačného mechanizmu, organizácie a vedenia priemyslu. To považujeme za hlavnú úlohu priemyselnej politiky v 80. rokoch.

Pre obdobie 6. päťročnice sa import javí najsilnejším bezprostredným obmedzením rastu. Pretože musíme vyrovnáť ďalšie straty zo zhoršovania terms of trade, splácať dlhy a úvery, náš export musí byť vyšší ako zvýšenie importu. Naše importné možnosti sú takto zásadne obmedzené našimi exportnými schopnosťami. Na druhej strane, rast hospodárstva a zvýšenie priemyselnej výroby pri danom importe závisí od toho, koľko percentné zvýšenie výroby je potrebné na zvýšenie importu o 1 %. Doteraz bolo so zvýšením výroby spojené zvýšenie importu o 1,4—1,5 %, čo nemožno udržať. Zvýšenie exportu môžeme posúdiť len na základe netto devízového výnosu a nemenej dôležité je, aby s importom hospodárili aj tie podniky, ktoré sa bezprostredne nepodieľajú na exporte.

V rokoch 1959—1976 sa export počítaný na základe hrubej hodnoty priemyselnej výroby zvýšil zo 16 % na 24 %, ale import vzrástol v omnoho väčšej miere. Zvýšenie importu môžeme merať z dvoch stánok: po-

užitie importu v priemysle sa zvýšilo z 9 % na 17 %, import priemyselného tovaru doplnujúceho priemyselnú výrobu sa zvýšil zo 14 % na 30 %. Použitie importu dvojakého druhu sa čiastočne navzájom kryje, *závislosť určitého podniku, odvetvia na zahraničnom trhu je však determinovaná exportom a importom dvojakého druhu spoločne (zmenami dopytu a ponuky, ktoré sa tu prejavujú, ako aj cenovými zmenami)*. To súčasne poukazuje na skutočnosť, že v súčasnosti je závislosť od zahraničného trhu takmer každého nášho podniku vysoká. V tabuľke 3 sme zoradili 61 odborov priemyslu podľa toho, koľko tvorí v porovnaní s ich hrubou výrobou ich export, použitie importu a ich doplnujúci import.

Na podporu tvrdenia, že *znovunastolenie rovnováhy vonkajších ekonomických vzťahov* nie je úlohou, ktorá sa dotýka len exportujúcich odvetví, ale *všetkých odvetví a podnikov*, môžeme uviesť, že ukazovateľ kumulovaného objemu importu, zahrňujúci aj kumulované použitie (vypočítaný zo štruktúrnych bilancií), pohybuje sa zo 61 odvetví v 26 odvetviach medzi 11—25 %, v 32 odvetviach medzi 26—50 %, v troch odvetviach nad 50 %. Z práce stelesnenej vo vyvezených výrobkoch poskytujú výrobné odvetvia len určitú, často menšiu časť, ostatné je nepriamym exportom!

Úspora importu, väčší export je súčasne závislý od účelnejšej štruktúry a väčšej efektívnosti výroby a vývoja. Zvýšenie štruktúrnej adaptácie vyžaduje aj z tejto stránky skĺbený, spoločný program. Jeho súčasťou je technická úroveň, vedenie a organizácia, ďalej rozvoj organizačno-inštitucionálneho systému a priemyselná politika musí toto všetko brať do úvahy.

K stabilite *organizácie* sa viažu mnohé záujmy, avšak jej *nepružnosť je spojená aj s nedostatkami*. Naša súčasná podniková štruktúra zodpovedá doterajším metódam riadenia priemyslu, nie je konformná našim

Tabuľka 3

Rozloženie priemyselných odvetví podľa ich závislosti od zahraničných trhov v roku 1976

Hodnota ukazovateľa v odvetví (v % z hrubej výroby)	Export	Použitie importu	Doplňujúci import
	Počet odborov patriacich do príslušnej skupiny podľa príslušného ukazovateľa		
0 — 10	24	28	20
11 — 25	17	19	20
26 — 50	15	13	11
51 — 75	4	1	3
76 — 100	—	—	2
101 — 150	—	—	5
Spolu	61	61	61

Prameň: Štruktúrna bilancia 1976. Ústredný štatistický úrad.

cieľom priemyselnej politiky, našim systémom hospodárskeho riadenia (okrem iného preto, že prevaha podnikov s mnohými závodmi zužuje oblasť pôsobenia trhu, sťažuje pružnejšie prispôsobovanie). Túto prílišnú centralizáciu možno vyriešiť pomocou nestereotypných, uvážených krokov (približujúcich sa prirodzenej situácii). Prítom treba počítať nielen v podnikoch, ale aj v oblasti riadenia s osamostatňujúcimi sa organizačnými, skupinovými a individuálnymi záujmami. Národohospodársky záujem nemôžeme vždy jednoznačne definovať, často je jeho interpretácia a uplatnenie prispôbené vlastným záujmom a aj takéto snahy sa uplatňujú tak v odvetvových, ako aj v územných a funkčných orgánoch. Popri formálnej organizácii môžu nadobudnúť veľký význam *snahy neformálnych skupín*. Nezávisle od prípadných zmien je účelné otvorené sa zaoberať záujmovými rozpormi aj v priemyselnej politike; to pomáha lepšie posúdiť celospoločenský záujem a jeho lepšie uplatnenie. V nasledujúcich rokoch bude maďarský priemysel, jeho podniky a jeho riadenie stáť pred vážnou zafažkavacou skúškou, disponuje však dostatočnými rezervami, aby v nej obstál.

Z časopisu *Gazdaság*, XIV, 1980, č. 2
preložil *Laurinec Greiner*

Literatúra:

- [1] SVENNILSON, I.: Growth and Stagnation in the European Economy. Ženeva 1954.
- [2] KRAVIS, I. B. — KENESSEY, Z. — HESTON, A. — SUMMER, R.: A System of International Comparison of Gross Product and Purchasing Power. Washington 1975.
- [3] FALUVÉGI, L.: Podmienky našej hospodárskej budovateľskej práce a finančná politika. Budapešť, Kossuth könyvkiadó 1980.
- [4] Interview s Istvánom Huszárom, *Heti világgazdaság*, 10. november 1979.
- [5] Príručka k metóde prípravy rozhodnutí o výrobnej štruktúre. Spoločné vydanie OT-OMFB. *Tervgazdasági értesítő*, 6. apríla 1978.
- [6] Technicko-ekonomické kritériá rozvoja výrobnej štruktúry. Budapešť, Kossuth könyvkiadó 1978.
- [7] The International Division of Labour. Problems and Perspectives. Tübingen 1954.
- [8] The Technology Factor of International Trade. New York, NBER 1970.
- [9] *Economic Bulletin for Europe*, Vol. 29. New York 1977.
- [10] Odporúčania pre informačnú bázu kritérií rozvoja priemyselných podnikov. Budapešť, Kossuth könyvkiadó 1980.
- [11] ROMÁN, Z.: Organizačná štruktúra maďarského priemyslu. *Ipargazdasági szemle*, 1978, č. 3.

Z vedeckého života

Národná cena SSR Ivanovi Okálimu

Rozhodne to nie je všedná udalosť, keď národnú cenu Slovenskej socialistickej republiky v oblasti vedy získa ekonóm. Tohto roku sa táto pocta dostala Ing. Ivanovi Okálimu, CSc., vedúcemu vedeckému pracovníkovi Ekonomického ústavu Slovenskej akadémie vied, kde pracuje v oddelení pre systém fungovania socialistickej ekonomiky. Toto spoločenské uznanie predstavuje zároveň — z hľadiska budúcnosti — veľký záväzok vedeckých pracovníkov v oblasti ekonomických vied na Slovensku, aby dokázali podobnými tvorivými činmi reagovať na spoločenskú objednávku a na naliehavé aj perspektívne potreby rozvoja našej spoločnosti.

Národnú cenu udelilo Predsedníctvo Slovenskej národnej rady za dielo *Faktory a výsledky hospodárskeho rozvoja krajín RVHP* (vyšlo v Nakladateľstve Pravda, Bratislava 1980). Kniha sama bola v Ekonomickom časopise (recenzia B. Schmögnerovej v č. 8/1981) aj inde (napríklad recenzia J. Markuša v časopise *Plánované hospodárství* č. 10/1981, alebo hodnotiaci článok J. Išu v *Novom Slove* č. 34/1981) azda dostatočne zhodnotená. Dovolili sme si preto predložiť súdruhovi I. Okálimu niekoľko otázok idúcich aj za rámec významenaného diela.

Vaša prvá kniha Naše starosti s JRD a národný dôchodok (Bratislava, Vydav. SAV 1967) bola inak zameraná, aj keď daktoré významné spoločné črty spájajú obe práce. Ide najmä o spôsob i hĺbku analýzy. Ako s odstupom času hodnotíte túto prácu?

Práca mala bezprostrednú funkciu — zhodnotiť postavenie nášho družstevného poľnohospodárstva v procese tvorby, rozdeľovania a použitia národného dôchodku v období dokončovania kolektivizácie a tesne po jej završení. Tú, hádam, spolu s podobne zameranými prácami iných autorov splnila. Dnešku sa azda viac prihovára svojim metodickým prístupom, spôsobom poznávania ekonomických vzťahov medzi celým národným hospodárstvom a poľnohospodárstvom alebo aj inými jeho súčasťami.

Neskôr ste sa — aj s ohľadom na istú, spoločensky neúnosnú, medzeru, ktorá v základnom ekonomickom výskume na Slovensku jestvovala — pustili do problematiky riadenia a fungovania socialistickej ekonomiky. Venuje dnes už slovenský ekonomický výskum dostatočnú pozornosť teoretickým otázkam riadenia a fungovania hospodárstva?

Len čiastočne. V našom ekonomickom výskume sú veľké kolektívy skúmajúce čiastkové problémy hospodárskeho mechanizmu (ceny, financie, odmeňovanie za prácu, systém plánovitého riadenia v jednotlivých odvetviach), no len malé skupiny výskumníkov zaoberajúcich sa hospodárskym mechanizmom vcelku, jeho koncepcnými otázkami, vývojovými tendenciami, jeho súvislosťami s mimoekonomickými súčasťami spoločenského života. To výrazne znižuje aj výsledky čiastkovo zameraných kolektívov.

Prečo ste potom vo svojej poslednej knižke odbočili trochu od výskumu socialistických výrobných vzťahov a hospodárskeho mechanizmu?

Toto odbočenie je zdanlivé a v každom prípade len čiastočné. Pri skúmaní hospodárskeho mechanizmu a socialistických výrobných vzťahov ma zaujala otázka ako pôsobí rozvoj výrobných síl na rozvoj výrobných vzťahov. Na všeobecnej rovine historického materializmu sa to vysvetľuje — no toto vysvetlenie je pre prax rozvoja socialistickej ekonomiky nedostatočné. A pritom vždy a oprávnene zdôrazňujeme, že výrobné sily (ich rozvoj) sú základným faktorom určujúcim vývoj výrobných vzťahov, a teda aj tých foriem prejavu výrobných vzťahov, ktoré tvoria jadro hospodárskeho mechanizmu. Položil som si otázku, či a ako stál rozvoj výrobných síl v pozadí procesu ekonomických reforiem, uskutočňovaných v krajinách RVHP v polovici 60. rokov i v ich neskoršom pokračovaní. Preto som z tohto aspektu začal skúmať hospodársky rast krajín RVHP, v ktorom sa prejavujú mnohé významné stránky rozvoja výrobných síl vo vývoji reálnej ekonomiky socialistických krajín.

Analýze samého hospodárskeho rastu sa však venuje v ekonomickej teórii značná pozornosť, a to aj v iných socialistických krajinách, a najmä v ZSSR. Je vôbec potrebné venovať sa výskumu takých ekonomických problémov, na ktoré sa môžu, dajme tomu v ZSSR sústrediť podstatne väčšie kapacity? Nevystačíme so sledovateľským výskumom?

Robiť sledovateľský výskum je pre nás mimoriadne dôležité. Lenže predstava, že vystačíme iba s dákym „produktovodom“ na prenos výskumných informácií, ktorý budú obsluhovať informační pracovníci, je dosť povrchná, osobitne v spoločenských vedách, kde relatívne stálejšie poznatky postupne kryštalizujú až v diskusiách. Najnovšie poznatky diskusií sa musia hodnotiť, a pritom hodnotiť z hľadiska konkrétnej histo-

rickej situácie a potrieb našej krajiny, čo môžu robiť len vedeckí pracovníci, zapojení do výskumu príslušných problémov. Nehovoriac už o internacionálnej povinnosti našej československej ekonomickej vedy poskytnúť vedecké poznatky o rozvoji našej ekonomiky a dávať ich k dispozícii na medzinárodné zovšeobecnenia.

Predsa však, nebude pri výskume širších národohospodárskych problémov, a najmä pri výskume teoretických otázok zasahujúcich až do sféry metodologických problémov politickej ekonómie socializmu, ochudobnený výskum aktuálnych problémov ekonomického rozvoja Slovenska?

Treba tu nájsť správne proporcie. Už po ukončení základnej etapy industrializácie Slovenska zhruba v polovici 60. rokov sa výrazne prejavilo, že k riešeniu špecificky slovenských ekonomických problémov možno vedecky pristupovať len koncepčným myslením v meradle celej československej ekonomiky, skúmaním pôsobenia a využívania ekonomických zákonov socializmu v podmienkach rozvoja celého československého národohospodárskeho komplexu. Len tak sa totiž dá zabezpečiť odôvodnenosť a efektívnosť riešení vyžadovaných potrebami ekonomiky Slovenska, dostatočnú preukaznosť ich odôvodnenosti.

To je už vlastne jeden aspekt z našej ďalšej otázky. Ako treba podľa vás chápať — zo súčasného aj perspektívneho hľadiska — vzťah prepojenia základného ekonomického výskumu k praxi riadenia a hospodárenia?

Ekonomická teória i hospodárska prax sú javy veľmi široké, s množstvom súvislostí, ktoré jeden človek sotva môže čo i len opísať. Dovolím si preto povedať zopár poznámok o potrebnosti politickej ekonómie pre fungovanie socialistickej ekonomiky. Treba vyjsť z toho, že aj v riadiacej hospodárskej praxi pracuje veľa poučených (životom aj knihami) a rozmyšľajúcich ľudí, ktorí vedú zovšeobecňovať praktické skúsenosti a robiť závery, presahujúce riešenie operatívnych úloh. Najmä pri zmenách fungovania našej ekonomiky, pri jej vstupe do nových vývojových etáp sa však bežné zovšeobecnenie praktických skúseností devaluje. Treba ho zhodnotiť z hľadiska poznania podstaty meniacich sa procesov, konfrontovať s ocenením striedajúcich sa vývojových etáp i s programovými cieľmi komunistickej strany, vložiť ho do širších spoločensko-ekonomických súvislostí. Ak to politická ekonómia vie urobiť, dáva tým hospodárskej praxi argumenty, základnú orientáciu, zbavuje ju značnej (a zbytočnej) časti neistoty v rozhodovaní, umožňuje jej rozhodnejšie realizovať jej vlastné závery a zámery. V tomto zmysle, aby som bol konkrétnejší, je politická ekonómia socializmu dnes veľa dlžná praxi pri rozpracovaní koncepcie zdokonaľovania hospodárskeho mechanizmu (systému plánovitého riadenia) v súčasnej etape. A to už začínajúc vysvetle-

ním podstaty samého hospodárskeho mechanizmu. Veď nemôžeme voľačo meniť a zdokonaľovať (a toľôž nie vedecky), keď nevieme, čo je predmetom nášho zlepšovania. Takisto je politická ekonómia veľa dlžná pri vysvetlení vzťahu hospodárskeho mechanizmu k hospodárskej politike, pri objasnení dlhodobých vývojových tendencií hospodárskeho mechanizmu, faktorov, ktoré tento vývoj určujú a pod.

Myslíte si teda, že dnes je výskum otázok celkového fungovania socialistickej ekonomiky prvoradý?

Rozhodne jeden z prvoradých. Hoci každý vedecký pracovník má právo a povinnosť sám posudzovať významnosť otázok, ktoré sú predmetom jeho výskumu, a tým ovplyvňovať celkovú hierarchiu ocenenia významnosti výskumných problémov. Osobne sa domnievam, že mimoriadny význam nadobúda skúmanie súvislostí medzi hlavnými smermi našej všeobecnej ekonomickej teórie; ide napríklad o súvislosti medzi ekonomickým rastom, medzinárodnou ekonomicou integráciou, nimi dvoma a hospodárskym mechanizmom.

Ďakujeme za rozhovor.

Rozhovor viedli J. Markuš a J. Sokira

Recenzie

BALÁŽIK, Milan: **Medzinárodné menovo-finančné vzťahy v RVHP**. Bratislava, ALFA 1980, 146 s.

V súčasnej etape rozvoja výrobných síl sa medzinárodné ekonomické vzťahy stávajú jedným z najvýznamnejších faktorov efektívneho a rovnovážneho rozvoja ekonomiky socialistických krajín.

Integračný proces je osobitným vyjadrením historickej tendencie internacionalizácie výrobných síl v podmienkach rozvoja svetovej socialistickej sústavy.

Osobitné miesto v medzinárodnej socialistickej ekonomickej integrácii prináleží tovarovo-peňažným vzťahom a v rámci nich menovo-finančným a úverovým vzťahom, čo vyplýva zo zložitosti ich fungovania tak v národnej, ako aj v medzinárodnej štruktúre socialistických ekonomík.

Z týchto aspektov vychádza i M. Balážik vo svojej nedávno vydannej monografii *Medzinárodné menovo-finančné vzťahy v RVHP*, ktorá sa stala cenným prínosom nášho knižného trhu.

Hlavným obsahovým zameraním knihy je problematika súvisiaca s významom, postavením a zdokonaľovaním medzinárodných menovo-finančných vzťahov v integračnom procese členských krajín RVHP. Pozornosť je venovaná hlavne otázkam využívania medzinárodnej socialistickej kolektívnej meny, vzájomnej vymeniteľnosti

kolektívnej meny a národných mien, kurzovým reláciám, ako aj rozvoju medzinárodných úverových vzťahov tohto spoločenstva.

Práca pozostáva z piatich kapitol, ktoré obsahovo chronologicky na seba nadväzujú.

V prvej kapitole sa predovšetkým objasňujú základné pojmy a vymedzuje sa podstata medzinárodných socialistických ekonomických vzťahov v integračnom procese RVHP.

Pojmom medzinárodné ekonomické vzťahy autor chápe súhrn takých faktorov, ako je zahraničný obchod, medzinárodná špecializácia a kooperácia výroby, menovo-finančné a úverové vzťahy, vedecko-technická spolupráca a iné formy ekonomických vzťahov, ktorých špecifickosť postavenia a funkcie v národnom hospodárstve socialistických krajín spočívajú v tom, že prepájajú ich vnútorné reprodukčné podmienky s vonkajšími realizačnými podmienkami.

Autor prístupnou formou objasňuje i podstatu objektívnej zákonitosti svetovej socialistickej sústavy, ktorej základ vidí v systematickom rozširovaní a prehľbovaní vzájomnej spolupráce socialistických štátov. Objasňuje princípy spolupráce socialistických krajín a poukazuje na niektoré otázky a problémy súvisiace so zvyšovaním eko-

onomickej efektívnosti medzinárodných ekonomických vzťahov.

V druhej kapitole rozoberá podmienu vznik a rozvoja menovo-finančných vzťahov v rámci RVHP. Je to akési zhrnutie poznatkov z ich vývoja od založenia RVHP, až do vytvorenia kolektívnej meny. Súčasne poskytuje najdôležitejšie informácie o základných otázkach menovo-finančných vzťahoch.

Tretia kapitola je z hľadiska obsahu jadrom recenzovanej práce. V medzinárodnej sfére obehu sa postupne prechádza od clearingových foriem platieb k zavedeniu systému mnohostranných platieb v kolektívnej mene. Autor objasňuje podstatu a zvláštnosti fungovania tejto formy platieb a charakterizuje postavenie, funkcie a možnosti zdokonaľovania socialistickej kolektívnej meny.

Zavedením medzinárodnej socialistickej kolektívnej meny zvyšuje sa aktívna úloha menovo-finančných vzťahov pri riešení problémov ďalšieho rozvoja spolupráce členských krajín RVHP. Ukazuje sa, že medzi aktívnou úlohou kolektívnej meny a rozvojom spolupráce členských krajín RVHP existuje vzájomná podmienenosť. Preto zvyšovanie úlohy kolektívnej meny je jednou z najúčinnějších ciest k prehĺbovaniu spolupráce socialistickej štátov.

Autor sa zamýšľa i nad podmienkami a predpokladmi zvyšovania aktívnej úlohy socialistickej kolektívnej meny a poznamenáva, že v záujme tohto cieľa bude v určitej forme nevyhnutné predpokladať vytvorenie väzby prevoditeľného rubľa na všeobecný ekvivalent (menové zlato) a vyriešenie jeho vzťahu k ostatným menovým jednotkám, najmä národným menám krajín RVHP, ako aj voľne vymeniteľným menám kapitalistických štátov. Tejto otázke však doteraz ne-

venovala dostatočnú pozornosť ani marxistická ekonomická veda, ani hospodárska prax. Popri množstve pozitívnych javov, ktoré by takéto opatrenie prinášalo, mohli by sa objaviť i niektoré negatívne javy, ktoré pre najbližšie obdobie limitujú toto opatrenie len na obmedzenú formu. Ide hlavne o faktor ochrany národných ekonomík socialistickej krajín pred vplyvom kapitalistickej konkurencie a pred prenikaním zahraničného kapitálu do národných ekonomík socialistickej krajín, o rešpektovanie zvláštností zahranično-obchodného monopolu štátu, o plánovitý charakter rozvoja ekonomiky a niektoré ďalšie. Preto treba väčšími ohraničiť voľnosť výmeny mien než vo vyspelých kapitalistických štátoch.

Ďalej autor skúma podstatu a aktívny vplyv menových kurzov na rozvoj integračného komplexu RVHP. V tejto súvislosti venuje náležitú pozornosť i niektorým funkciám menového kurzu. Uvádza funkciu porovnávaciu, znovurozdeľovaciu, stimulačnú a cenotvornú.

Po charakterizovaní pojmu ekonomiky zdôvodnených kurzov, ktorým sa pripisuje širší význam než zaužívanému označeniu reálny kurz, autor venuje pozornosť menovo-finančným vzťahom spoločných podnikov členských krajín RVHP.

Po stručnom načrtnutí klasifikácie medzinárodných ekonomických organizácií a ich špecifických vlastností sa čitateľovi poskytuje užší pohľad jednak na podstatu spoločných podnikov, jednak na zvláštnosti menovo-finančných, zúčtovacích a úverových vzťahov, fungujúcich v uvedených podnikoch. Zdôrazňuje sa, že pri zakladaní spoločných podnikov objavujú sa niektoré problémy, ako napríklad určenie výšky, foriem a štruktúry podielových vkladov účastníckych strán,

spôsob ich ocenenia a vzájomného zúčtovania. Ide o veľmi rozsiahlu a zložitú problematiku. Sama rozdielnosť vecných foriem prvotných členských podielov (peňažná, naturálno-vecná, nehmotná) už predpovedá vysokú mieru náročnosti riešenia zúčtovacích vzťahov v sústave národných ekonomík. Rozsah menovo-finančných problémov je ovplyvnený i množstvom problémov z oblasti prevádzkovej činnosti spoločných podnikov. Spomína sa napríklad systém kalkulácie hlavných výrobných a nevýrobných nákladov, oceňovanie hotovej produkcie a pod.

Vo štvrtej kapitole autor objasňuje podstatu metódy a formy medzinárodných úverových vzťahov, a to tak z hľadiska ich doterajšieho fungovania, ako aj z hľadiska ich perspektívneho vývoja. Prostredníctvom naturálno-vecnej stránky tvoriacej základ uvedeného vzťahu realizuje sa vlastný cieľ úveru; hodnotová stránka sa doposiaľ nevyužívala v plnom rozsahu. Úver sa považuje za nástroj distribúcie a redistribúcie existujúcich prostriedkov a vyplýva z nevyhnutnosti realizovať určité opatrenia v rámci národných ekonomík, ale aj v rámci medzinárodných vzťahov, realizácia ktorých si vyžaduje objem prostriedkov presahujúci možnosti zdrojov jednotlivých krajín.

Rozhodujúcou formou úverových vzťahov sú vládne úvery, poskytované na základe medzištátnych dhôd. Najčastejšie sa poskytujú tovarové úvery, ktoré sa členia podľa účelového zamerania. Ide napríklad o konsolidačné, dlhodobé, účelové a iné druhy úverov.

K významným krokom v rozvoji úverových vzťahov patrí i založenie Medzinárodnej banky hospodárskej spolupráce a Medzinárodnej investičnej banky. V práci sa bližšie uvádza charakteristika a úlohy týchto bánk

pri zabezpečovaní úverových vzťahov. Poukazuje sa na tvorbu zdrojov úverovania a formy poskytovania úverov.

Teoretický výklad vhodne dokumentujú vybrané štatistické údaje, ktoré poskytujú reálny pohľad na veľkosť zdrojov a vývoj poskytovaných úverov.

Na úvahy o možnostiach lepšieho využívania a rozvíjania menovo-finančných vzťahov v rámci krajín RVHP úzko nadväzujú i úvahy o menovo-finančných a úverových vzťahoch medzi socialistickými a kapitalistickými krajinami. Týmito otázkami sa autor zaoberá v piatej, záverečnej kapitole, v ktorej poukazuje na vývojové tendencie menovo-finančnej a úverovej spolupráce týchto krajín. Prehlbovanie hospodárskej spolupráce medzi Východom a Západom závisí dnes v rozhodujúcej miere od definitívneho odstránenia obchodných a ekonomických prekážok zo strany kapitalistických štátov.

K prednostiam recenzovanej publikácie patrí predovšetkým racionálny spôsob spracovania pomerne značného okruhu problémov. Čitateľ môže v koncentrovanej forme získať ucelený pohľad na súčasný stav a problémy medzinárodných menovo-finančných vzťahov. Autor si zvolil zrozumiteľný spôsob vyjadrovania, čím práca nadobudla populárno-vedecký charakter a stala sa prístupnou aj pre široký okruh čitateľov. Určená je však hlavne hospodárskym pracovníkom a inštitúciám zaoberajúcim sa medzinárodnou socialistickou ekonomickou integráciou, poslucháčom vysokých škôl ekonomických a prevádzkovo-ekonomických fakúlt ostatných vysokých škôl, ale rovnako môže poslúžiť každému čitateľovi, ktorý prejaví záujem zoznámiť sa so základnými otázkami menovo-finančných vzťahov v krajinách RVHP.

ŠIBL, Drahoš: **Neokolonializmus a jeho úloha v súčasnom kapitalizme.** Bratislava, Pravda 1981. 237 s.

Otázky postavenia rozvojových krajín, ktoré sa vymanili z koloniálneho jarma imperializmu, sú stále stredobodom pozornosti marxistických ekonómov.¹ Podmienky ich rozvoja, ako aj úsilie odstrániť ekonomickú a sociálnu zaostalosť rozvojových krajín sú ovplyvňované hlavne tým, akým smerom sa uberá ich orientácia — či kapitalistickou, alebo nekapitalistickou cestou vývoja. V každom prípade, imperialistické mocnosti vyvíjajú stále väčšiu aktivitu na udržanie rozvojových krajín rôznymi formami, uskutočňovaním tzv. politiky neokolonializmu. Táto politika nadobúda ostrejšie a otvorenejšie črty o to viac, že sa rozpadlo koloniálne panstvo imperialismu.

Mechanizmus vykorisťovania rozvojových krajín zo strany vyspelých kapitalistických štátov, úsilie udržať v nich naďalej svoje pozície, ako aj reakcie rozvojových krajín na túto rozpínavosť imperialismu — to je jadro problémov, ktoré D. Šibl, autor viacerých prác o súčasnom kapitalizme, načrtáva, analyzuje a hodnotí v recenzovanej knihe.

Prácu rozdelil do troch kapitol. Ide vlastne o tri okruhy problémov, ktoré sú dobre logicky skĺbené vzhľadom na zabudovanie najnovších poznatkov vo vývoji rozvojových krajín. Vyzdvihnúť

zovaných v práci, ale i skutočnosť, že treba nielen aktuálnosť otázok, analyzovať o kompletný prístup k problematike, neobvyklý v našej ekonomickej literatúre. V pomerne malom rozsahu obsahol režim kolonializmu i celú škálu prostriedkov a metód neokolonializmu, ako aj nové momenty vývoja rozvojových krajín v súvislosti s novým medzinárodným ekonomickým poriadkom.

V prvej kapitole *Náčrt vzniku a vývinu koloniálnej sústavy imperialismu* sa v stručnej podobe analyzuje zavŕšenie územného delenia kapitalistického sveta medzi imperialistické štáty v epoche prechodu k imperialismu, sformovanie koloniálnej sústavy a nové momenty v súvislosti so vznikom všeobecnej krízy kapitalizmu.

Na prelome 19. a 20. storočia sa zintenzívnili boj kapitalistických štátov o rozdelenie sveta a medzi koloniálne mocnosti sa v predvečer prvej svetovej vojny zaradili aj také, ako USA, Nemecko, Japonsko a Taliansko, ktoré nastúpili cestu kapitalistického vývoja neskôr. Proces prehlbovania nerovnomerného hospodárskeho a politického vývoja, ktorý je vlastný imperialismu, markantne sa prejavoval aj v koloniálnej politike, a pretože svet už bol rozdelený, nové delenie mohla priniesť len svetová vojna. Do rámca

¹ Kým v sovietskej literatúre existuje viacero prác, venovaných priamo rozboru neokolonializmu, ako napr. VACHRUŠEV, V. V.: Neokolonializm i međunarodnyje organizacii. Moskva 1968; CHRJAŠČEVA, N. M.: Novaja strategija neokolonializma. Moskva 1976 atď., v českej literatúre sa výhradne otázkami neokolonializmu zaoberá len dávnejšie vydaná monografia FIGURA, I.: Co je neokolonialismus. Praha 1965. V pôvodnej slovenskej literatúre je práca D. Šibla prvá svojho druhu, aj keď otázkami ekonomiky rozvojových krajín, integrácie a pod. sa zaoberá väčší počet ekonómov. Prakticky všetky publikácie o súčasnom kapitalizme však zahŕňujú čiastkové problémy týkajúce sa krajín tretieho sveta. K známym autorom, ktorí postihujú možno povedať celú škálu problémov rozvojových krajín, patria u nás A. Holub, A. Chyba, J. Foltýn a dvojica autorov J. Fárek a J. Vraný, ktorí v ostatných rokoch napísali sériu článkov o rozvojových krajinách.

vzniknutej koloniálnej sústavy imperializmu sa začlenili koloniálne, polo-koloniálne a závislé krajiny. Autor recenzovanej práce poukazuje na význam krajín v koloniálnej sústave pre imperialistické štáty z viacerých hľadísk, ktoré majú spoločného menovateľa vo zvýšení ziskov a riešení problémov na domácich trhoch. V celej tejto časti sa autor opiera o Leninovu teóriu imperializmu.

Národnooslobodzovacie hnutie v prvej etape všeobecnej krízy kapitalizmu vyústilo do krízy koloniálnej sústavy imperializmu. Boj za národné oslobodenie sa stal zároveň bojom proti nadvláde imperializmu, čo sa prejavilo v likvidácii koloniálnej sústavy imperializmu. V závere prvej kapitoly autor obracia pozornosť na ostatné koloniálne krajiny, ich rôznu stupeň vývoja a možnosti úplného skoncovania so zvyškami bývalej koloniálnej sústavy imperializmu.

Druhá kapitola *Podstata, formy a metódy neokolonializmu* tvorí základ práce, čomu zodpovedá aj jej rozsah [138 s.]. Kapitola je rozdelená do šiestich tematických okruhov.

Prvý okruh problémov sa dotýka rozpadu koloniálnej sústavy imperializmu a podmienok vzniku neokolonializmu. Časovo spadá do obdobia druhej etapy všeobecnej krízy kapitalizmu. Úsilie imperialistických krajín udržať si vznikajúce rozvojové krajiny naďalej v závislosti viedlo ich k využívaniu nových nástrojov, metód a foriem pri presadzovaní svojich záujmov.

Podstata a ciele neokolonializmu tvoria druhý okruh otázok. Okrem definície neokolonializmu, ktorá vystihuje jadro „novej“ politiky imperializmu, sú tu zhrnuté snahy a ciele imperialistických štátov, orientované na krajiny Afriky, Ázie, a Latinskej Ameriky.

Tretia, najpodstatnejšia časť druhej kapitoly je venovaná hlavným formám neokolonializmu v ekonomickej, politicko-vojenskej a ideologickej oblasti. V rámci ekonomickej oblasti autor podáva v logickej postupnosti jednotlivé formy neokolonializmu, počnúc poskytovaním „pomoci rozvoju“, „partnerstvu pri rozvoji“, „zahraničnoobchodným metódam“, ako aj „odčerpávaní pracovných síl z rozvojových krajín“. Túto časť možno považovať za najprepracovanejšiu a autor tu preukázal hlboké znalosti z problematiky rozvojových krajín. Vo vojensko-politickej oblasti sa imperialistickým štátom nepodarilo plne rozvinúť a presadzovať svoje ciele a „povojnový vývoj... ukázal, že vojenskopolitické metódy neokolonializmu sú málo efektívne“ (s. 110). O čo menej sa darí imperializmu na poli vojensko-politickej, o to viac sa snaží „bojovať“ na ideologickom fronte. Ideologická propaganda nadobúda v rozvojových krajinách doslova masový charakter.

Významnú úlohu pri neokolonialistickom prenikaní do rozvojových krajín zohrávajú medzinárodné monopoly, predovšetkým multinacionálne a transnacionálne; sú analyzované vo štvrtom okruhu problémov. Prax ukazuje, že činnosť týchto monopolov posúva medzinárodnú deľbu práce na vyšší stupeň a proces zospoločenšenia sa takmer blíži k štádiu, po ktorom nasleduje potreba socialistického zospoločenšenia (s. 137).

Otázky miesta medzinárodných organizácií v systéme neokolonialistického vykorisťovania sú nastoľované v piatom okruhu. Autor postupne analyzuje také medzinárodné organizácie, ako Všeobecná dohoda o clách a obchode; tzv. skupina Svetovej banky; Medzinárodný menový fond; Organizácia pre hospodársku spoluprácu a rozvoj a Európske hospodárske spolo-

čnosť. Nejde tu o celkovú činnosť týchto organizácií,² ale hlavne o otázky vzťahov s rozvojovými krajinami a o prvky neokolonialistickej politiky.

Záver druhej kapitoly vyúsťuje v poslednom okruhu problémov, a to v pohľade na boj rozvojových krajín proti neokolonialistickému vykorisťovaniu. Popri úsilí presadiť zmeny vo vzťahoch medzi rozvojovými krajinami a imperialistickými štátmi silnie a rozvíja sa vzájomná hospodárska spolupráca medzi rozvojovými krajinami. Vzájomný obchod dosiahol v polovici sedemdesiatych rokov ročné tempo rastu približne 9 % (s. 174) a má tendenciu rásť, aj keď v rozvojových krajinách s rozdielnou vyspelosťou existujú nemalé problémy, ktoré nielen komplikujú, ale často znemožňujú rozvoj spolupráce krajín v podobe integrácie.

Perspektívy rozvojových krajín a ich zrovnoprávnenie vo svetovom meradle rozoberá tretia kapitola *Boj za presadenie nového medzinárodného ekonomického poriadku*.

Prehľadenie všeobecnej krízy kapitalizmu v sedemdesiatych rokoch, najmä potravinová a surovinová kríza urýchlili nevyhnutnosť riešiť nahromadené problémy v rozvojových krajinách. Pozostatky kolonializmu, ktoré zanechali svoje stopy v podobe nevyvinutej ekonomickej štruktúry a celkovej zaostalosti krajín, majú stále negatívnejší dopad a sú v rozpore so životnými záujmami väčšiny rozvojových krajín. Na program dňa postavili rozvojové krajiny otázky konečného vyriešenia problémov medzi tzv. „chudobným Juhom a bohatým Severom“. Prvé pokusy o premenu existujúcich ne-

rovnoprávných medzinárodných vzťahov autor nachádza už vo Veľkej októbrovej socialistickej revolúcii. Sleduje, ako postupne dozrievajú po druhej svetovej vojne, až do konečnej podoby hlavných požiadaviek nového medzinárodného ekonomického poriadku. O význame a potrebe riešenia nastolených problémov svedčia dokumenty, prijaté na pôde OSN. Podstatné časti týchto hlavných dokumentov autor sústredil do prehľadov v prílohe, čím dáva čitateľovi možnosť utvoriť si obraz o urýchlenom riešení nastolených problémov. Ako je v práci správne zdôraznené, postoje imperialistických a socialistických štátov k novému medzinárodnému ekonomickému poriadku sú protikladné. Obava imperializmu o definitívnu stratu jednostranne výhodných vzťahov ich vedie k brzdeniu realizácie predložených dokumentov. Socialistické krajiny, ktoré všestranne pomáhajú rozvojovým krajinám od začiatku ich vývoja, podporujú ich úsilie o čo najrýchlejšie začlenenie ako rovnocenných partnerov vo svetových vzťahoch. V kapitole sú najnovšie údaje, týkajúce sa presadzovaných požiadaviek a načrtnuté perspektívy nového medzinárodného ekonomického poriadku.

Príloha obsahuje okrem spomínaných dokumentov rozvojových krajín tabuľky, napr. o hrubom národnom produkte na jedného obyvateľa v krajinách svetovej kapitalistickej sústavy, vybrané sociálno-ekonomické ukazovatele rozvojových krajín a vyspelých kapitalistických štátov, vývoj svetových cien vybraných potravín a surovín vyrábaných a vyvázaných rozvojovými krajinami a iné.

² Komplexný pohľad na činnosť medzinárodných organizácií možno nájsť vo viacerých predchádzajúcich prácach D. Šíbla, ako napr.: *Integračné procesy v súčasnom kapitalizme*. Bratislava, SPN 1973; *Tendencie k zmedzinárodnému hospodárskemu životu v súčasnom kapitalizme*. Bratislava, Pravda 1974; *Protirečivý charakter západoeurópskej integrácie*. Bratislava, Pravda 1977.

Na záver treba povedať, že nová práca D. Šíbla prispieva k obohateniu poznatkov o mieste a význame rozvojových krajín vo svetovej ekonomike, o ich súčasných problémoch, nastoľuje

viaceré zaujímavé otázky súčasného vývoja vo svete. Možno ju odporúčať všetkým, ktorí sa zaoberajú problematikou súčasného kapitalizmu.

Elena Beňová

PEKŠEV, Jurij Alexandrovič: **Dolgosročnyje celevyje programy sotrudničestva stran — členov SEV.** Moskva, Nauka, 1980. 188 s.

Predložená monografia J. A. Pekševa je prvou v sovietskej ekonomickej literatúre, ktorá komplexne skúma jeden z najaktuálnejších problémov prehlbujúcej sa spolupráce a rozvíjajúcej sa SEI v rámci krajín RVHP.

Dlhodobé cieľové programy spolupráce (ďalej iba DCPS), zamerané na kľúčové odvetvia materiálnej výroby členských krajín RVHP, sú skutočne aktuálnou, možno povedať najnovšou formou spolupráce v oblasti plánovacej činnosti tohto spoločenstva. Rozširujú možnosti čoraz širšieho využívania predností socializmu ako systému na plánovité prehlbovanie socialistickej medzinárodnej delby práce, na vyrovnávanie úrovne ekonomického rozvoja členských krajín RVHP a riešenie ďalších ekonomických a sociálnych úloh.

Cieľom recenzovanej monografie je preskúmanie niektorých teoreticko-metodologických otázok spoločnej plánovacej činnosti členských krajín RVHP, s osobitným akcentom na nové formy prejavu plánovitosti v procese rozvíjajúcej sa SEI, ako aj skúmanie konkrétnych otázok vyplývajúcich z prijatých programov a opatrení.

Najväčší dôraz autor kladie práve na DCPS ako najnovšiu formu spoločnej plánovacej činnosti. Ich význam však nevidí iba v ich novosti, ale poukazuje aj na ich prínos pre ďalší rozvoj spolupráce v plánovaní i v ostatných formách hospodárskej a vedecko-technickej spolupráce. Osobitný vý-

znam pripisuje zdokonaľovaniu metodológie a metodiky vypracúvania DCPS.

Recenzovaná práca má okrem úvodu a záveru sedem kapitol. V prvej autor poukazuje na zvláštnosti spoločnej plánovacej činnosti oproti plánovaniu na národohospodárskej úrovni, a zároveň na ich spoločné črty, ktoré vidí predovšetkým v jednotných triednych záujmoch, vo vedúcej úlohe komunistických strán a centrálnych plánovacích orgánov členských krajín RVHP v národnom i v medzinárodnom meradle. Zvláštnosti medzinárodnej plánovitosti sú podľa autora podmienené národno-štátnym vlastníctvom výrobných prostriedkov. Záväznosť prijatých opatrení je zabezpečovaná morálnymi a ekonomickými nástrojmi, vyplývajúcimi z uzavretých medzinárodných dohôd a zmlúv. Spoločná plánovacia činnosť sa nedotýka rovnako všetkých odvetví národného hospodárstva členských krajín, ale iba tých, ktoré sú zapojené do medzinárodnej socialistickej delby práce.

Druhú kapitolu venuje novým formám spoločnej plánovacej činnosti, ku ktorým patrí Dohodnutý plán mnohostranných integračných opatrení (DPMIP) a DCPS. Na konkrétnych štatistických údajoch dokumentuje výhodnosť DPMIP na roky 1976—1980 pre ZSSR a ostatné členské štáty RVHP. Napríklad európske krajiny RVHP dostávajú zo spoločne vybudovaných objektov v ZSSR ročne 15,5

mld m³ zemného plynu, 177 tisíc ton azbestu, vyše 200 tisíc ton celulózy, 5,3 milióna ton železnej rudy [v prepočte na čisté železo] a pod. (s. 42—43).

DCPS autor považuje za „nový krok v rozvoji mnohostrannej spolupráce, ktorý predstavuje konkretizáciu a rozvoj Komplexného programu SEI“ (s. 47). Medzi najcharakteristickejšie črty DCPS patrí ich komplexnosť, cieľovo-programový prístup, ich spojenie so záujmami zameranými na rozvoj hospodárskej a vedecko-technickej spolupráce, s cieľom zvyšovania životnej úrovne vo všetkých krajinách RVHP, ako aj tesné prepojenie na koordináciu národohospodárskych plánov a DPMIO na roky 1981—1985.

Kým v prvej a druhej kapitole autor skúma niektoré všeobecno-teoretické a metodologické aspekty spoločnej plánovitosti s akcentom na DCPS, v tretej až siedmej si všima opatrenia vyplývajúce z programov a podprogramov prijatých v jednotlivých oblastiach materiálnej výroby.

V tretej kapitole sa J. A. Pekšev zaoberá DCPS v oblasti energie, palív a surovín, pričom poukazuje na svetové postavenie spoločenstva krajín RVHP v tomto smere. Na krajiny RVHP pripadá 40 % celosvetovej ťažby uhlia a lignitu, 19 % nafty, 28 % plynu, vo výrobe elektrickej energie je to približne 22 % (s. 61). Zdôrazňuje základné smery riešenia palivovo-energetického problému v zmysle cieľového programu — rýchly rozvoj atómovej energie, zvýšenie ťažby a zlepšenie využitia vlastných zdrojov pevných druhov palív, ďalší rozvoj spojených energetických sústav, lepšie spracovanie a využitie nafty a plynu, ako aj ich obmedzovanie vo forme paliva, racionálna a efektívna spotreba všetkých druhov palivovo-energetických zdrojov. Oboznamuje aj s opatreniami, spojenými so zabezpe-

čením surovín pre čiernu a farebnú metalurgiu, chemický, celulózo-papierenský a mikrobiologický priemysel. Rast produkcie jednotlivých druhov surovín v krajinách RVHP za roky 1950—1977 dokumentuje bohatý štatistický materiál (s. 79—83). Efektívne a racionálne využívanie palivovo-energetických a surovínových zdrojov je v súčasnosti čoraz viac aktuálne nielen z hľadiska národných hospodárstiev jednotlivých krajín, ale aj z hľadiska spoločenstva krajín RVHP ako celku. K tomu sú v programe uvedené opatrenia, medzi ktoré patrí napr. lepšie využívanie druhotných energetických zdrojov a surovín.

DCPS v oblasti poľnohospodárstva a potravinárskeho priemyslu sa zaoberá štvrtá kapitola. Zdôrazňuje sa tu význam socialistickej premeny poľnohospodárstva ako základného predpokladu zlepšenia racionálnej výživy ľudu. Pozitívny vývoj v tomto smere opäť dokumentuje číselný materiál (s. 89—95). Program obsahuje 62 veľkých konkrétnych opatrení, z ktorých autor vyzdvihuje predovšetkým: upevnenie materiáľno-technickej základne poľnohospodárstva prostredníctvom širokej mechanizácie, chemizácie i mikrobiologizácie rastlinnej aj živočíšnej výroby, rozšírenie produkcie ovocia a zeleniny, ako aj ostatných poľnohospodárskych a potravinárskych produktov. Podľa J. A. Pekševa by mali veľkú úlohu zohrať špeciálne komplexné i mnohostranné dohody o agrárno-priemyselnej špecializácii, ktoré by obsahovali všetky otázky spojené s objemom výroby i exportu, investíciami, poskytovaním úverov, cenotvorbou, dodávkami poľnohospodárskej techniky, minerálnych hnojív a ďalšími podmienkami rozvoja poľnohospodársko-potravinárskeho komplexu krajín RVHP.

Piata kapitola je venovaná DCPS v oblasti strojárstva, ktoré „patrí

k najpoprednejším odvetviám, určujúcim nielen tempo, ale aj vedecko-technickú úroveň a efektívnosť národného hospodárstva“ (s. 109). Na vysoké tempá rozvoja strojárstva v jednotlivých členských štátoch RVHP poukazujú štatistické údaje (s. 109—120). Autor rozoberá základné úlohy DCPS v strojárstve, ktoré spočívajú predovšetkým v zásobovaní najdôležitejších odvetví materiálnej výroby — vrátane MTZ samého strojárstva — technicky dokonalými strojmi a zariadeniami zavádzaním progresívnych technologických procesov, zvýšením úrovne mechanizácie a automatizácie výroby, širokým zavádzaním novej výpočtovej techniky a ASR. Predpokladom realizácie DCPS v strojárstve je prehĺbenie špecializácie a kooperácie výroby, zdokonaľovanie tvorby zahraničných cien strojov a zariadení a ich spätosť s vnútornými cenami, rozšírenie a prehĺbenie spolupráce pri výmene skúseností a spoločná príprava odborných kádrov a pod.

V šiestej kapitole autor hovorí o DCPS v oblasti spotrebných predmetov a ukazuje vývoj a dosiahnutý stupeň spotreby v jednotlivých vybraných tovarových druhoch. Skúma konkrétne opatrenia, sledujúce stále plnšie uspokojovanie potrieb textilu, obuvi, nábytku, elektrických spotrebičov a ďalších spotrebných predmetov. Zdôrazňuje opatrenia zamerané na zvýšenie úrovne a efektívnosti ekonomiky MoLR, Kuby a Vietnamu.

Obsahom poslednej kapitoly je DC-

PS rozvoja dopravy členských krajín RVHP, ktorého hlavným cieľom je zabezpečiť kvantitatívne i kvalitatívne uspokojovanie vzájomnej dopravy nákladov a osôb ďalším rozvojom národných dopravných systémov a dopravného systému RVHP ako celku. Autor zdôrazňuje úzku spätosť DCPS v oblasti dopravy s ostatnými DCPS, pre ktoré zabezpečuje dopravné služby. Zaoberá sa opatreniami, vyplývajúcimi z tohto DCPS pre železničnú dopravu (zvyšovanie efektívnosti dopravy rozširovaním diaľkových magistrál, priepustnosti pohraničných staníc, uplatnením komplexnej mechanizácie a automatizácie prekládkových prác, zavádzaním ASR atď.), pre vodnú dopravu (výstavba vodného diela Gabčíkovo-Nagymaros, vytvorenie dopravnej vodnej cesty v úseku Dunaj-Odra-Labe a pod.), pre automobilovú dopravu (mnohostranná dohoda o rekonštrukcii dopravných ciest v rokoch 1981—1990 v úsekoch: Berlín—Varšava—Moskva, Rostock—Berlín—Praha—Budapešť—Konstanca a ďalšie), pre leteckú dopravu i rozvoj jednotného kontajnerového dopravného systému.

Recenzovaná monografia svojou teoretickou úrovňou i bohatým štatistickým materiálom je nesporne obohatením marxistickej ekonomickej literatúry v oblasti socialistickej ekonomickej integrácie. Možno ju preto odporúčať všetkým, ktorí sa touto aktuálnou problematikou zaoberajú.

Rudolf Šlosár

Kollektiv: **Krizis sovremennoj buržuaznoj politekonomii.** Moskva, Mysl 1980. 287 s.

Spolupráca československých a sovietskych vedcov v oblasti kritiky buržoáznych ekonomických teórií má už dlhoročné tradície. Jej najnovším vý-

sledkom je dielo autorského kolektívu, vedeného A. G. Milejkovským, Š. Heretikom a I. M. Osadčajou, ktorého ruská verzia vyšla na sklonku minulé-

* Vo vydavateľstve Pravda vychádza v súčasnosti slovenské vydanie tohto zborníka.

ho roku vo vydavateľstve Mysl. Úspech a ohlas tejto spoločnej československo-sovietskej monografie v Sovietskom zväze je dostatočným dôvodom na stručné hodnotenie tohto nepochybne významného diela ešte predtým, ako sa jeho slovenské vydanie objaví na našom knižnom trhu.

Krízové javy v oblasti buržoáznej politickej ekonómie sú už niekoľko rokov predmetom širokého záujmu marxistických ekonómov. Pri ich skúmaní sa široko uplatňuje medzinárodná spolupráca, a to tak mnohostranná v rámci Problémovej komisie akadémií vied socialistických krajín pre výskum súčasného kapitalizmu, ako aj dvojstranná. Osobitne spolupráca medzi sovietskymi ekonómami — pracovníkmi sektoru všeobecných problémov imperializmu a kritiky buržoáznych ekonomických teórií IMEMO AV ZSSR, ktorý vedie člen korešpondent AV ZSSR A. G. Milejkovskij, a kolektívom československých vedcov pod vedením Š. Heretika, bola v tomto smere úspešná. Tieto vedecké kolektívy sa zaoberajú uvedenou problematikou už od začiatku 70. rokov, keď sa postupne začali hromadiť rozličné príznaky nastupujúcej krízy. Výsledky, najdôležitejšie teoretické závery a získané poznatky riešenej problematiky, ktorá sa stala hlavným objektom výskumu v uplynulej päťročnici, sú v syntetickej podobe zhrnuté v recenzovanej monografii.

Zborník *Kríza súčasnej buržoáznej politickej ekonómie* teda predstavuje vrchol doterajšej plodnej a v mnohých smeroch inšpirujúcej spolupráce, ktorej výsledky sú prínosom pre zvyšovanie účinnosti marxistickej kritiky buržoáznych ekonomických teórií. To nadobúda osobitný význam v sú-

časných podmienkach charakterizovaných, ako to zdôraznil XXVI. zjazd KSSZ i XVI. zjazd KSČ, značným vyostrením ideologického boja, keď naši triedni odporcovia vyvodzujú poučenie z vlastných chýb a vo svojom pôsobení proti socialistickým krajinám používajú čoraz rafinovanejšie metódy.

Vývoj v 70. rokoch na Západe sa vyznačoval ďalším vyostrením všeobecnej krízy kapitalizmu, ktorej dôležitým prejavom je aj kríza buržoáznej ideológie. Kríza zachvátila aj celú buržoáznu ekonomickú vedu.

Podrobná analýza príčin a podstaty, rozličných teoreticko-metodologických prejavov krízy, jej dôsledkov pre celé buržoázne ekonomické myslenie, bola vykonaná už skôr.¹ Súčasne marxistická kritika ukázala, že aj stále viac buržoáznych ekonómov hodnotí procesy, ktoré dnes prebiehajú v oblasti ekonomickej vedy na Západe, ako prejavy ostrej krízy. Preto u buržoáznych teoretikov v súčasnosti dominuje snaha nájsť východisko z krízy. Ide vlastne o nevyhnutnosť plniť novú „triednu objednávku“ — poskytnúť buržoázii teoretické riešenie nových úloh štátnomonopolistického regulovania v záujme zachovania existencie kapitalizmu a upevnenia pozície vládnucej triedy. Tieto skutočnosti v značnej miere ovplyvnili ciele a celkové zameranie spoločnej monografie. Autorom ide o hlboké rozpracovanie rozličných aspektov krízy, pričom zvláštny dôraz kladú na kritické zhodnotenie najnovších pokusov o jej prekonanie v prácach buržoáznych ekonómov a v súvislosti s tým na načrtnutie perspektív ďalšieho vývoja buržoázneho ekonomického myslenia. Jasne ukazujú, že nádeje buržoáznych teoretikov na roz-

¹ Pozri napr. zborníky: *Kritika súčasných buržoáznych sociálno-ekonomických teórií* (Bratislava, Pravda 1976); *Kritika súčasnej buržoáznej politickej ekonómie* (Moskva, Nauka 1977); *Ku kritike buržoáznych a revizionistických ekonomických teórií* (Bratislava, Pravda 1979) atď.

pracovanie nových spoľahlivých teoretických a ideologických nástrojov sú viac-menej iluzórne a, na druhej strane, že pesimizmus niektorých zástupcov ortodoxných teórií v súvislosti s možnosťami prekonania krízy pomocou vlastného teoreticko-metodologického aparátu je oprávnený. Ani snahy o „novú syntézu“ v podstate nič neriešia.

Autori monografie použili dvojaký prístup k výkladu skúmaného materiálu, čo sa prejavilo aj v štruktúre knihy: prvá časť (kapitoly II—VII) obsahuje state venované podrobnému rozboru najdôležitejších prejavov krízy v hlavných smeroch buržoázneho ekonomického myslenia, zatiaľ čo jej druhá časť, objemovo najrozsiahljšia (kapitoly VIII—XV), zahŕňa príspevky, ktoré skúmajú jednotlivé buržoázne teórie, vysvetľujúce fungovanie kapitalistického hospodárskeho mechanizmu. Taký prístup dovoľuje hlbšie pochopiť najnovšie tendencie vývoja súčasnej buržoáznej politickej ekonomie a mnohostrannejšie charakterizovať krízové procesy, ktoré v nej prebiehajú. Do určitej miery osobitne stojí tretia časť knihy, obsahujúca dve kapitoly, v ktorých sa analyzuje buržoázna politická ekonomia zo zorného uhla súčasného stavu boja dvoch spoločenských systémov: charakterizuje sa kríza buržoázných koncepcií reálneho socializmu a najnovší vývin „konvergentných“ teórií.

Prvá kapitola je úvodom k celej problematike. A. G. Milejkovskij v nej podáva všeobecnú charakteristiku buržoáznej politickej ekonomie v súčasnej etape prehlbovania všeobecnej krízy kapitalizmu. Pozornosť venuje predovšetkým objasneniu vzájomného vzťahu triedneho boja (resp. jeho „najvyššej formy“ — teoretického triedneho boja) a krízy buržoáznej politickej ekonomie, ako aj niektorým dôležitým metodologickým otázkam, ktoré

sa v súčasnosti stávajú mimoriadne aktuálnymi. Jeho príspevok potvrdzuje dôležitý poznatok marxistickej analýzy, že tie isté zákonitosti, ktoré spôsobujú prehlbovanie všeobecnej krízy kapitalizmu, „robia nevyhnutnými krízové procesy v buržoáznej politickej ekonomii, spojené s bankrotom niektorých jej ideí, stelesnených v hospodárskej politike vládnucej triedy“ (s. 23).

State obsiahnuté v prvej časti monografie sa zaoberajú krízou neoklasického smeru buržoáznej politickej ekonomie (S. Gürlichová), teóriami optimálneho ekonomického rastu (L. Andrášik), najnovšími tendenciami vo vývine keynesovstva (I. M. Osadčaja), súčasného monetarizmu (V. M. Usoskin) a inštitucionalizmu (K. B. Kozlovová). Poukazujú na závažné štruktúrne zmeny v buržoáznej politickej ekonomii pod vplyvom jej súčasnej krízy: vznik nového smeru — postkeynesovstva, pokračujúci rozpad neoklasického smeru na teóriu všeobecnej ekonomickej rovnováhy a tzv. „novú politickú ekonomiu“, zosilnenie vplyvu radikálnej politickej ekonomie a pod. V celkovom vývine súčasnej buržoáznej politickej ekonomie sa prejavujú dve krajné tendencie: 1. zosilnenie konzervatizmu a reakcie vo sfére „panujúcej ortodoxie“ (čo úzko súvisí s „reideologizáciou“ buržoáznej politickej ekonomie); 2. určitá radikalizácia buržoázneho ekonomického myslenia. Na tomto základe autori prichádzajú k dôležitému záveru o prehlbujúcej sa ideovej a teoretickej diferenciacii buržoázneho ekonomického myslenia v dôsledku jeho súčasnej krízy.

Osobitnú pozornosť si zasluhuje analýza „novej politickej ekonomie“ v príspevku Š. Heretika, ktorý po prvý raz v marxistickej literatúre podrobuje kritike tzv. virginskú školu s jej „čisto ekonomickými“ teóriami politiky, byrokracie, demokracie a pod. Virginská

škola sa spolu s chicagskou školou najviac pričiniła o rozvinutie súčasnej „neoklasickej ofenzívy“. Sú to dve hlavné školy „novej politickej ekonómie“. Autor poukazuje na otvorenosť až cynizmus apológie kapitalizmu v teóriach týchto škôl, čo jednoznačne svedčí o ich reakčnosti. Dôležité miesto v tejto časti knihy zaujíma aj stať I. M. Osadčej, ktorá v koncentrovanej podobe charakterizuje podstatu postkeynesovskej paradigmy ako dôsledku ostrej kritiky ortodoxného keynesovstva a snahy o „rekonštrukciu“ skutočného učenia J. M. Keynesa. Ide o najzávažnejšiu zmenu v štruktúre súčasnej buržoáznej politickej ekonómie.

Všetky príspevky — a to platí pre celú monografiu — sú spracované na vysokej teoretickej a profesionálnej úrovni, prehlbujú a dopĺňajú predchádzajúcu marxistickú analýzu krízových procesov v buržoáznej ekonomickej teórii. Samozrejme, nie všetky prinášajú rozbor zásadne nových momentov vo vývoji buržoáznej ekonomickej vedy, čo je objektívne podmienené stavom skúmaného objektu. Napríklad, ako ukazuje L. Andrášik, zástancovia teórií optimálneho hospodárskeho rastu sa snažia prekonať krízu svojich koncepcií ďalším zdokonaľovaním formálno-logického aparátu a po obsahovej stránke neprinášajú, a vlastne ani nemôžu priniesť nič nové, iba sa ešte viac vzdalujú od konkrétnej reality.

Druhú časť monografie uvádza kapitola venovaná odzrkadleniu VTR v súčasnej politickej ekonómii (M. Rumler). Za ústrednú kapitolu tejto časti knihy možno označiť príspevok venovaný kríze teórie a praxe štátnomonopolistického regulovania (J. Iša). Autor vo veľmi hutnej podobe analyzuje vývin v tejto oblasti, pričom nadväzuje na svoje predchádzajúce práce: rozoberá príčiny neúspechu „modelov ras-

tu“, analyzuje „podstatné oživenie reakčných, konzervatívnych ekonomických koncepcií“, ako neoliberalizmu a monetarizmu, a nakoniec hodnotí snahy keynesovcov nájsť východisko z krízy vlastných receptov štátnomonopolistického regulovania.

Problém číslo jeden v súčasnej kapitalistickej ekonomike je inflácia. Mimoriadna aktuálnosť a zložitosť tejto problematiky si vyžiadala, aby analýze inflačných javov a ich dopadu na kapitalistickú ekonomiku a odrazu prepletenia inflácie s masovou nezamestnanosťou v buržoáznych teóriách boli v spoločnej monografii venované dve kapitoly (V. Bachár a R. M. Entov).

Ďalšie príspevky analyzujú najnovšie tendencie vo vývoji procesov koncentrácie a monopolizácie a ich teoretického odzrkadlenia (M. Šestáková), súčasných teórií veľkých korporácií (Ju. B. Kočevrin), koncepcií formovania pracovnej sily (R. I. Kapeľušnikov) a teoretických koncepcií menových vzťahov a regulovania platobných bilancií (D. V. Smyslov). Zaujímavá je najmä stať, v ktorej R. I. Kapeľušnikov rozoberá relatívne novú problémovú oblasť v buržoáznej politickej ekonómii — koncepcie kvalitatívneho zdokonaľovania pracovných zdrojov. Rozširuje kritickú analýzu koncepcie „ľudského kapitálu“ a po prvý raz tiež kritizuje tzv. teóriu „filtra“. Pozornosť si zasluhuje aj príspevok M. Šestákovovej, v ktorom autorka hodnotí odraz niektorých nových aspektov monopolizácie, súvisiacich najmä s pôsobením transnacionálnych korporácií v súčasnej buržoáznej politickej ekonómii.

Pre všetky buržoázne koncepcie, ktoré sú podrobené kritickej analýze v druhej časti knihy, je typické úzke spojenie s praxou. Preto uvedené príspevky venujú osobitnú pozornosť hodnoteniu účinnosti praktických opatrení

ní hospodárskej politiky, založených na daných koncepciach. To dovoľuje všestrannejšie charakterizovať hĺbku krízových javov v buržoáznej politickej ekonómii.

Buržoázne koncepcie reálneho socializmu v súčasnosti taktiež prežívajú hlbokú krízu, ktorá, ako ukazuje Ju. Ja. Olsevič, stáva sa jedným z hlavných faktorov prehlbenia krízy celej buržoáznej politickej ekonómie. Jeho príspevok obsahuje všestrannú analýzu najnovších tendencií uvedených koncepcií. Autor konštatuje, že v súčasnej etape ideologického boja buržoázni teoretici sú nútení uznať rad úspechov socializmu, ktoré sa však snažia spochybníť „dôkazmi“ o „neefektívnosti“ socializmu v porovnaní s kapitalizmom v „intenzívnom“ štádiu rozvoja industriálneho systému. Na tomto základe vznikla koncepcia „konfliktu“ medzi socializmom a „industrializmom“, ktorá v súčasnosti tvorí základ najrozličnejších buržoáznych teórií socializmu. Predmetom poslednej kapitoly sú teórie „konvergenzie“. Z. Sitárová charakterizuje ich krízu ako dôsledok úspešného rozvoja svetového socializmu a rastu autority jeho myšlienok. Pokus buržoáznych ideológov odvrátiť pozornosť od skutočných príčin súčasnej krízy kapitalizmu, odvolávaním sa na zvláštnosti „industriálnej spoločnosti“, nemôže viesť k úspechu.

Autorom spoločnej československo-sovietskej monografie sa podarilo dosiahnuť ciele, ktoré si vytýčili. Vytvo-

rili komplexný obraz súčasnej krízy, ktorá zachvátila začiatkom 70. rokov buržoázne ekonomické myslenie, a naďalej sa prehľbuje, pretože buržoázny teoretikom sa objektívne nedarí rozpracovať nové koncepcie, ktoré by realistickejšie hodnotili kapitalistickú skutočnosť a prinášali návrhy na prekonanie všetkých ťažkostí. Pochopiteľne, to ešte neznamená, že monografia vyčerpáva problematiku súčasnej krízy v celej jej šírke. Neanalyzuje napr. buržoáznu „komparatívnu ekonómiu“, takisto radikálnej politickej ekonómii nie je tu venovaná osobitná kapitola a pod. Autori sú si vedomí aj toho, že niektoré ich závery môžu vyvolať námietky, tým skôr, že súčasná kríza buržoáznej politickej ekonómie je veľmi dynamickým procesom a vzhľadom na nové poznatky môže dôjsť k čiastočnej modifikácii predchádzajúcich zovšeobecnení. Vo svojom celku však marxistická analýza krízových procesov v buržoáznej politickej ekonómii, obsiahnutá v recenzovanom diele, predstavuje hlboký a všestranný rozbor, ktorého poznatky a závery môžu slúžiť ako spoľahlivé východisko ďalšieho výskumu v tejto oblasti v rámci najširšej medzinárodnej spolupráce ekonómov socialistických krajín. Možno tiež vysloviť presvedčenie, že spolupráca československých a sovietskych ekonómov pri skúmaní súčasnej buržoáznej politickej ekonómie sa bude aj naďalej úspešne rozvíjať a prehľbovať.

Peter Marčičiak

Nad uplynulou päťročnicou v knižnej edícii vydavateľstva Statistika MATEMATIČESKAJA STATISTIKA DĽA EKONOMISTOV

ŽUKOVSKAJA, V. M. — MUČNIK, I. B.: **Faktornyj analiz v socialno-ekonomičeskich issledovanijach.** Moskva, Statistika 1976. 152 s.

DUBROV, A. M.: **Obrabotka statističeskich dannych metodom glavných komponent.** Moskva, Statistika 1978. 135 s.

ADAMOV, V. E.: **Faktornyj indeksnyj analiz.** Moskva, Statistika 1977. 199 s.

Vydavateľstvo Statistika v posledných rokoch sprístupnilo odbornej verejnosti štyri monografické práce o faktorovej analýze: tri preklady (v roku 1972 klasické dielo H. H. Harmana pod názvom *Sovremennyj faktornyj analiz*, v roku 1974 preklad z poľštiny J. Okon, *Faktornyj analiz*, najnovšie, v roku 1980, prácu nemeckého autora K. Überlu, *Faktorenanalyse*)¹ a pôvodnú prácu sovietskych autorov V. M. Žukovskej a I. B. Mučnika *Faktornyj analiz v socialno-ekonomičeskich issledovanijach*. Hneď na začiatku môžeme povedať, že ide o dielko veľmi vydarené, ktoré zrozumiteľnou formou (neidúcou na úkor exaktnosti) odкрýva podstatu faktorovej analýzy, možnosti jej využívania v sociálno-ekonomickej sfére, jej hlavné výpočtové problémy a jej vzťah k iným postupom mnohorozmernej štatistickej analýzy. Isteže, na takom malom priestore nemožno nájsť uspokojivú odpoveď na každú otázku, niektoré teoretické problémy faktorovej analýzy (napr. existencia modelu faktorovej analýzy, štatistický odhad parametrov modelu a testovanie hypotéz) sa do nej nevmestili, ale zámerom knihy, ktoré odvodzujeme z jej celkovej štruktúry a obsahu, to nijako neuškodilo. Autori očividne chceli podať čitateľovi zasvätenú informáciu

o tom, čo možno od faktorovej analýzy očakávať a ako sa k želaným výsledkom dopracovať. A tento cieľ sa im vrchovato podarilo dosiahnuť.

Publikácia sleduje dve roviny faktorovej analýzy: výpočtovú a aplikačnú. Výpočtovou stránkou sa zaoberajú prvé štyri kapitoly, ktorých poradie viac-menej zodpovedá postupu výpočtov vo faktorovej analýze (názvy jednotlivých kapitol sú: *Základné pojmy faktorovej analýzy*, *Určenie váh faktorov metódou hlavných faktorov*, *Formálne metódy interpretácie faktorov* a *Faktorová analýza ako súčasť všeobecných metód spracovania matematických údajov*, a čiastočne posledná kapitola, *Faktorizácia časových radov*). Výklad sa orientuje na tieto problémy: problém vstupných údajov (ide o otázky, aké východiskové informácie a v akej forme vstupujú do modelu faktorovej analýzy, aké nároky sa na ne kladú, ako sa vstupné údaje vopred upravujú a pod.), problém faktorov, odhad hodnôt faktorov a problém interpretácie (ktorého súčasťou je tzv. problém rotácie).²

Pri analýze posledného problému rozoberá sa formálna stránka interpretácie a navrhujú sa formálne postupy riešenia problému. K takýmto postupom patria i metódy rotácie.

Ostatné kapitoly (piata — *Typické*

¹ V slovenskom preklade vyšla vo vydavateľstve ALFA dvakrát: v roku 1974 a 1976.

² Autori sa nezaoberajú problémom komunalít, ktorému je venované osobitné miesto vo výpočtových postupoch v citovanej práci K. Überlu.

úlohy faktorovej analýzy, šiesta — Faktorová analýza v regionálnych sociálno-ekonomických výskumoch a siedma — Typologická analýza v skúmaní svetovej ekonomiky a medzinárodných vzťahov) rozoberajú najčastejšie smery použitia faktorovej analýzy v ekonómii, v regionálnych výskumoch a pri štúdiu medzinárodných vzťahov. Dopĺňujú ich prehľadové tabuľky aplikačných prác z viacerých sfér (urbanistiky, svetovej ekonomiky).

Príbuznou problematikou — matematicko-štatistickou teóriou a aplikáciou metódy hlavných komponentov — sa zaoberá ďalšia Dubrovova kniha v edícii Matematická štatistika pre ekonómov.

Metóda hlavných komponentov predstavuje nástroj na riešenie modelu komponentnej analýzy

$$z_i = \sum_{j=1}^m a_{ij} f_j, \quad i = 1, 2, \dots, m$$

v ktorom a_{ij} je váha i -tej komponenty (faktora) na j -tu premennú, f_j je j -tá hlavná komponenta, z_i je i -tá premenná.

Na rozdiel od modelu faktorovej analýzy sa tu predpokladá, že vzťahy medzi pozorovanými premenami sa dajú vysvetľovať iba existenciou spoločných „skrytých“ faktorov f_j , ktoré sa na tomto mieste volajú hlavnými komponentmi.³ K. Ťberla napr. práve preto neodporúča pripisovať hlavným komponentom nejaký význam. Upresňujúc

poslanie metódy hlavných komponentov, píše: „A práve to je cieľom metódy hlavných komponentov: určenie ortogonálneho systému s určitými výhodnými vlastnosťami, ktorému by v skutočnosti zodpovedalo veľmi zriedkavo niečo ekvivalentné.“⁴

Autor recenzovanej knihy je opačného názoru: ortogonalizácia východiskových ukazovateľov je podľa neho iba jednou z úloh, ktoré metóda hlavných komponentov rieši. Na prvé miesto kladie jej využívanie pri hľadaní „skrytých, ale objektívne existujúcich zákonitostí určovaných pôsobením vnútorných a vonkajších príčin“ (s. 6). Tento i ďalšie smery použitia, kryjúce sa so smermi využívania faktorovej analýzy, demonštruje na početných príkladoch z praxe; napr. pri analýze spôsobov zvyšovania efektívnosti ASR chemického priemyslu (kde ide o analýzu „skrytých“ komponentov), pri analýze produktivity práce (demonštruje zostrojenie integrálnej charakteristiky produktivity práce a klasifikáciu a určenie poradia na základe jej hodnôt), pri analýze výrobného-hospodárskej činnosti podniku (ide o zostrojenie regresnej rovnice s použitím zovšeobecnených technicko-ekonomických ukazovateľov — t. j. prvých hlavných komponentov) a pod.⁵

Riešenie modelu faktorovej analýzy vo všeobecnosti naráža na viac problémov (problém komunalít, problém rotácie, problém odhadu faktorov), ktoré pri komponentnej analýze neexistujú. I to bude príčinou, prečo sa

³ V modeli faktorovej analýzy sa okrem toho predpokladá pôsobenie tzv. špecifických faktorov, ktoré pôsobia individuálne na každú premennú.

⁴ ŤBERLA, K.: Faktorová analýza. Bratislava, ALFA 1976, s. 84.

K diskutabilnosti poznávacieho posrania metódy hlavných komponentov prispievajú i ďalšie momenty: apriórna požiadavka o vzájomnej nezávislosti hlavných komponentov, lineárnosť modelu, predpoklad o normálnom rozdelení vstupných premenných.

⁵ V Žukovskej a Mučnikovej knižke sa metóda hlavných komponentov predstavuje ako druh metódy hlavných faktorov, ktorá je jedným z nástrojov na určovanie váh faktorov a_{ij} v modeli faktorovej analýzy.

v praktických aplikáciách často uprednostňuje komponentná analýza pred faktorovou analýzou. V úsilí dosiahnuť čo najlepšie výsledky, nemalo by sa však pustiť zo zreteľa i to, ktorý z modelov realistickejšie odráža modelovú skutočnosť.

Ako materiál k Dubrovovej knižke poslúžili autorove prednášky určené pre vysoké školy technického a ekonomického zamerania. A naozaj, dielko nesie viaceré znaky charakteristické pre vysokoškolské pomôcky. Patria k nim zrozumiteľnosť, názornosť, ilustratívnosť, ako aj — čo hádam knižke určenej verejnosti nie celkom prislúcha — pričasté a miestami zbytočné exkurzy do elementov teórie pravdepodobnosti (čiastočne prvá kapitola *Mnohorozmerné normálne rozdelenie*) a lineárnej algebry (čiastočne v druhej kapitole *Metóda hlavných komponentov* a v Prílohe).

V druhej kapitole sa okrem toho formuluje matematický model komponentnej analýzy, uvádza sa teória jeho riešenia a bloková schéma algoritmu riešenia. Tretia kapitola *Skúmanie praktických úloh metódou hlavných komponentov* nastoľuje dve všeobecnejšie otázky: riešenie inverznej faktorovej úlohy (ide o určenie hodnôt faktorov) a spôsoby organizácie vstupných údajov modelu. Okrem toho referuje o niektorých praktických výsledkoch dosiahnutých metódou hlavných komponentov.

Posledná kapitola *Ďalšie zdokonaľovanie metódy hlavných komponentov a rozšírenie sféry jej využívania* upozorňuje na dva závažnejšie problémy: ako postupovať v praktických ekonomických úlohách, v ktorých sa zákon rozdelenia vstupných premenných odchyľuje od normálneho rozdelenia, a ako (opierajúc sa o hodnoty a_{ij}) interpretovať faktory v dynamike. Užitočnou sa pri riešení posledného prob-

lému ukazuje byť teória hmlistých množín.

Obrátiť pozornosť ekonómov a štatistikov, vedcov i praktikov na analytické možnosti indexovej analýzy faktorov si predsavzal V. E. Adamov v poslednej recenzovanej knihe *Faktornyj indeksnyj analiz*. Autor trochu rozžialene píše, že indexovú analýzu faktorov stíha roznaký osud ako iné tradičné postupy štatistiky: odsúva sa do pozadia, zabúda sa na ňu v prospech rozpínajúcich sa moderných metód matematickej štatistiky. Domnievame sa, že ide o panychídu predčasnú. Indexová analýza faktorov, ktorej predmetom je analyzovať vplyvy zmien jednotlivých faktorov na zložitý ekonomický jav, charakterizovaný určitým výsledným ukazovateľom, v prípadoch existencie funkcionálnej závislosti výsledných ukazovateľov od faktorov, má v plánovacej a štatistickej praxi neustále veľký význam.

Indexová analýza faktorov má v rodine metód určených na analýzu vplyvu faktorov (korelačno-regresná analýza, kovariančná analýza, disperzná analýza, faktorová analýza atď.) zvláštne postavenie: predpokladá funkcionálnu závislosť medzi ekonomickými javmi. Autor ju navrhuje premenovať na „metódu faktorovej analýzy funkcionálnych ekonomicko-štatistických modelov“. Podľa toho, neočierňujúc tým užitočnosť zaradenia knižky do edície Matematická štatistika pre ekonómov, by sme ju nemali pričleňovať do metodologického arzenálu matematickej štatistiky.

Osobitosť indexovej analýzy faktorov sa odráža i v tom, že umožňuje „vyjadriť špecifické individuálne zvláštnosti prejavu istej závislosti v konkrétnych jednotkách skúmaného súboru“ (s. 4), na rozdiel od korelačnej závislosti, prejavujúcej sa len

v hromadnom jave. Na nebezpečenstvo nedocenenia charakteru závislosti (funkcionálna-korelačná) poukazuje napr. L. Kazinec,⁶ opierajúci sa o niektoré úvahy A. Ja. Bojarského, takto: Často sa neodôvodnene zamieňa funkcionálna závislosť korelačnou závislosťou a naopak. Ako príklad možno uviesť nahradenie funkcionálnej závislosti medzi fondovou vybavenosťou v a jej faktormi (objem fondov F , pracovné sily L) v tvare $v = \frac{F}{L}$ korelačnou väzbou v tvare $v = a_1 F + a_2 L$ a zámena korelačnej väzby medzi mzdou a produktivitou práce funkcionálnou väzbou. Obdobných príkladov z praxe by sa dalo nepochybné uviesť viac.

Zobrazenie vzťahu výsledného ukazovateľa a faktorov jednoduchým matematickým modelom funkcionálnej závislosti často hrubo skresľuje realitu. Autor nepopiera značnú dávku abstraktnosti obdobných modelov: „Preto každé funkcionálne zobrazenie vzájomnej závislosti medzi dvoma alebo niekoľkými ekonomickými ukazovateľmi je vždy len priblížením ku skutočnosti, zjednodušený a značne hrubý model“ (s. 4). Dodajme, že v mnohých prípadoch i takýto „hrubý“ model môže poskytovať pomerne cenné informácie.

Môžeme uzavrieť, že indexová analýza faktorov nachádza uplatnenie tam, kde sa nespĺňajú niektoré metodologické predpoklady matematicko-štatistického aparátu analýzy faktorov (napr. pravdepodobnostný charakter javov a pod.).

Prv, ako prejdeme k podrobnejšiemu rozboru obsahu práce, všimnime si jeden — stále aktuálny — problém indexovej analýzy faktorov: ako sa stavať k rôznym matematicky korektným, ale z obsahového hľadiska dis-

kutabilným transformáciám modelov funkcionálnej závislosti (najčastejšie ide o transformáciu aditívneho modelu na rôzne multiplikatívne varianty). L. Kazinec v citovanom článku uvádza niekoľko takýchto príkladov; vyberme z nich dva:

Príklad 1. Pôvodný dvojfaktorový aditívny model hrubého obratu v tvare $w = x + y$, kde w je hrubý obrat, x — hrubá výroba, y — vnútropodnikový obrat, transformoval sa na multiplikatívny model v tvare

$$w = y \cdot \frac{x+y}{y}$$

Príklad 2. Ten istý model z príkladu 1 sa upravil na mnohofaktorový multiplikatívny model takto:

$$w = x \cdot \frac{x+t}{x} \cdot \frac{x+r+t}{x+t}$$

kde r sú suroviny, t — ostatné materiálové náklady.

Závislosti v pôvodnom modeli pokladá L. Kazinec za reálne a obsažné, vzťahy v transformovaných modeloch za ekonomicky neinterpretovateľné, v ktorých vystupujú iba abstraktné matematické symboly, a nie reálne ekonomické faktory.

Autor recenzovanej knihy má na vec čiastočne iný náhľad. Prepozičajme si jeho slová: „Lubovoľné formálno-matematické transformácie nemôžu, podľa nás, zmeniť podstatu východiskového modelu. Preto ak východiskový aditívny model sa transformoval na multiplikatívny, zachováva svoj analytický význam, ale pritom sa objektom skúmania stávajú už iné faktory ako v prvotnom modeli.“

Preto medzi nimi a výsledným ukazovateľom sa nemusia zachovať tie

⁶ KAZINEC, L.: O nekotorych formaľnych prijemach indeksnogo analiza. Vestnik statistiki, 1976, č. 12.

príčinno-následkové vzťahy, ktoré boli vyjadrené v modeli aditívnej formy“ (s. 50-51). Na margo vzťahu priamej a inverznej formy modelu (napr. $x = a \cdot b$ a $a = \frac{x}{b}$) sa však už hovorí: „V jednom i druhom prípade, i v «priamych» i v «inverzných» modeloch netreba zveličovať ich poznávacie možnosti pri objasňovaní príčinno-následkových závislostí. Indexové systémy nie sú viac ako aparát analýzy vplyvu zmien faktorov na zmenu výsledného ukazovateľa“ (s. 46).

A do tretice citát, prevzatý opäť od autora, ktorý je v istej kontradikcii s uvedeným (a ktorý, podľa nás, treba mať neustále na pamäti): „Predsa však zvláštnosťou použitia matematických metód v ekonómii je potreba neustáleho preverovania adekvátnosti formálnych výsledkov s ekonomickým obsahom konkrétnych úloh“ (s. 44).

Od prvej kapitoly, oboznamujúcej so základmi teórie štatistických indexov, do ktorej sa indexová analýza faktorov zaraďuje, prechádza autor k analýze základných úloh indexovej analýzy faktorov. Ide o tieto typy úloh:

1. odhad vplyvu relatívnej zmeny faktorov na relatívnu zmenu výsledného ukazovateľa;⁷
2. odhad vplyvu absolútnej zmeny každého faktora na absolútnu zmenu výsledného ukazovateľa;
3. určenie podielu prírastku výsledného ukazovateľa vyvolaného zmenou každého faktora k jeho počiatkovej hodnote;
4. určenie podielu prírastku výsledného ukazovateľa vyvolaného zmenou každého faktora k celkovému prírastku výsledného ukazovateľa.

Možnosti riešenia uvedených úloh sa skúmajú na najjednoduchšom dvojfaktorovom multiplikatívnom modeli, dvojfaktorovom aditívnom modeli, na zovšeobecnenom multiplikatívnom modeli (analýza zložiek agregátneho indexu) a na dynamických modeloch (faktorová analýza v dynamických radoch). Autor odhaľuje teoretické problémy, ktoré pri riešení úloh vznikajú.

Posledná, tretia kapitola *Mnohofaktorové indexové modely* rozoberá zvláštnosti analýzy faktorov v mnohofaktorových modeloch. Interpretáciu výsledkov mnohofaktorových multiplikatívnych modelov komplikuje, že súčet temp rastu faktorov sa nerovná tempu rastu výsledného ukazovateľa. Určovanie absolútnej zmeny výsledného ukazovateľa v dôsledku zmeny každého faktora naráža taktiež na ťažkosti. Uskutočňuje sa obvykle niektorým z nasledujúcich spôsobov: metódou izolovaného skúmania vplyvu faktorov, metódou vzájomného skúmania vplyvu faktorov a kombináciou oboch predošlých metód. Autor ďalej oboznamuje čitateľa s možnosťou analýzy mnohofaktorových modelov v hospodárskych systémoch s určitou vnútornou štruktúrou, v ktorých treba určovať úhrnné objemové a kvalitatívne ukazovatele a s analýzou dynamiky priemerných hodnôt vo viacúrovňovom modeli s osobitným zreteľom na štruktúrne zmeny na jednotlivých úrovniach riadenia.

Ku pozitívam knihy patrí, že autor sa nezameriava iba na opis techniky výpočtov, ale systematicky objasňuje význam získaných výsledkov.

Brigita Schmögnerová

⁷ Napríklad v modeli komponentnej analýzy sa uvedený odhad rovná príslušnému koeficientu a_{ij} .

Správy

O činnosti Sekcie mladých ekonómov Slovenskej ekonomickej spoločnosti

Od roku 1977 začala rozvíjať činnosť nová sekcia Slovenskej ekonomickej spoločnosti pri SAV — *Sekcia mladých ekonómov* [v ďalšom texte SME alebo Sekcia]. Za tri roky svojej aktivity (1977—1980) usporiadala množstvo vcelku zaujímavých podujatí, či už samostatne, alebo v spolupráci s inými sekciami SES. Na rozdiel od iných sekcií, ktoré sa aj nazývajú *odbornými* sekciami a organizujú spolkovú činnosť v istom špecializovanom okruhu problémov ekonomie, SME nie je zameraná na nejakú špecializovanú problematiku. Jej hlavné špecifikum aj hlavný zmysel jej činnosti je v inom: pomôcť mladým, začínajúcim vedeckým a odborným pracovníkom v „štarte“ predovšetkým do výskumnej práce. Pritom túto pomoc nechápeme a nemôžeme chápať ako zakrývanie úskalí a zložitosti vedeckej tvorby v ekonomických vedách, alebo ako tzv. „výchovu v bavlnke“. Naopak: usilujeme sa priblížiť mladým adeptom vedy celú tú ťažkú, spravidla zdĺhavú a vždy nepohodlnú cestu vedeckého poznávania, lebo podľa Marxových slov „vo vede niet širokej cesty a len tí, čo sa neľakajú námahy šplhať sa po jej strmých chodníkoch, môžu dosiahnuť jej svetlé výšiny“.¹

Pravda, na druhej strane dlhoročný

progres a expanzia vedeckého poznania aj v oblasti ekonomických vied spôsobuje, že začínať vo vede je objektívne čoraz ťažšie, že vedecký štart kladie čoraz vyššie nároky. Súčasne — pri pomerne prudkom raste vedeckovýskumných a vedeckopedagogických pracovníkov vo sfére ekonomických vied na Slovensku, a osobitne v Bratislave — podiel mladých vedeckých a odborných pracovníkov a úloh na nich pripadajúcich je značný. V tejto situácii možno pokladať pomocnú ruku, ktorú SME mladým pracovníkom podáva, za spolково i spoločensky potrebnú a užitočnú.

SME nadväzovala na činnosť, ktorú pri organizovaní vedeckých stretnutí mladých ekonómov od roku 1974 rozvíjali ZO SZM pri EÚ SAV a ZO SZM pri EÚ ČSAV. SME SES sa podarilo kvalitatívne obohatiť obsah tejto činnosti a zapojiť do nej pracovníkov veľkého počtu bratislavských výskumných ústavov ekonomického zamerania, ako aj vysokých škôl.

V roku 1977 bola SME spolusporiadateľkou vedeckého seminára o ekonomickej efektívnosti, ktorý sa konal v Skokovoch pri Prahe (pozri správu L. Hermannovej v *Ekonomickom časopise* 26, 1978, č. 4). V roku 1979 bola SME hlavným usporiadateľom

¹ MARX, K.: Kapitál I. Bratislava, Pravda 1979, s. 31.

Iom I. konferencie mladých ekonómov s medzinárodnou účasťou na tému *Aktuálne otázky národohospodárskeho plánovania a politická ekonómia socializmu*. Konferencia sa uskutočnila v Modre [pozri správu M. Chudého v Ekonomickom časopise, 28, 1980, č. 1]. Druhá takáto konferencia sa uskutočnila v roku 1980 v Ždani pri Prahe [pozri správu E. Gollvitzrovej v Ekonomickom časopise, 29, 1981, č. 3]. Na rok 1982 pripravuje Sekcia tretiu takúto konferenciu s medzinárodnou účasťou. Na pôde Ekonomického ústavu SAV bola spoluusporiadateľkou viacerých seminárov a diskusií o teoretických aspektoch aktuálnych hospodársko-politických problémov. V spolupráci s inými sekciami SES usporiadala SME diskusiu o knihe J. Sokiru *Ekonomické záujmy za socializmu* (Bratislava, Veda 1978), vedecké semináre na tému *Aktuálne otázky kritiky nemarxistických teórií životnej úrovne a Kritika buržoázných teórií štátu blahobytu*, ako aj besedu o poznatkoch zo študijných ciest do USA a NSR (V. Háčik, J. Iša, V. Zbruz).

Ťažiskom činnosti SME SES v uplynulom období bol však v súlade s charakterom Sekcie seriál panelových diskusií s poprednými slovenskými ekonómami o metódach a technikách vedeckej práce, o tajoch vedekovskúmného „remesla“, o zákulisí vedeckej tvorby a o osobných skúsenostiach z nej. Spolu prebehlo 5 živých a zaujímavých panelových diskusií. Zúčastňovalo sa na nich 30–50 účastníkov [čo je vzhľadom na výberový charakter Slovenskej ekonomickej spoločnosti vysoký počet] z 18 organizácií výskumného charakteru, z 5 vysokých škôl a z 3 centrálnych orgánov. V „paneli“ popredných slovenských ekonómov sa vystriedalo spolu 14 účastníkov (L. Andrášik, M. Buček, J. Fecanin, Š. Heretik, P. Hoffmann, F. Hutník, J. Iša, A. Klas, R. Krč, I.

Okáli, P. Rapoš, J. Sojka, M. Šikula, L. Unčovský).

V priebehu diskusií sa hovorilo o týchto problémových okruhoch vedeckej tvorby:

— Ako pracovať s literatúrou a s číselným materiálom

— Etapy riešenia výskumného problému

— Kombinácia metód a prístupov vo výskume, empirický a teoretický výskum

— Ako písať vedecké texty

— Zásady vedeckej diskusie a polemiky

— „Filozofia“ ekonomicke-matematických metód a modelov

— Najdôležitejšie (syntetické) princípy vedeckej práce.

Je ťažké v stručnej správe informovať o všetkých zaujímavých myšlienkach, ktoré na týchto diskusiách odzneli. Načim azda spomenúť, že väčšinou sa hovorilo o veciach, o ktorých sa v literatúre píše veľmi málo alebo vôbec nie — skutočne išlo o poodhalenie rúška tajomstva, ktoré leží nad vedeckou tvorbou, tak ako sa to javí z hľadiska osobných a osobnostných skúseností jednotlivých pozvaných ekonómov. Súčasne diskusie upozornili na mnohé začiatocnícke chyby vo výskumnej práci, na niektoré zlozvyky, úskalía, miesta možných omylov. A tak, hoci panelové diskusie nedali, a ani nechceli dať recepty a návody, predsa načrtli tie cesty, postupy a spôsoby, čo obyčajne vedú k mylným záverom a k neúspechom, a na druhej strane načrtli aj predpoklady, podmienky a zásady úspešnej práce v ekonomických vedách. Diskusie sa nekrútili okolo technických podrobností jednotlivých metód a techník používaných v ekonomickom výskume, ale o to viac sa koncentrovali na hľadanie správneho prístupu k jednotlivým metódam aj k celej vedekovskúmnjej práci. Cenné boli aj pohľady na sub-

jektívne zložky úspechu vo výskume: pohľady na to, čo jednotlivých účastníkov panelových diskusií v práci hnalo, čo im pomáhalo a čo ich hatilo v práci.

Ďalší dôležitý aspekt diskusií bol praktický — uvažovalo sa v nich mnoho o praktických prekážkach a ťažkostiach, postihujúcich najmä mladých vedeckovýskumných pracovníkov pri uskutočňovaní ich prvých výskumov a veľmi intenzívne aj pri prvých pokusoch o literárne spracovanie výsledkov výskumu vo forme dizertácie, state, štúdie a pod.

Nazdávame sa, že celkove vykonala Sekcia mladých ekonómov SES za prvé tri roky svojej činnosti kus užitočnej práce.

Uvedomujeme si, že výchova vedeckých pracovníkov, všestranná príprava adeptov vedy, ich ideologické a odborné vyzbrojovanie, ako aj ich celkové, osobnostné zrenie je v období vedecko-technickej revolúcie dôležitým súťažným poľom spoločensko-ekonomických sústav. Do ďalších rokov bude teda prvoradou úlohou Sekcie aj naďalej v rámci svojich možností prispievať k postupnému vzrievaniu vedeckých osobností z radov mladých slovenských ekonómov. V tomto úsilí bude treba jednak pokračovať v začatom diele, ale aj hľadať nové formy a metódy práce.

Jozef Markuš

Cena SAV za kolektívne dielo

Predsedníctvo Slovenskej akadémie vied udelilo Cenu Slovenskej akadémie vied kolektívu pracovníkov Ekonomického ústavu SAV a Ekonomického ústavu ČSAV za prácu *Ekonomická efektívnosť za socializmu (Problémy teórie a praxe)*. (Bratislava, VEDA 1980. 400 s.)

V rámci plánu československo-sovietskej spolupráce Ekonomického ústavu SAV, Ekonomického ústavu ČSAV a Ekonomického ústavu AV ZSSR na roky 1976—1980 pripravil kolektív autorov monografiu o teoretických a praktických problémoch ekonomickej efektívnosti za socializmu. Práca prináša najnovšie poznatky ekonomického výskumu, dosiahnutého na akademických pracoviskách v Sovietskom zväze a v Československu. (Podrobnú recenziu na túto prácu sme uverejnili v Ekonomickom časopise 29, 1981, č. 8.)

Kolektív autorov ČSSR R. Krč, J. Švantnerová, J. Vaner, G. Brhlovič, M. Kodaj, E. Šarmír, E. Divila, R. Goulli, M. Hájek, K. Janáček, J. Klacek, J. Štouračová, M. Toms a R. Vintrová prispel nielen k rozpracovaniu teórie ekonomickej efektívnosti za socializmu, ale komparáciou teoretických východísk s hospodárskou praxou ukázal na možnosti a zdroje ďalšieho zvyšovania efektívnosti pri budovaní ekonomiky rozvinutej socialistickej spoločnosti. Prínos predloženého diela je aj v komplexnom prístupe ku skúmaniu ekonomickej efektívnosti za socializmu, čo zodpovedá charakteru tejto ekonomickej kategórie. Ide o ucelené, teoreticky vysoko fundované a spoločensky angažované dielo.

Bibliografia

PREHĽAD OBSAHOV ZAHRANIČNÝCH ČASOPISOV

VOPROSY EKONOMIKI, 1981, č. 5

SARKISIAN, G.: Hospodársky rast a blahobyt ľudu — CARICINA, G.: Plánovanie a stimulovanie zavádzania novej techniky — FALZENBAUM, V.: Sociálno-ekonomický aspekt novej techniky a chozrasčot — KOTLAR, A. — TALALAJ, M.: Metódy znižovania fluktuácie kádrov — BASKIN, A.: O perspektívnom plánovaní materiálno-technického zásobovania — VOZŇAK, V.: Špecifiká rozvoja územno-výrobných komplexov Sibíri — ŠMELEV, G.: Spoločenská výroba a individuálne pomocné hospodárstvo — ŠAGALOV, G.: Prognózovanie vonkajších ekonomických vzťahov — NESTERENKO, V. — SUSLOV, I.: Spotrebiteľská kooperácia v hospodárskom systéme rozvinutého socializmu — RADEV, N.: Socialistický spôsob života v krivom zrkadle antimarxizmu — KAREJEV, I.: Dvojstranné programy špecializácie a kooperácie výroby — STARIK, D.: Národohospodársky efekt novej techniky — TUČLIJEV, N.: Ekonomická efektívnosť špecializácie a medziodvetvovej kooperácie poľnohospodárstva (na príklade Uzbeckej SSR)

EKONOMIČESKIJ NAUKI, 1981, č. 5

RADČENKO, V.: Kvalitatívna a kvantitatívna charakteristika ekonomických zákonov — KULIJEV, T.: O bezprostredne spoločenskej práci v socializme — SAVRANSKAJA, L.: O leninských zásadách vedeckej kritiky antimarxistických ekonomických teórií — KUZNECOVA, N. — ŠIROKOVA, L.: Program zvyšovania životnej úrovne obyvateľstva ZSSR — CHAN, A.: Obsah a formy fondu náhrady v socialistickej spoločnosti — DUBROVSKIJ, V.: Technická prestavba výroby: rezervy efektívnosti — KOVALČUK, T.: Podnikavosť v systéme plánovitého hospodárenia — ŽUKOV, I.: Otázky

hodnotenia efektívnosti poľnohospodárskej výroby — OSIPOV, E.: Rozvoj špecializácie a medziodvetvovej kooperácie — OKRUT, E. — LAKAJTE, V.: Sociálno-ekonomické aspekty formovania sortimentu tovarov ľudovej spotreby — ILASOV, V.: Cena zlata a živelné sily svetového kapitalistického hospodárstva — GILEVA, V.: Využívanie zvláštnych práv čerpania v zahranično-ekonomickej politike NSR — BAŽENOV, N.: Sociálna infraštruktúra v systéme štátnomonopolistického kapitalizmu USA — LOVČIKOVA, O.: Buržoázne falzifikácie procesu socialistickej akumulácie v ZSSR v období industrializácie — PESSSEL, M.: Úverové páky v systéme hospodárenia — ČERNECOV, S.: Financovanie a úver v investičnej výstavbe

PLANOVOJE CHOZIAJSTVO, 1981, č. 5

XXVI. zjazd KSSZ a úlohy komunistickej výstavby — KROTOV, V.: Energetické strojárstvo a vedecko-technický pokrok — BIRIUKOV, V.: Dôležitá etapa komplexného rozvoja čiernej metalurgie — GORŠKOV, M.: Rozvoj výroby tovarov širokej spotreby — dôležitá podmienka zvýšenia blahobytu ľudu — IGNATOVSKIJ, P.: Stimuly vo vzájomných vzťahoch úhrnného spoločenského produktu a národného dôchodku a ich štruktúra — BOGDANOV, F. — KUZKO, Je. — DUŇUŠKINA, R.: Špecifiká rozpracovania a použitia normatívnej čistej výroby v odvetví — FEDOTOV, I.: O výpočte produktivity práce — GORENMAN, L.: Faktory formovania výrobných kapacít — GRANBERG, A.: Národohospodárska efektívnosť urýchlenia rozvoja výrobných síl Sibíri — CHARČENKO, A.: Poľnohospodársko-priemyselná integrácia vo výrobe mlieka a mäsa — GAJĐAMAKA, Je.: Možnosti lepšieho využitia pôdy — LOBKO, A.: Problémy dopytu po tovaroch uspo-

kojúcich životné a hospodárske potreby — RYBAKOV, O.: XXVI. zjazd KSSZ o ďalšom rozvoji hospodárskej spolupráce socialistických štátov

MIROVOJA EKONOMIKA I MEŽDUNARODNYJE OTNOŠENIJA, 1981, č. 5

BYKOV, O.: Hlavná línia pre budúcnosť — NALIN, Ju.: Ideologická diverzia NATO proti mieru a socializmu — FARAMAZIAN, R. — BORISOV, V.: Doba militarizmu a životné záujmy národov — GROMOV, L. — ČETYRKIN, Je.: Otázky ekonomického prognózovania v kapitalistických krajinách — JUDANOV, Ju. TIMAŠKOVÁ, O.: — VO-RONKOV, L.: Malé krajiny západnej Európy v súčasnom svete — KUZNECOV, V.: Špecifická hospodárskeho cyklu vo Francúzsku — OSIPOV, Ju. — MELKUMOV, Ja.: Rozvojové krajiny a trh eurovalút — ŠAPIRO, A.: Globálne problémy a perspektívy svetového hospodárstva v buržoáznych koncepciách — OLEŠČUK, Ju.: Vnútropolitický kurz R. Reagana: smer vpravo — SOKOLSKIJ, S.: Eurofašizmus dvíha hlavu — FEDOROV, V.: NSR a medziimperialistické protirečenia

WIRTSCHAFTSWISSENSCHAFT, 1981, č. 5

STIEMERLING, K. H.: XXVI. zjazd KSSZ o ďalšom rozvoji hospodárstva v rozvinutom socializme — STIELER, R.: Teória a prax formovania socialistického charakteru práce v procese ďalšieho formovania rozvinutej socialistickej spoločnosti — FUCHS, D. — LOTZE, H. J. — SCHELLBACH, D.: Otázky peňažnej teórie socializmu — WEHNER, W.: K územnej diferenciácii nákladov a intenzity výrobných vzťahov v priestore v NDR — WITTENBURG, G.: K dejinám názorov z oblasti politickej ekonómie o vojnovom hospodárstve ZSSR vo Veľkej vlasteneckej vojne — BERGER, H. — JÄGER, G.: Metodologické problémy analýzy socialistického výrobného procesu — NEUMANN, J.: Metódy intenzifikácie výroby — GLASS, H. — KLUTTIG, S.: Racionálny rozvoj a zdokonaľovanie riadenia priemyselných kombinátov a podnikov — BRAUN, B. — KLOPPER, H. J. — NOACK, R.: Uskutočnenie demokratického centralizmu pri riadení kombiná-

tov energetického a metalurgického odvetvia — EHRLICH, H. — STÜRZER, Th.: Výskum potrieb a trhu v zahraničnom obchode socialistických krajín

KÖZGAZDASÁGI SZEMLE, 1981, č. 5

SZABÓ, K.: Zákon hodnoty a zásada proporcionálnosti v súčasnosti — AUGUSTINOVICS, M.: Tempo hospodárskeho rastu v Maďarsku v rokoch 1950—2000 — SIPOS, B.: Vývin počtu administratívnych pracovníkov v maďarskom priemysle — FORGÁCS, K.: Vzájomné pôsobenie produktivity práce a osobných dôchodkov — KÓNYA, F.: Možnosti a problémy svetového hospodárstva a maďarského potravinárskeho priemyslu — PALLA, G.: O podnikovej centralizácii

EKONOMICĚSKIJE NAUKI, 1981, č. 4

Osemdesiate roky — roky nových veľkých úspechov — SAFAROV, S.: Leninské učenie o úlohe morálnych faktorov v ekonomickom rozvoji sa uvádza do života — IČITOVKIN, B.: Systém súčasného kapitalizmu vo svetle leninskej teórie imperialismu — MOKROV, G.: Základné vlastnosti výrobných vzťahov socializmu — JAGODKINA, I.: Ekonomické zákony a zákonitosti reprodukcie pracovnej sily — ZULPUKAROV, K.: Služby ako ekonomická kategória — GRAČEV, F. — LAPUTIN, P.: O súhrnnom robotníkovi v rozvinutej socialistickej spoločnosti — SOLOVIEV, A.: Úhrnný robotník a kolektív podniku — PANOV, D.: Ekonomické problémy meliorácie pôdy — KALAMBET, A.: Ekonomická úrodnosť pôdy — MINIČ, V.: K problému určovania ekonomickej efektívnosti zdravotníctva — LOBUNEC, A. — PILGUJ, N.: Apologetická podstata súčasných koncepcií inštitucionalizmu — RASULEV, M.: Kategória „blahobyť ľudu“. — Nové meradlá rozvoja individuálneho pridruženého vlastníctva — BRIAČICHIN, A.: Hospodársky mechanizmus v stavebníctve — POPOV, V.: Financie v hospodárskom mechanizme — SOKOLOVSKIJ, T.: Rozvoj kapitalizmu v poľnohospodárstve — SAŽINA, M.: Reprodukcia spoločenského kapitálu v poľnohospodárstve

POKYNY PRE AUTOROV

Rukopisy prijíma redakcia Ekonomického časopisu, ul. Obrancov mieru 2, 884 16 Bratislava. Články majú mať teoretický charakter zodpovedajúci zameraniu časopisu, ich názov má byť stručný a výstižný. Ku každému článku pripraví autori resumé v rozsahu najviac 30 riadkov. Časopis uvádza resumé v ruskom a anglickom jazyku. Príspevky sa predkladajú v 3 exemplároch (1 originál a 2 kópie), napísané podľa platnej ČSN (60 úderov v riadku, maximálne 30 riadkov na jednej strane). Rozsah článkov je najviac 20–25 strojom písaných strán, recenzií (podľa rozsahu knihy) 6–10 strán, správ 4–10 strán. Redakcia neprijíma rukopisy v kópiách bez originálu, ani texty získané rozmnožovacou technikou. Poznámky, ktoré patria pod čiaru, číslojú sa poradovým číslom v texte a prikladajú sa súhrne za článok. Takisto sa v texte označujú obrázky, grafy a schémy a zaraďujú sa za článok. Bibliografické citácie musia zodpovedať ČSN 01 0197 – Bibliografické citace. Odvolania na literatúru sa označujú v texte alebo v poznámkach pod čiarou príslušným poradovým číslom v hranatej zátvorke; zoznam použitej literatúry sa uvádza na konci článku. Matematické vzorce a výrazy majú byť napísané, pokiaľ je to možné, strojom, zreteľne a podľa zaužívaných zvyklostí. Autor má uviesť presnú adresu svojho pracoviska a tituly; dostane niekoľko separátnych výtlačkov svojho príspevku.

Autori článkov: doc. Ing. IŠA, Jan, CSc., Ekonomický ústav SAV, Obrancov mieru 2, 884 16 Bratislava – Ing. CHYTIL, Zdeněk, CSc., Ústav marxizmu-leninizmu VŠE, nám. A. Zápotockého 4, 130 67 Praha 3 – Ing. MIHÁLIKOVÁ, Anna, CSc., Ústav marxizmu-leninizmu UK, Šafárikovo nám. 6, 806 07 Bratislava – Dr. ROMÁN, Zoltán, DrSc., Výskumný ústav ekonomiky priemyslu MAV, Budapešť, MLR.

Z OBSAHU EKONOMICKÉHO ČASOPISU číslo 11/29/1981

KÚKEL, Ján: Základné črty ekonomického rozvoja ČSSR

ŠIBL, Drahoš: Európske spoločenstvá na prahu 80. rokov

GÖRCS, Ivan: Aplikácia entropických mier v modelovaní ekonomických procesov

FRONKOVÁ, Viola — LENCZOVÁ, Terézia: Metodologické problémy skúmania zákonitostí rozvoja životnej úrovne

KOLKOVIČ, Jozef: Meranie a rast produktivity práce v stavebnej výrobe

Z OBSAHU časopisu Ekonomického ústavu CSAV**POLITICKÁ EKONOMIE číslo 10/29/1981**

ROSICKÝ, Miroslav: Teoretická východiska zdokonalování organizace výrobní základny

SAMEK, Stanislav: Kvantifikace vlivu změn struktury, kooperace a úspor na změny ekonomických ukazatelů

NIKL, Josef: K dalšímu rozvoji zemědělsko-průmyslového komplexu

ORLÍČEK, Zdeněk: Zahraniční obchod v reprodukčním procesu ČSSR

ČERVOVÁ, Alena: Oceňování dovozu při různých variantách měnového kursu

BAVLNKA, Josef: K uplatňování Souboru opatření v organizaci a řízení výrobně technické základny

NEVAŘIL, František: K obsahu a úrovni společensky nutných nákladů

NIKL, Jaroslav: K přípravě odborníků pro zahraniční obchod

ROMANEC, Antonín: Kvalitativní stránka společenské pracovní síly a reprodukční proces za socialismu

---

EKONOMICKÝ ČASOPIS

Ekonomického ústavu Slovenskej akadémie vied, ročník 29, 1981, č. 10. Vydáva VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. — Hlavný redaktor Ján Kúkel, výkonná redaktorka Frída Svajdlerová, redaktorka Katarína Rybanská, tajomníčka redakcie Naďa Proksová. — Vytlačili: Tlačiarne Slovenského národného povstania, n. p., Ružomberok. — Výmer SÚTI 2 /1. — Rozširuje PNS - ÚED Bratislava, ale aj každá pošta a doručovateľ. Objednávky do zahraničia vybavuje PNS — Ustredná expedícia a dovoz tlače, Gottwaldovo nám. 6, 884 19 Bratislava. — Celoročné predplatné Kčs 96.—, jednotlivé čísla Kčs 8.—.

Distributed in the Socialist countries by SLOVART Ltd., Gottwaldovo nám. 6, 805 32 Bratislava, Czechoslovakia. Distributed in West Germany and West Berlin by KUBON und SAGNER, D-8000, München 34, Postfach 68, Bundesrepublik Deutschland. For all other countries, distribution rights are held by JOHN BENJAMINS, B. V., Periodical Trade, Amsteldijk 44, 1007 HA Amsterdam, Holland.

© VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Bratislava 1981